

Një pasqyrë e zhvillimit të Mitrovicës ndër vite

Pregled razvoja Mitrovice u godinama

An overview of the development of Mitrovica through the years

Një pasqyrë e zhvillimit të Mitrovicës ndër vite

Pregled razvoja Mitrovice u godinama

An overview of the development of Mitrovica through the years

Botimin e këtij raporti e mundësoi
Publikaciju ovog izveštaja omogućio
This report was supported by

Pikëpamjet e shprehura në këtë raport nuk shprehin domosdoshmërisht
ato të Friedrich-Ebert-Stiftung (FES).

Stavovi izneseni u ovom izveštaju su mišljenja autora i ne predstavljaju
nužno mišljenja Friedrich-Ebert-Stiftunga (FES)

The views expressed in this report are those of the authors and do not
necessarily represent those of the Friedrich-Ebert-Stiftung (FES).

Një pasqyrë e zhvillimit të Mitrovicës ndër vite

Prishtinë, tetor 2014

Ky botim është mbështetur nga Fondi i Institutit Kërkimor Open Society Foundations.

Përmbajtja dhe pikëpamjet e shprehura në këtë publikim janë të IKS-it.

Përgatitur nga: Eggert Hardten

PËRMBAJTJA

Shkurtesat	4
PARATHËNIE	5
1. HYRJE	7
2. DIMENSIONI HISTORIK – TRI FYTYRAT E MITROVICËS.....	8
2.1 Lufta	8
2.2 Tregtia.....	9
2.3 Industria.....	10
2.4 Përmbledhje.....	12
3. DIMENSIONI DEMOGRAFIK.....	13
3.1 Rritja dhe rënia	13
3.2 Ardhja dhe largimi	16
3.3 Qendrore kundrejt Lokale	19
3.4 Përmbledhje.....	21
4.DIMENSIONI EKONOMIK	22
4.1 Varësia nga Shteti.....	22
6. LITERATURA.....	31

SHKURTESAT

ESI	Iniciativa Evropiane për Stabilitet
ICO	Zyra Civile Ndërkombëtare
PZHBV	Personat e Zhvendosur Brenda Vendit
UNMIK	Misioni i Kombeve të Bashkuara në Kosovë
PSA	Provinca Socialiste Autonome (e Kosovës)
SKS	(Mbretëria) Serbe, Kroate, dhe Sllovene
N.Sh.	Ndërmarrjet Shoqërore

PARATHËNIE

Në dhjetor të vitit 2009, Iniciativa Kosovare për Stabilitet (IKS) ka publikuar gjashtë analiza të shkurtëra mbi situatën e komunës dhe qytetit të Mitrovicës.¹ Dy vjet më vonë, po i kthehem kësaj teme dhe po përpiqemi të prodhojmë një analizë bazë mbi situatën e komunës. Aty ku politikat kombëtare tradicionale janë të pamjaftueshme, ‘zhvillimi rajonal’ përfshin një qasje holistike, që fokusohet në nevoja të veçanta të zonave specifike gjeografike, në vend që të fokusohet në proceset politike kalimtare, që aktualisht dominojnë karakteristikat e zhvillimit. Ky raport hulumtues fokusohet në ndryshimet strukture afat-gjata dhe konstante në historinë e Mitrovicës.

Ky hulumtim është ndërmarrë në një moment të rëndësishëm historik të Mitrovicës, pjesës veriore të Kosovës dhe rajonit në tërësi. Në kohën që hulumtimi po zhvillohej në 2010/11, strukturat qeverisëse të komunës së Mitrovicës po arrijnë një shpërbërje të plotë, duke i dhënë fund një procesi që ka filluar në vitet 1980.

Gjatë procesit të zbatimit të rregulloreve të Marrëveshjes së Ahtisaari-t, Zyra Civile Ndërkombëtare ka emëruar një Ekip Përgatitor Komunal në shkurt të vitit 2010, me qëllim që të fillojë krijimi i komunës së Mitrovicës Veriore. Në maj të vitit 2011, drejtuesja e Zyrës Administrative në Mitrovicën Veriore, Adriana Hodzic, filloi punën e saj për përgatitjen e kalimit të qeverisjes lokale nga Administrata e UNMIK-ut te aktorët politik të komunës së ardhshme të Mitrovicës Veriore. Procesi është ende i hapur, mirëpo disa fakte në terren e bëjnë të parashikueshëm rezultatit të procesit.

Që nga Deklarata e Pavarësisë, në Mitrovicën Veriore, strukturat rregulluese civile të zbatuara nga UNMIK-u janë zëvendësuar nga strukturat qeverisëse, që janë të pavarura nga Prishtina. ICO nuk ka pasur ndonjë përkrahje nga komunitetet veriore të Kosovës, por nga ana tjetër edhe strukturat rudimentare të UNMIK-ut kanë qënë kryesisht jo efektive. Pavarësisht marrëveshjeve të arritura në Beograd në vitin 2009, EULEX-i nuk mundi të vendos mandatin e tij në komunitet në veri të lumit Ibër. Kjo rëndon posaçërisht aspektin juridik të programit. Zgjedhjet komunale të organizuara nga Beogradi në maj të vitit 2008 kanë rizgjuar struktura politike që mbetën nën hije nga viti 1999. Partitë serbe, që nuk janë pjesë e politikës së Kosovës, tani janë duke dominuar në Mitrovicën veriore. Strukturat e mëdha paralele institucionale (shkollat, siguria, administrata tatimore) janë të financuara nga shteti Serb. Megjithatë, partitë e zgjedhura serbe janë parti që e kundërshtojnë politikën e Beogradit. U deshën dy vjet deri sa këto parti të largohen përmes zgjedhjeve të reja në Mitrovicë dhe Leposaviç, ndërsa në Zvečan dhe Zubin Potok ende mbesin në kundërshtim me Beogradin.

Gjatë periudhës 2010/11, Beogradi dhe Prishtina hynë në një luftë të pastër tregtare. Kombinuar me dështimin e menaxhimit ndërkombëtar të strukturave civile që të kontrollonte në mënyrë efektive lëvizjet e produkteve dhe njerëzve, kjo çoi në një konfrontim të dhunshëm mes Prishtinës dhe Beogradit për kufirin e pjesës veriore të Kosovës. Në fund të muajit korrik 2011, Ministria e Punëve të Brendshme të Kosovës, e udhëhequr nga ish kryetari i komunës së Mitrovicës, Bajram Rexhepi, rivendosi kontrollin në kufijtë verior të Kosovës. Edhe pse forcat e sigurisë së Prishtinës u desh të tërhiqeshin, ligjshmëria e procesit në esencë nuk është

¹ Iniciativa Kosovare per Stabilitet, Mitrovica: Two Realities, One City, Pristina, 27 November 2009.
See: <http://iksweb.org/en-us/publications/Mitrovica-Two-realities-one-city-263>

kontestuar asnjëherë nga Bashkësia Ndërkombëtare. Forcat policore të NATO-s dhe EULEX-it mbështetën në mënyrë efektive synimet e qeverisë së Kosovës dhe u angazhuan në një konfrontim një-mujor me strukturat paralele të sigurisë së Serbisë dhe turmat e tyre. Gjithsesi, negociatat diplomatike të BE-së me Beogradin për shpërbërjen e institucioneve paralele nuk po shfaqin sukses.

Pas disa javëve me përlëshjeve të dhunshme në Kosovën veriore, barrikadimitë të rrugëve strategjike për në Mal të Zi dhe Serbi, lëndimit të trupave policore të KFOR-it, të Policisë së Kosovës dhe stafit të EULEX-it, Kancelarja Gjermane, Angela Merkel, udhëtoi për në Beograd më 23 gusht 2011, ku ajo njoftoi publikisht doktrinën Gjermane në lidhje me aspiratat e BE-së të Serbisë:

*"Kjo verë nuk ka qenë aq e mirë dhe kanë nodhur ngjarje që ne besojmë se i takojnë të kaluarës... Nëse Serbia dëshiron të arrijë statusin kandidat, ajo duhet të rifillojë dialogun dhe të arrijë rezultate në atë dialog, t'i mundësojë EULEX-it të punojë në të gjitha rajonet e Kosovës, dhe të shfuqizojë strukturat paralele e të mos krijojë të reja... Një parakusht për Serbinë është që të normalizohen raportet me Kosovën"*²

Që atëherë, situata nuk është përmirësuar dhe KFOR-i është duke kontrolluar vendkalimet kufitare ndërmjet Serbisë dhe Malit të Zi. Ndërkohë, modalitetet dhe afatet për krijimin e një komune të pavarur për Mitrovicën Veriore janë subjekt i negociatave ndërmjet Prishtinës dhe Beogradit, që kanë filluar në mars të vitit 2011 në Bruksel.

Arrestimi i Ratko Mladic-it në maj 2011 e ka afruar Serbinë më pranë statusit kandidat në BE, prej të cilit ishte bllokuar në mënyrë efektive nga viti 2008. Ishte e ditur në Serbi se shkaktimi i tensioneve në Kosovë është një armë e paramenduar e rretheve kundër BE-së në Begrad. Nga kërkesa e qartë e bërë nga Kancelarja Gjermane mbetet të shihet nëse forcat demokratike në Beograd e konsiderojnë pjesën veriore të Kosovës si një shkëmbim të vlefshëm për të hyrë në BE.

Mitrovica është një qytet që ka tërhequr shumë vëmendje në Ballkanin Perëndimor. Ajo ka ngritur një interes të veçantë tek shumë hulumtues vendorë dhe ndërkombëtar për tri arsye kryesore: 1. Mitrovica dhe pjesa veriore e Kosovës janë konfliktet e fundit të pazgjidhura në Ballkan, 2. Mitrovica shtrihet në një pjesë të dalluar të ndarjes së vazhdueshme entike, ku dhuna është bërë një fenomen që nga heqja e autonomisë së PSA-së së Kosovës, dhe 3. Përpjekjet e politik-bërësve që të zbusin tensionet kanë çuar në iniciativa të shumta, që përsëri kanë kërkuar ose rezultuar në hulumtim të mëtejshëm dhe interesim për qytetin.

Ky raport tregon se kjo vëmendje mbi Mitrovicën i detyrohet një keqperceptimi tradicional të rëndësisë së saj gjeografike. Ndërsa, nivelet e shumta dhe të ndryshme të qeverisjes kanë dështuar në gjetjen e një zgjidhjeje të qëndrueshme për mirëqenien dhe sigurinë e rajonit, Mitrovica ka ndryshuar status prej simbolit të politikës socialiste të ish-Jugosllavisë në një oborr të tensioneve politike mes Prishtinës dhe Beogradit. Ky dështim është pasojë e paaftësisë së aktorëve përgjegjës për krijimin e kushteve për një zhvillim të qëndrueshëm ekonomik.

Nuk është formuluar një politikë realiste për shfrytëzim sistematik të resurseve të Mitrovicës për konkurrencë rajonale dhe globale. Në mungesë të zgjidhjeve afat-gjata, Mitrovica është

² BBC, "Germany's Angela Merkel ties Serbian EU hopes to Kosovo", 23 August 2011.
See: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-14631297>

rrugës drejt de-industrializimit. Një numër i madh i ish-banorëve janë larguar nga qyteti dhe sot Mitrovica është transformuar në një strehë për njerëzit nga rajonet e tjera me prapavija të ndryshme shoqërore nga shoqëria e Kosovës.

IKS, shkurt 2012

1. HYRJE

Gjatë shekujve të fundit, zhvillimi ekonomik i Mitrovicës dhe rëndësia strategjike e saj në rajon është përcaktuar nga ndërkombëtarët. Në fillim të shekullit 20-të, Mitrovica ka shërbyer si një qytet i madh garnizon, i ndodhur në hyrje të zonës së Sanxhakut, kontrolli i të cilës siguronte lidhjet me Perandorinë Osmane dhe Bosnje e Hercegovinën. Lidhja e hekurudhore u ndërtua pikërisht për këtë qëllim dhe e nxiti ekonominë drejt zhvillimit të prodhimit dhe tregtisë. Në fund të shekullit 19-të, Perandoria e Habsburgëve mori rolin e Perandorisë Osmane. Në të njejtën kohë, Serbia filloi të krijojë lidhjet me Malin e Zi dhe më vonë të kërkojë aneksimin e Bosnjës dhe Kosovës, qëllim ky që u arrit në vitin 1919. Rëndësia e Mitrovicës shkoi duke rënë, ndërsa transporti dhe tregtia stagnuan.

Në vitet 1930, arritja e investitorëve anglezë çoi në konceptimin e fazave të zhvillimit industrial të Mitrovicës. Pas revolucionit socialist, sasia e madhe e transfereve monetare nga Republikat e tjera Jugosllave në Mitrovicë çuan rritjen e industrisë, si dhe të popullsisë.

Fundi i luftës në Kosovë në vitin 1999, ndjekur edhe nga prania e madhe e trupave dhe e përfshirjes ndërkombëtare, shënoi rikthimin e rëndësisë së Mitrovicës si një qytet garnizon, por edhe shkatërrimin e industrisë së saj. Që nga shpallja e pavarësisë së Kosovës në vitin 2008, as argumentet gjeostrategjike, as planet ekonomike, nuk çuan drejt ndonjë rritje të Mitrovicës. Ish gjiganti industrial, kompleksi i “Trepçës”, është rikthyer në nivelin e zhvillimit të viteve 1930, me një sektor të zvogëluar të minierës dhe të prodhimit. Ringjallja e prodhimit nga shteti dhe investitorët privat nuk duket se do të jetë e mundur në periudhën afat-mesme deri në atë afat-gjatë, duke e bërë kështu Mitrovicën të mbesë prapa në politikë dhe ekonomi – gati-gati si të ishte thjesht një pjesë periferike e Prishtinës. Ende nuk ka një marrëveshje ndërmjet Beogradit dhe Prishtinës në horizont. Gjithsesi, një marrëveshje e tillë nuk do t'i jepte fund tensioneve në qytet, pasi ato nuk janë vetëm të natyrës etnike, por edhe të një natyre sociale. Varësia e qytetit nga punët në sektorin publik dhe transfereve – të keqkuptuara si një simbol rëndësie nga banorët serbë dhe shqiptarë – e ka dëmtuar ekonominë e qytetit. Kjo reflektohet në pikëpamjet e njerëzve që jetojnë në Mitrovicë, si dhe atyre që punojnë jashtë dhe në Prishtinë. Investitorët potencialë tremben nga vendndodhja, qasja një-dimensionale, dhe mungesa e iniciativave. Kanë kaluar dymbëdhjetë vite dhe ende nuk ka pasur rritje të prodhimit, duke lënë kështu qiradhënien si aktivitetin e vetëm ekonomik që ekziston në qytet.

Përveç këtyre ndryshimeve, ka pasur ndryshime në përbërjen demografike të qytetit në të dy pjesët, veriore dhe jugore. Pjesa produktive e shoqërisë është duke u larguar nga qyteti, ndërsa ata që përfitojnë nga ndihmat sociale dhe transferet po qëndrojnë. Në të njejtën kohë, ndërtimet në rritje në sektorin e banimit krijojnë të vetmet të ardhura të qëndrueshme.

Kjo në masë të madhe shënon lëvizjen e përherëshme të popullsisë rurale dhe të Kosovës qëndrore në pjesët periferike dhe popullsisë migruese në qendër të qytetit. Qytetet dikur më të zhvilluara të Kosovës tani janë të varura nga aftësia e tyre për t'u lidhur me zhvillimin e kryeqytetit, Prishtinës.

2. DIMENSIONI HISTORIK – TRI FYTYRAT E MITROVICËS

.. kjo kala e lartë e Mitrovicës quhet Kalaja e Pafat. E vendosur në pjesën perëndimore të Kosovës, nuk dominohet nga asnjë vend i lartë. Është në formë ovale dhe e ndërtuar prej guri. Është shumë e fortë dhe nuk mund të minohet me kanale apo tunele. Ka vetëm një hyrje. Brenda nuk ka ndërtesa përkujtimore. Në bazën e kalasë kalon....lumi, që buron nga malet e Pejës në Shqipëri, i bashkohet lumit Llap, dhe rrjedh deri te Morava. Në këto rajone, kjo kala quhet Mitrovica e Kosovës.³

2.1 Lufta

Lufta dhe konflikti kanë pasur një ndikim të madh në imazhin e Mitrovicës. Në 150 vitet e fundit, fati i Mitrovicës ka qenë ai i një qyteti në mes të një zone të përçarë nga interesat kundërshtarë.

Nga viti 1699 deri në 1826, ka qenë mollë sherri mes Perandorisë së Habsburgëve dhe asaj Osmane. Nga viti 1903 dhe më tutje, ka pasur aspirata nga shteti Serb që sa po zhvillohej, i përkrahur nga Rusia dhe në kundërshtim me Austro-Hungarinë (dhe Gjermaninë). Përveç kësaj, lëvizjet kombëtare shqiptare dhe serbe kishin interesa në nivel rajonal. Të gjithë aktorët (serbët, malazezët, shqiptarët, boshniakët, turqit, dhe austriakët), sipas rrethanave të tyre historike, e identifikonin Mitrovicën si një portë të rëndësishme për t'u kontrolluar, dhe veten e tyre e quanin portierë të saj.

Shpatet e Kolashinit të Ibrit, Çiçavica, dhe Shala e Bajgorës kanë qenë të populluara për shumë shekuj nga fiset shqiptare dhe sllave, që merreshin me bujqësi dhe blegtori. Katër luginat i drejtojnë udhëtarët në drejtime të ndryshme – Pejë, Prishtinë, Kollashin, dhe Novi Pazar – për te lumenjtë e Ibrit, Sitnicës, dhe Lushtës. Rrugë të mëdha tregtare, të komunikimit dhe ushtarake kryqëzohen këtu që nga kohërat e lashta; fundi i këtyre rrugëve gjendet në vende si Shkodra, Dubrovniku, Selanik, dhe Sarajevë. Kështu, historikisht, interesat e popullsisë vendore janë ndeshur me interesat e ndërkombëtarëve.

Osmanët vazhduan të mbajnë garnizon në Mitrovicë. Ata ishin aty që të siguronin linjat e furnizimit të forcave Osmane në pjesën periferike veriore të perandorisë së tyre në Bosnje dhe Hercegovinë, por edhe që të mbronin rrugët tregtare nga ‘malësorët’.

Shumë ushtri të huaja kanë kaluar përmes Mitrovicës gjatë 150 viteve të fundit. Perandoria Austro-Hungareze ka siguruar kontrollin ushtarak në Sanxhakun e Novi Pazarit në vitin 1878, më saktësisht duke e përfshirë Mitrovicën në Nenin 25 të Traktatit të Berlinit⁴, që kontrollohej në bashkëpunim me trupat osmane. Në të njëjtën kohë, udhëheqës të mirënjohur nga Mitrovica dhe rrethina, si Isa Boletini, Azem Galica, Hasan Prishtina, dhe Rexhep Mitrovica organizuan rezistencën shqiptare “Kaçaku” dhe kontribuan në vetëdijësimin shqiptar kombëtar. Në vitin 1903, përpjekjet e Rusisë për të hapur një konsullatë në Mitrovicë rezultuan në vrasjen e konsullit Ruso-Ukrainas Grigorij Shcherbina⁵ dhe çuan në kyrengritjen

³ Evliya Chelebi, Seyahatname(1660). See: <http://www.albanianhistory.net/texts16-18/AH1660.html>

⁴ See: <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1878berlin.asp>

⁵Svetlana Polkovnykova, ‘Paying with their lives’, Denj September 9th 2003.

e malësorëve shqiptarë kundër trupave turke në Mitrovicë. Kur Austria aneksoi Bosnjën në vitin 1908 dhe u tërhoq nga Sanxhaku, shqiptarët kosovarë u ngritën me 7,000 trupa, fillimisht në krah e pastaj kundër Xhonturqve, duke mbrojtur mbiciet e tyre për një territor shqiptar.⁶

Në vitin 1910 dhe 1912, trupat shqiptare u ngritën edhe një herë kundër udhëheqësve turq për të luftuar për autonomi, duke pranuar armë edhe nga Mbretëria Serbe. Atëherë, në vitin 1912 trupat serbe pushtuan Mitrovicën gjatë Luftës së Parë Ballkanike. Në vitin 1913, gjatë Luftës së Dytë Ballkanike, trupat malazeze dhe serbe u bashkuan në Mitrovicë⁷ dhe, në dimrin e vitit 1915, trupat serbe u tërhoqën nga Mitrovica për në Shqipëri; trupat austriake dhe gjermane e pushtuan qytetin. Në vitin 1918, serbët u kthyen bashkë me trupat franceze nga Selaniku. Me fundin e Luftës së Parë Botërore në vitin 1918, 'Komiteti i Mbrojtjes Kombëtare të Kosovës' organizoi një luftë partizane kundër shtetit të ri SKS, duke luftuar deri në vitin 1923. Në vitin 1941, trupat gjermane pushtuan Mitrovicën dhe e bashkuan Kosovën me Shqipërinë. Ata mbetën aty deri në dimrin e vitit 1944. Me shpresën që të mbrojnë shtetin e ri të bashkuar të Shqipërisë, lëvizja "Balli Kombëtar" filloi një luftë të pa shpresë kundër partizanëve fitimtar. Rezistenca e tyre filloi me një sulm kundër pak mijëra trupave në kompleksin e "Trepçës" në Mitrovicë në dhjetor 1944, dhe zgjati deri në korrik 1945 kur Ushtria Popullore Jugosllave pushtoi Kosovën. Në vitin 1999, pas intervenimit të NATO-s, trupat e KFOR-it francez u shpërngulën në Mitrovicë dhe e shëndrruan atë në selinë e tyre.

Ardhja dhe largimi i kaq shumë trupave të ndryshme ka lënë mbresa të dalluara në secilën gjeneratë për një shekull e gjysmë. Motivet e tyre kanë qenë të shumëfishta dhe të pavarura nga interesat e popullsisë vendore, dhe, megjithëse esenca e betejës së tyre ka ndryshuar rrënjësisht e ka shkuar nga pushtimi deri te ndihmat humanitare, për popullsinë vendore përshtypjet për rëndësinë gjeostrategjike të Mitrovicës mbetet ende.

2.2 Tregtia

Në periudha historike me paqe të vazhdueshme Mitrovica ka përjetuar gjithmonë rritje. E vendosur në kryqëzim të disa rajoneve të ndara, qyteti ka rritur ndër shekuj rëndësinë e tij tregtare. Ishte e vendosur në shtigjet e lashta të karavanëve që transportonin mallrat nga brigjet e Adriatikut deri në Rumeli dhe Maqedoni – e mbrojtur nga ushtritë e stacionuara. Tregu i Mitrovicës ka ekzistuar deri në vitet 1990 në qendër të qytetit të vjetër. Për një kohë të gjatë në historinë e Mitrovicës, mineralet që çmuara që nxirreshin nga malet e Kopaonikut, që shtrihet nga Zveçani në Novobërdë afër Prishtinës, kanë shërbyer për prodhimin e monedhave.⁸

Një moment vendimtar për historinë e Mitrovicës wshtw lidhja e linjës së hekurudhës nga Selaniku në vitin 1874. Biznismeni gjermano-hebre, Baroni Maurice de Hirsch, e ndërtoi atë

See: <http://www.day.kiev.ua/en/article/culture/paying-their-lives>

⁶ An Albanian Brigand. The Amazing Career of Issa de Boletini. See: <http://paperspast.natlib.govt.nz/cgi-bin/paperspast?a=d&d=CHP19121123.2.103>

⁷ Clarence and Richmond Examiner (Grafton, NSW:1889-1915) The Balkans , July 1913, p.5.

⁸ Saxons were called by Serbian rulers in the 13th century to mine the ore. They stayed until the 16th century, when the Ottoman rulers restricted the export of metals. Their presence is documented by a Saxon catholic mine at the Stari Trg (Old Market) some 9 km from Mitrovica. In Ottoman times, Mitrovica (and Stari Trg) also served as an outpost of Venetian traders from Ragusa (Dubrovnik).

në bazë të koncesioneve të shtetit Osman.⁹ Duke filluar nga Selaniku, linja hekurudhore duhej të shkonte përgjatë kufirit të Bosnjës në Dobrlin (Doboj) dhe të bashkohej me rrjetin e hekurudhave austriake. Megjithatë, pas pushtimit të Bosnjës dhe Sanxhakut, turqit u tërhoqën nga punimet e mëtejshme. Austro-Hungaria pati ambicie të vazhdojë ndërtimin nga veriu që t'i shmangej territorit serb. Megjithatë, ambiciet për Sanxhak u zhdukën në 1908, kur Austria u tërhoq pas Revolucionit Xhonturk.

Stacioni hekurudhor në Mitrovicë mbeti pika e fundit e lidhjes në rajon në pjesën veriore të Kosovës dhe Sanxhak për më shumë se gjysmë shekulli, gjë që mbështeti dominimin e Mitrovicës si pikë vendore tregtare. Brenda dekadës së ardhshme, qytetit do t'i rritej dyfishohej popullsia në rreth 7,000 banorë. Filloi të zgjerohet me ndërtesa të reja në drejtim të stacionit të trenit, te pjesa perëndimore e lumit Sitnica. Ardhësit do të vinin nga qytete të tjera të rajonit si Nishi, Gjilani, Prishtina, Gjakova, dhe Novi Pazari. Në vitin 1884, u ndërtua ura mbi lumin Ibër dhe në vitin 1896 popullsisë ortodokse serbe ju lejua të ndërtojë kishën e parë zyrtare në qytet dhe të hapin shkollën e tyre.¹⁰

Dështimi i Perandorisë Osmane dhe Austro-Hungareze që të lidhnin Kosovën me provincat perëndimore është një nga shkaqet e rënies së saj në Ballkanin Perëndimor. Kur Serbia përfundoi lidhjet e saj me rrjetin hekurudhor Osman në vitin 1886, ajo u bë dominuese e rrugës tregtare në Ballkanin Qendror dhe Mitrovica u gjend e izoluar. U desh të pritej deri në vitin 1931 që Mitrovica të lidhej me rrjetin e hekurudhave të Serbisë në lindje dhe në po këtë vit filloi të funksionojë Miniera e Trepçës.

2.3 Industria

Në fillim të shekullit 20-të, Mitrovica ishte ende një qytet i vogël osman në mes të ndryshimeve të mëdha. Popullsia e saj ishte dyfishuar brenda tri dekadave dhe shfaqte një zhvillim dinamik. Ndryshimet politike që po ndodhnin në vend sollën ardhjen dhe largimin e grupeve të mëdha të popullsisë. Në vitet 1920, autoritetet serbe filluan të kolonizojn *çifligjet* osmane¹¹ në Kosovë dhe konfiskuan tokën nga rebelët shqiptarë. Shtatëdhjetëmijë serbë dhe malazezë erdhën dhe u vendosën në Kosovë vetëm brenda 5 viteve.¹² Mitrovica, si rajon me shumicë serbe, nuk përjetoi shumë ardhës, por shumë turq, si dhe shqiptarë e boshnjakë muslimanë e lanë rajonin (përsëri) dhe u vendosën në territoret e Turqisë së sotme. Diku rreth 30,000 qytetarë jetonin rreth Mitrovicës në njësinë e tyre më të madhe territoriale, **srez**¹³, me dy të tretat shumicë ortodokse serbe, dhe pjesa tjetër shqiptarë.¹⁴ Në vitin 1921, dhjetëmijë njerëz jetonin në Mitrovicë. Ende ishte një përzirje e nacionaliteteve – 3,900 serbë dhe sllavë të tjerë (veçanërisht boshnjakë), 3,400 turq dhe rreth 1,900 shqiptarë.¹⁵

⁹ See: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7739-hirsch-baron-maurice-de-moritz-hirsch-freiherr-auf-gereuth>

¹⁰ Nušić, B. 1903. Kosovo: opis zemlje i naroda, p. 286.

¹¹ A term used for a system of land management in the Ottoman Empire. For more information see: <http://en.wikipedia.org/wiki/Chiflik>

¹² Elsie, R. 2004. Historical Dictionary of Kosovo, p. 4.

¹³ Political entity, akin to municipalities, during the period before WWII.

¹⁴ 16,334 inhabitants, 10,364 orthodox and 5,970 of Islamic faith. 10,695 spoke Serbian or another Slavic language, 5,635 Albanian. Kraljevina Jugoslavija, Opšta Državna Statistika Definitivni rezultati popisa 1921, Sarajevo 1932, p. 94/95

¹⁵ 10,045, of which 3,887 spoke Serbian or another Slavic language, 3,387 Turkish and 1,860 Albanian. Kraljevina Jugoslavija, Opšta Državna Statistika Definitivni rezultati popisa 1921, Sarajevo 1932, p. 94/95

Qendra e qytetit të Mitrovicës shtrihet përgjatë lumit Ibër në pjesën veriore dhe lumit Sitnica në pjesën lindore. Tregu turk i stilit të vjetër, hamami, dhe Xhamia e Gazi Isa Beut (e ndërtuar në 1725, e shkatërruar në 1999) dominonin në qendrën urbane. Megjithatë, qyteti është zgjeruar. Në veri të Ibër ishte lagjia e boshnjakëve (Bosnjacka Mahala), një lagje me sllavë dhe shqiptarë musliman që ishin larguar nga Bosnja (pas pushtimit austriak) dhe Serbia (pas zgjerimit të saj në periferitë e Perandorisë Osmane). Ndërtesat e tyre nën vreshtat e Mitrovicës tregonin pjesët periferike të qytetit. Sundimi i ushtrive Austro-Hungareze dhe Turke nga viti 1879 deri në 1912 ndikuan në arkitekturën e qytetit dhe ndërtesat në qendër të qytetit morën një pamje perëndimore, veçanërisht garnizoni i ri i Karagaçit. Në pjesën lindore të lumit Sitnica ishte stacioni hekurudhor dhe hapësira ndërmjet qendrës së qytetit dhe stacioneve të trenit po mbushej shpejt me shtëpi të reja.

Ekonomia ishte ajo e një qyteti tregtar me dyqane të vogla artizanale. Mitrovica ishte gjithashtu selia e administratës së *kadillukut*, një nënndarje territoriale e *sanxhakut*.

Me fundin e luftës së Parë Botërore, Mitrovica gradualisht humbi funksionin e saj parësor si një qytet garnizon. Forcat e vendosura aty tani ishin më të vogla dhe Mitrovica u shëndrrua në një pjesë të stagnuar të Serbisë brenda shtetit SKS-së. Kjo situatë nuk do të ndryshonte deri në dekadën e ardhshme.

Tabela 1: Regjistrimi i popullsisë më 31 mars 1931 (statistikat e punësimit)¹⁶

	Ndërmarrës individual	Të punësuar	Anëtarë të familjes jo aktiv	totali
bujqësia	2609	9676	10732	20409
industria	573	1584	2227	3811
tregtia	458	840	1942	2782
Proefesione të tjera	335	625	962	1587
Shërbimet publike	47	1296	899	2195
	4022	14021	16762	30784

Situata ekonomike e matur nga regjistrimi i përgjithshëm i vitit 1931 shfaqte ende një ambient para-industrial. Mbi dy të tretat e familjeve në *srezin* e Mitrovicës jetonin përmes bujqësisë. Artizanatet dhe industria me 572 ndërmarrës punësonin rreth 1,600 punëtorë. Humbja në rëndësinë tregtare të qytetit shfaqej përmes uljes së numrit të njerëzve që punonin në aktivitete tregtare në vend të prodhimit. Shërbimet publike si shkollat, policia, shëndetësia, dhe administratat përbënin rreth dhejtë përqind të vendeve të punës.

Megjithatë, një e ardhme e re për Mitrovicën tashmë kishte filluar pesë vite më herët. Në vitin 1926, Chester Beatty, “mbreti i bakrit”, i lindur në SHBA, ishte kontaktuar në Londër nga përfaqësuesit e kryeministrit të Mbretërisë së Serbëve, Kroatëve, dhe Sllovenëve (SKS), Nikola Pašić. Gjatë negociatave, Beatty dhe Selection Trust Ltd fituan të drejtat mbi mineralet në malet e Kopaunikut. Po të njëjtin vit, kërkuesit e tij u nisën për në Kosovë dhe zbuluan mbetjet e minierës Saksone afër qytetit mesjetar Stan Tërgut.

¹⁶ Final census numbers of the registration in 31 March 1931. *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 Marta 1931 godine*. Knjiga IV, p.323.

Retrieved from: <http://www.scribd.com/doc/82632980/Definitivni-Rezultati-Popisa-Stanovnistva-Od-31-Marta-1931-Godine-Knjiga-IV>

Deri atëherë, tregtia dhe lufta kishin përcaktuar fatin e qytetit të vogël të Mitrovicës, dhe tani investimet e huaja i hapën dyert një epoke industriale, jo vetëm për Mitrovicën, por për të gjithë Kosovën. Selection Trust Ltd themeloi Miniera e Trepçës Shpk në Londër dhe më vonë disa kompani të tjera, që, brenda një dekade, i shndërruan minierat e Stan Tërgut në vend-resurset më të pasura me minerale plumbi dhe zinku në Evropë. Gjatë pesë viteve të ardhshme, Mitrovica ndryshoi rrënjësisht. Kur filloi nxjerrja e mineraleve në 1930, kapaciteti i minierave u rrit nga 500 ton në ditë në 2,000 ton në ditë deri në 1932. Kompania e eksploroit dhe shpoi galerinë e parë të minierës, ndërtoi sistemin e qarkullimit për pasurimin e minierës në Zvečan dhe e lidhi atë me Stan Tërgun përmes një rripi transportues të varur.

Trepça hapi zyrat e saj, ndërtoi shtëpi për minatorët, si dhe laboratore dhe shërbime mbështetëse. Punësimi u rrit shpejt, me 3,911 njerëz që punonin në minierë. Shumë punëtorë vinin nga shtete të tjera, posaçërisht emigrant anglez dhe rus. Tregtia dhe administrata u rritën shumë. 2,195 njerëz tashmë ishin të punësuar në shërbimet publike, si nëpër shkolla, insitucione shëndetësore, administratë publike, dhe 1,591 punonin në profesione të tjera.¹⁷ Mitrovica tani ishte e lidhur përmes linjës hekurudhore me Raskën, Kraljeven, dhe Beogradin. 2,782 persona jetonin përmes tregtisë dhe shërbimeve të tjera. Papritmas, Mitrovica arriti kulmin e prodhimit dhe tregtisë, si dhe shfrytëzonte stacionin hekurudhor nga ky furnizohej me pajisje dhe niste ngarkesat për në portin e Selanikut dhe pikave përpunuese të kapaciteteve në pjesën veriore të Serbisë.

Pjesa më e madhe e këtij zhvillimi në *srezin* e Mitrovicë nuk ndodhi në qytet, pasi minierat, shkretorja, si dhe shtëpitë e minatorëve ishin shumë larg, në Zvečan dhe në malet e Kopaonikut. Gjithsesi, qyteti përfitonte shumë: tani kishte hotele të reja, kinema, një shesh në mes të qytetit të vjetër deri të ura e Ibrit, dhe një park të ri modern pranë Ibrit.

Deri në 1940, minierat kishin nxjerrë 5.7 milion ton minerale dhe prodhuar 625,000 ton plumb, 685,000 ton zink, dhe 444,000 ton përqëndrime të plumbit, bakrit, dhe piritit. Shumica e prodhimit ishte eksportuar në Gjermani. Me daljen e re në Bursën e Londrës, kompania investoi në pajisje të reja dhe në shkretore të plumbit në Zvečan, që filloi të punojë në po atë vit. Me shpërthimin e Luftës së Dytë Botërore, ky zhvillim mori fund dhe në vitin 1941 gjermanët pushtuan Kosovën veriore. Minierat hapën kampe të punës së detyruar dhe vende për prodhimin e baterive po prodhonin bateri për tanqet dhe flotat e nëndetëseve gjermane. Ndërkohë që Kosova ishte shëndërruar në fushë betejë të trupave gjermane, italiane, bullgare, dhe shqiptare, që po luftonin partizanët Jugosllavë, Mitrovica pagoi një çmim të rëndë. Linjat hekurudhore u shkatërruan tërësisht, dhe një numër i madh serbësh u dëbuan, ndërsa shqiptarët ose u vranë ose u larguan.

2.4 Përmbledhje

Historia e Mitrovicës para Luftës së Dytë Botërore nuk na tregon vetëm për aspektet e ndryshme të zhvillimit të saj. Ajo mbart gjithashtu një mësim të rëndësishëm për situatën aktuale dhe të së ardhmës së saj të mundshme. Për shumë shekuj, karakteristika kryesore të Mitrovicës janë krijuar dhe zhvilluar nga fuqitë e huaja që nuk kanë pasur ndonjë interes të veçantë për fatin e qytetit. Garnizoni, pazari, stacioni hekurudhor, minierat dhe shkretoret ishin ndërtuar për të shfrytëzuar resurset dhe përparësitë që kishte Mitrovica dhe që i sillnin të huajve ndonjë përfitim.

¹⁷ Organizata Punonjëse për Veprimtari Grafike, "Mitrovica and Region", 1979, p. 127.

Nga ndikimi i jashtëm dhe për t'u arritur interesa të tjera, Mitrovica ka përparuar në kohë. Megjithatë, përparimi i saj nuk ishte asnjëherë i garantuar, sepse askush nuk mund të fliste për zhvillim vendor. Ushtritë, tregtarët, artizanët, dhe punëtorët industrialë erdhën vazhdimisht nga jashtë. Nuk ka pasur iniciativa të qëndrueshme për zhvillim brenda vendit. Elitat politike vendore, që do të përfaqësonin popullsinë që jetonte në zonën përreth qytetit, nuk u ngritën kurrë. Edhe më keq, fshatrat përreth, me traditat dhe interesat e tyre, e kundërshtuan urbanizimin që po përhapej ngadalë në Mitrovicë.

Ardhja e osmanëve në fushëbetejat e Kosovës në vitin 1389 ishte po aq e paparashikuar sa edhe largimi i austriakëve nga Sanxhaku në 1908. Përveç kësaj, popullsia vendore nuk mund të parashikonte kurrë ardhjen e amerikanit bilioner të minierave. Për shekuj, ata vetë nuk shfaqën ndonjë interes në shfrytëzimin e pasurive të zonës. Edhe Chester Beatty nuk i zbuloi potencialet e Mitrovicës duke udhëtuar në Kosovë, por duke vizituar bibliotekat e Londrës.

Për më tepër, edhe kur popullsia vendore ngriti armët për të mbështetur pushtuesit e huaj, sikurse serbët kosovarë bënë për togerin e Habsburgëve, gjeneralin Piccolomini, në 1699, apo Isa Boletinin në 1908 për Osmanët, ata nuk mundën ta llogarisin rezultatin e veprimeve të tyre. Edhe më të kota qenë betejat për kombet e tyre, qofshin shqiptare, serbe, boshnjake, apo një perandori e imagjinuar pan-ortodokse apo 'umma' islame. Asnjëri prej tyre nuk arriti një siguri afat-gjatë duke e lënë fatin në duart e fituesve të rastit. Përkundrazi, këto kauza kombëtare e kanë bërë Mitrovicën një vatër për të huaj.

Në anën tjetër, në kohët e vështira të pas luftës, qyteti ofroi hapësirë për migrimin e njerëzve të varfër nga zonta përreth. Rrjedhimisht, popullsia e qytetit mbajti me vete shenjat e shoqërisë së globalizuar urbane, por njëkohësisht edhe të asaj rurale.

Rebecca West tregon me befasi çastin kur arriti në një hotel në Mitrovicë në vitin 1937:

*"Sigurisht që kafeneja ku hymë ishte mjaft e pastër dhe e mirëmbajtur, dhe i mungonte tërësisht ajo ndjenja e Ballkanit: prandaj, asgjë nuk dukej se kishte ardhur nga ndonjë vend tjetër apo që i është adaptuar qëllimeve të tanishme nga një intelektual i shqetësuar. Mirëpo njerëzit që ishin ulur aty dukeshin tipik të Ballkanit."*¹⁸

3. DIMENSIONI DEMOGRAFIK

3.1 Rritja dhe rënia

Ndër shekuj, Mitrovica ka qenë e vendosur në qendër të një territori të madh kompakt. Megjithatë, në fund të shekullit 19-të, papritmas u gjen në periferi të një perandorie në rënie. Brenda atij territori, shqiptarët u emancipuan nga sundimi Osman dhe tentuan që të vendosin një territor autonom kundër interesave shtypësve serbe dhe malazeze. Nga jashtë, valët e mëdha të migrimit e ndryshuan strukturën e popullsisë të Kosovës.

¹⁸ West, R. 1941. *Black Lamb and Grey Falcons. A Journey through Yugoslavia*, p. 918

Krishterët ortodoksë u larguan para Luftës së Parë Botërore dhe të zhvendosurit muslimanë (boshnjakë, turq, dhe shqiptarë) – të ashtëquajturit *muhaxherë* – filluan të vinin.¹⁹

Këto valë të migrimit synuan posaçërisht qytetin e Mitrovicës. Konsulli serb në vilajetin osman të Kosovës, Branislav Nušić, e përshkruan kështu Mitrovicën në vitin 1903:

“Aty nuk ka familje të vjetra që mund të quhen Mitrovicali... është e populluar nga ardhësit e qyteteve të tjera aq sa jeta aty nuk ishte e ndonjë tipi të veçantë. Mitrovica nuk ka zakone të veta apo gjuhë e saj... rrethanat që Mitrovica është e populluar nga të huajt, e bëjnë që njerëzit që jetojnë aty janë më të pasur dhe më liberal se në qytetet e tjera të Kosovës”²⁰

Pas Luftës Ballkanike dhe Luftës së Parë Botërore, migrimi filloi të shtohet. Edhe gjatë periudhës së ‘kolonizimit’ rajoni i Mitrovicës ishte i rrethuar kryesisht nga të ardhur serbë. Në vitin 1931, zona rreth Mitrovicës ishte ende e banuar nga vetëm 30,788 qytetarë. Rreth 22,000 njerëz flisnin serbo-kroatisht dhe disa gjuhë të tjera sllave, ndërsa 5,788 flisnin shqip dhe 2,717 flisnin një gjuhë të tretë, shumë e ngjajshme me turqishten. Qyteti i Mitrovicës ishte rritur shumë pak duke arritur në 11,295 banorë.²¹

Rritja e nxitur nga hapja e minierave të Trepçës në 1930 zgjati për vetëm një dekadë para fillimit të Luftës së Dytë Botërore. Pas 17 vitesh, në 1948, Mitrovica u gjet e shkatërruar nga Lufta Botërore dhe nga betejat ndërmjet partizanëve Jugosllavw dhe nacionalistëve serbw e shqiptarw. Që nga atëherë, Trepça u kthye në skenën e revolucionit ekonomik socialist.

Për dekadën e parë, zhvillimi industrial në Jugosllavi nënkuptoi shtetëzimin, kolektivizimin, dhe rindërtimin e objekteve ekzistuese. Për Trepçën kjo nënkuptonte që kompania nuk ishte më në pronësi të huaj dhe zhvillimi i saj do të mbështetej në njohuritë vendore. Ndërtimi i dy furrave të reja dhe të rafinerisë së argjendit në 1950 shënoi fillimin e investimeve të mëdha. Në vitin 1951, u bë ndërtimi i një shkrirësi të vogël të zinkut. Gjatë viteve 1950, dy minierat e reja të Novobërdës dhe Kishnicës u hapën duke u bazuar në perspektiva të rëndësishme të reja në pjesën veriore të Prishtinës. Zhvillimi i ri kërkonte një fuqi punëtore të kualifikuar, e cila, në pjesën më të madhe, vinte nga jashtë krahinës. Në pesë vitet e para të zhvillimit e deri në vitin 1953, numri i banorëve në qytetin e Mitrovicës u rrit nga 3,000 në 16,900 banorë. Deri në vitin 1961, popullsia e qytetit u rrit edhe njëherë me 9,500 banorë. Mitrovica dyfishoi numrin e banorëve brenda vetëm 13 viteve në 26,400 banorë.

Rëndësia e madhe e Trepçës për zhvillimin industrial të Jugosllavisë nënkupton edhe që ajo ka përfituar shumë investime, për një periudhë gati tridhjetë-vjeçare, nga 1960 në 1989. Autonomia e rritur dhe ndryshimi i qëndrimit të pushtetarëve Jugosllavë në lidhje me krahinën e lënë pas dore të Kosovës solli shumë investime të reja kapitale në vitet 1960. Në

¹⁹ About 50,000 Kosovo Albanians and some 20,000 Muslim Bosniaks that settled largely in the border area of the crumbling empire leave the territories conquered by Serbia. After WWI, again large numbers dispatch from newly conquered territories, this time towards the center of Turkey. Then in a first wave after 1921, almost 50,000 Serb and Montenegrin settlers arrive in Kosovo.

From Jagodić, M. *The Emigration of Muslims from the New Serbian Regions 1877/1878*, Balkanologie - Vol. II, n. 2, December 1998.

²⁰ Nušić, B. 1903. *Kosovo: opis zemlje i naroda*. page 287

²¹ Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 Marta 1931 godine. Knjiga II

See: <http://de.scribd.com/doc/82633873/Definitivni-Rezultati-Popisa-Stanovnistva-Od-31-Marta-1931-Godine-Knjiga-II>

Also: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1931/pdf/G19314001.pdf>

vitin 1964, filloi të ndërtohej fabrika fertilizuese NPK. Fabrika duhej të mbështetej nga një fabrikë e acidit sulfurik, që filloi të ndërtohej një vit më vonë.²²

Nuk është e habitshme se suksesi industrial krijoi një periudhë të rritjes së popullsisë. Gjatë viteve 1960, popullsia e qytetit u rrit edhe njëherë me 14,500 banorë, kështu duke arritur në 40,900 banorë.

Vala e ardhshme e investimeve vazhdoi në vitet 1970. Termocentralet u ndërtuan në mes të viteve 1970. Në përpjekje që të zhvillohet industrializmi në gjithë Kosovën, tani “Krahina Autonome Socialiste e Kosovës” themeloi kompani të reja brenda të ashtëquajturit “Grupi Trepça”. Këto investime të mëdha ishin të financuara nga fondet Jugosllave për zhvillim. Në vitin 1974, u ndërtua një fabrikë e re baterish në Mitrovicë. Në 1974, një fabrikë bojrash dhe llaku u hap në Vushtrri, një argjendari dhe fabrikë e elektrikës u hap në Prizren, e një fabrikë e municioneve në Skënderaj. Përveç fabrikës ekzistuese të baterive në Mitrovicë, një fabrikë tjetër për bateri industriale u ndërtua në Pejë në vitin 1979, një fabrikë elektrike në Vushtrri në vitin 1981, bashkë me fabrikën e baterive Ni-Cas në Gjilan. Në vitin 1983, u ndërtuan Tuneli i Parë i pluskimit. Një fabrikë për përpunimin e metaleve u ndërtua në Gjakovë. Në vitin 1978, filloi njëri nga investimet më të mëdha të Trepçës, ndërtimi i rafinerisë së plumbit. Popullsia e Mitrovicës u rrit mbi 14,000 qytetarë dhe në vitin 1981, qyteti kishte 55,241 banorë.

Tani, Trepça operonte në katër procese të ndryshme: nxjerrje, pluskim, shkrirje, dhe përpunim. Përveç kësaj, ajo kishte edhe njësi të tjera të prodhimit dhe marketingut. Selia qendrore e kompanisë në Mitrovicë përfshinte edhe ndarjen e transportit, fabrika trailer, një bankë, një kompani sigurimesh, një laborator, një institut metalurgjik, një institut shëndetsor, një hotel, një kantinë, një fabrikë të tekstit, etj. Në vitet 1980, Trepça mori një nga shkrirësit më të avancuar elektrolitik të zinkut.²³

Vetë kompania nuk mund të financonte një zgjerim të tillë nga të ardhurat e veta. Përkundrazi, Trepça ka pasur shumë pak profit. Duke funksionuar në rrethana socialiste, qëllimi kryesor i saj ishte to rriste prodhimin dhe numrin e vendeve të punës. Burimi më i madh i rritjes së saj ishte Fondi Federal Jugosllav, që financonte zhvillimin e republikave dhe krahinave autonome të pazhvilluara. Është vlerësuar se gjatë regjimit socialist, Trepça ka marrë 5 miliardë USD si borxh “pa kthim”²⁴ nga shtetit.

Megjithatë, në vitet 1980 kompania gati i përmbushi aspiratat e planifikuesve socialistë: minierat e Trepçës furnizonin metalurgjitë në Zveçan dhe Mitrovicë, ndërsa fabrikat kimike në Mitrovicë dërgonin gjysmë-produktet në fabrikat përpunuese. Plumbi dhe zinku, kadmiumi dhe metalet e vlefshme si ari, argjenti, dhe bismuti kalonin nëpër tri fabrikat e baterive në Mitrovicë, Pejë, dhe Gjilan, në fabrikën e municioneve në Skënderaj, në fabrikat e përpunimit të metaleve në Gjakovë dhe Prizren, në fabrikë e ngjyrave dhe atë të galvanizimit në Vushtrri. Pjesa tjetër e prodhimit shitej në “tregun e lirë”.

²² The fertilizer turned out to be a failure, since its products proved fatal, and thus the sulfuric acid plant never fulfilled its purpose. In 1965, the reconstruction (expansion) of a lead smelter and the construction of a new larger zinc smelter started. Both were supposed to start working in 1967 and while the zinc plant was on schedule, the work on the lead smelter, one of the four largest in the world, was completed in 1974.

²³ By 1989 Trepça operated the following mines and flotations: Trepça mine, Tuneli i Parë/ Prvi Tunel flotation, Novobërdë/Novo brdo, Hajvali and Kishnica mines with the Kishnica flotation, Badovc, the Cernac and Belo Brdo mines, Leposavic/Leposavić flotation.

²⁴ Write-off debt

Qyteti dhe komuna e Mitrovicës nuk ka pasur ndërmarrje të tjera socialiste. Aty kishte një furrë buke, sharrë-punuese, një fabrikë e materialeve ndërtimi, një vend mbledhjeje duhani dhe dy kompani të vogla tekstili. Prandaj, të gjitha aktivitetet ekonomike ishin të fokusuar në Trepçë dhe punëtorët e saj. Mitrovica e kishte të gjithë infrastrukturën e nevojshme për atë kohë, sikurse institutin për plumb dhe zink, fakultetin e metalurgjisë dhe një klinikë për mjekësi profesionale. Me infrastrukturën e qytetit të projektuar për nevojat e punëtorëve të Trepçës, Mitrovica i përngjante një fabrike të zgjeruar. Jeta e përditshme e njerëzve në Mitrovicë sillej rreth kompanisë. Ata i përdornin objektet e Trepçës për shërbime shëndetësore, kalonin kohën e tyre të lirë në hotelet e Trepçës dhe ushqeheshin në kantinën e Trepçës.

3.2 Ardhja dhe largimi

Rritja e sektorit industrial socialist tërhoqi shumë njerëz që vinin në Mitrovicë për të gjetur punë. Bazuar në statistika, në vitin 1985 erdhën 15,523 qytetarë nga vendet e tjera të Kosovës, 4,412 nga republikat Jugosllave dhe 167 erdhën nga vendet jasht Jugosllavisë.²⁵ Ky numër përbënte gati një të tretën e popullsisë së qytetit, duke lënë të kuptohet se migrimi ishte një nga faktorët e rëndësishëm në rritjen e popullsisë.

Rritja e vazhdueshme ka ndryshuar përbërjen etnike të qytetit. Mitrovica ishte e banuar nga turqit dhe shqiptarët në vitet 1930, megjithatë, në vitet 1950 shumë turq u larguan përmes një programi të negociuar mes Jugosllavisë dhe Turqisë. Brenda dy dekadave të ardhshme, numri i serbëve (dhe malazezëve) u rrit me më shumë se 6,000 banorë. Në të njëjtën kohë, mbi 10,000 shqiptarë migruan në fshatrat përreth dhe përgjatë Kosovës për në Mitrovicë. Në dy dekadat e ardhshme numri i serbëve dhe malazezëve mbeti i njëjtë, ndërsa 7,500 muslimanë dhe rom arritën në Mitrovicë. Popullsia shqiptare u rrit në afër 20,000 banorë.

Tabela 2: Përbërja etnike e Mitrovicës (1931-1991)

Viti	Totali	Serbë	Malazezë	Shqiptarë	Muslimanë	Rom	Kroatë	Sllavenë	Maqedonas	Jugosllavë	Turq	Tjerë
1931	10,103	4,048		1,860							3,287	908
1953	16,101	4,944		7,517			148	78	123	407	2,145	739
1961	26,721	10,807	1,775	13,574	710	85	170	96	166	355	...	...
1971	42,610	10,454	1,815	24,749	2,225	1,273	203	70	157	60	...	23
1981	52,866	8,933	1,503	32,390	4,082	4,299	155	63	119	295	...	14
1991*	...	8,112	1,127	561	2,760	4,760	82	...	...	319	...	830

* Regjistrimi i përgjithshëm u bojkotua nga shqiptarët dhe pjesërisht nga muslimanët (më vonë nga boshnjakët)

Është më vështirë të përshkruhet zhvillimi demografik në rrethinat rurale të Mitrovicës. Ndërkohë që njësia politike më e madhe para Luftës së Dytë Botërore ishte *srezi*, në vitet 1950 Jugosllavia socialiste futi konceptin socialist të komunave – *opstina*. Për këtë arsye, komuna e Mitrovicës pas luftës përfshinte një territor më të madh, përfshi atë të Zveçanit, dhe të Zubin Potokut, që ose i takonin territoreve të ndryshme para Luftës së Dytë Botërore, ose përbënin njësi të ndara territoriale.²⁶

²⁵ Institute of History of Kosovo. 1985. "Mitrovica e Titos 1945-1980. - 2,335 were from Serbia proper, 195 from the SAP Vojvodina, 429 from Bosnia & Herzegovina, 864 from Montenegro, 237 from Croatia, 291 from Macedonia, 61 from Slovenia."

²⁶ While the smaller territories around Mitrovica were integrated in the socialist municipality, Zubin Potok existed as a municipality until 1965, when it was integrated into Mitrovica. The territory of Zubin Potok – the so-

Për të vlerësuar zhvillimin e zonave rurale të Mitrovicës, duhet të krajasojmë territoret në vitin 1991 me organizimet që kanë qenë më herët. Në 1961, numri i banorëve në fshatrat e Mitrovicës ishte 23,116, 20,095 prej të cilëve ishin shqiptarë. Në 1981, numri i banorëve rural u rrit në 34,665. Kjo përfshinte edhe vendbanimet pranë minierave në Stan Tërg, ku 29,888 ishin shqiptarë. Në vitin 1991, numri i popullsisë arriti në 40,562.²⁷ Megjithatë regjistrimi i popullsisë në 1991 u bojkotua nga shqiptarët kosovarë në shenjë proteste kundër shfuqizimit të autonomisë së krahinës. Prandaj, regjistrimi i përgjithshëm është i bazuar në vlerësimet dhe mikro-regjistrimet paraprake të vitit 1989. Prandaj, nuk dihet saktësisht se sa banorë ishin shqiptarë. Minatorët e Trepçës dhe demonstratat e shumta gjatë vitit 1988 dhe në fillim të 1989²⁸ ishin për të mbështetur shqiptarët kosovarë kundër shfuqizimit të autonomisë së PSA të Kosovës nga Serbia.²⁹ Pasi autonomia e Kosovës u shfuqizua përfundimisht në 1989/1990, Serbia u mundua t'i bindë punëtorët shqiptarë ndaj udhëheqjes së re serbe. Si kundër reagim, fuqia punëtore e shqiptarëve kosovarë u ngrit në grevë më 4 shtator 1990. Regjimi serb largoi nga puna shumë shqiptarë kosovarë nga kolektivi i punëtorëve socialist duke krijuar kështu kushte katastrofike për banorët shqiptarë, posaçërisht në Mitrovicë.

Numri i shqiptarëve të punësuar në kompleksin e Trepçës në Mitrovicë ra brenda një viti nga 6,471 në vetëm 221. Ky ndryshim ndikoi në të gjithë sektorët e ekonomisë vendore. Përfshirja zyrtar e punëtorëve shqiptarë vazhdoi deri në fund të luftës të Kosovës në vitin 1999. Pasojat e politikave të këqija ekonomike dhe embargot e shpallura nga OKB për nxitjen e luftës nga Serbia brenda viteve 1992 dhe 1999 shkaktuan rënie në prodhimin industrial në Mitrovicë. Ndërsa në vitin 1990, rreth 3,229 punëtorë (kryesisht) serbë ishin të punësuar në kompani të Trepçës, numri i punëtorëve industrial në gjithë Mitrovicën deri në vitin 1995 ra në vetëm 869.³⁰

Tabela 3: Ndryshimet në numrin e popullsisë gjatë viteve

Viti	Qyteti	Rurale
1931	11,295	...
1948	13,901	18,899
1953	17,195	21,521
1961	26,721	24,026
1971	42,160	29,197
1981	52,866	34,665
1991	64,323	40,562
2011	50,400	35,957

called Rezalska valley - consisted once of some 61 villages with about 10,000 citizens. In the 1970s the artificial Gazivoda lake was created. The villagers resettled and began to migrate to Mitrovica.

²⁶ However, in the 1980s the process of adding Zubin Potok to Mitrovica was reversed. Under Yugoslav legislation the municipality of Zubin Potok was reestablished in 1987.

See: http://www.zubinpotok.org.rs/so_zubin_potok_files/so_zubin_potok.htm

See: OSCE Zubin Potok-Municipal Profiles, 2006

²⁷ Republic Institute for Statistics (Republički Zavod za Statistiku) Opštine u godini 1999, Belgrade 2000.

²⁸ Palairat, M. 2002. *Trepca 1965-2000*, p. 14

²⁹ See: IKS, A power primer: A handbook to politics, people and parties in Kosovo, Prishtina 2011

³⁰ Statistical Yearbook of Yugoslavia 1995, p. 436 - Mitrovica had a total of 5,693 workers in that year, including schools and hospitals.

Koha kaloi pa ndonjë ndryshim, dhe një numër i madh punëtorësh shqiptarë u detyruan të emigronin jashtë vendit për të gjetur punë. Popullsia zbriti me 18 përqind nga viti 1991 deri në 2011. Kjo rënie ishte më e theksuar në qytet (22 përqind) se sa në fshatra (11 përqind). Në vitin 2004, komuna e Mitrovicës, e drejtuar UNMIK-u vlerësonte se numri i banorëve të komunës ishte 90,000, duke shpjeguar se:

“Vlerësimi i 90,000 banorëve të komunës së Mitrovicës është shumë i përafërt. Numri i banorëve që jetojnë në komunë nuk është i sigurtë dhe i kontestuar – me disa vlerësime (për shembull komuna ka llogaritur 140,000 banorë) bazuar në regjistrimin e popullsisë para luftës, kur kufijtë e komunës ishin më të mëdhenj (përfshinin Zveçanin dhe Zubin Potokun). Në vitin 1999, UNHCIC ka llogaritur një numër prej 83,500 – megjithëse mënyrat e llogaritjes së kësaj vlere nuk janë specifikuar. OSBE ka vlerësuar se popullsia është 105,000 në 2003 (duke e llogaritur nga lista e votuesve të regjistruar). Në 2004, Iniciativa Evropiane për Stabilitet ka llogaritur 82,000 (duke u nisur nga numri i fëmijëve të regjistruarve në shkollat fillore). Ne kemi zgjedhur një vlerë midis këtyre dy të fundit në mënyrë arbitrare.”³¹

Shumica e popullsisë serbe që jetonte në territorin e Mitrovicës në veri të lumit Ibër i rezistoi me sukses rivendosjes së ish-komunës së Mitrovicës. Pjesa funksionale e komunës në jug të Ibrit nuk ka pasur asnjëherë përfaqësues serbë në kuvendin komunal. Prandaj, popullsia veriore nuk është integruar asnjëherë në mënyrë efektive në strukturat administrative të komunës. Në fakt ishin strukturat e UNMIK-ut që zbatuan funksionin e komunës në pjesën veriore.

Situata u bë edhe më e vështirë pas deklaratës së pavarësisë së Kosovës. Që nga viti 2008, komuna e Mitrovicës veriore ka qënë de fakto e pavarur nga strukturat e komunës së Mitrovicës (jugore). Për më tepër, OSBE-ja toleroi rizgjedhjen e kuvendit komunal nën legjislacionin e Beogradit në maj 2008. Në 2011, Qeveria e Kosovës ka filluar krijimin e një administrate përgatitore për të atë që në të ardhmen mund të jetë komuna e Mitrovicës Veriore. Ky projekt është në kundërshtim me strukturat politike në Mitrovicën Veriore, sepse shihet si hap i parë për integrimin në një Kosovë të pavarur. Kundërshtimet e vazhdueshme për më shumë se 12 vite kanë penguar vlerësimin profesional të popullsisë në veri të lumit Ibër. Rregjistrimi i popullsisë në vitin 2011 u bojkotua nga popullsia serbe në Mitrovicën veriore.

Popullsia në fshatrat e komunës së Mitrovicës u rrit nga 35,000 në vitin 1981 në 40,000 në vitin 1991, dhe që atëherë ka rënë përsëri në 36,000 në vitin 2011. Megjithatë, ky proces nuk është i përpjesëtimor krahasuar me zhvillimin e vendbanimeve. Në 29 fshatra, numri i banorëve ka rënë dukshëm. Kjo përfshin edhe dy vendbanimet pranë minierave të Stan Tërgut dhe Tunelit të Parë. Popullsia në këto fshatra u përgjysmua nga 17,198 në vitin 1981 në 8,663 në vitin 2011. Pesë fshatra u shpopulluan tërësisht. Ky zhvillim ka ndikuar gjithashtu në dy fshatrat e vetme me shumicë serbe në Svinjare dhe në Gornji Suvi Do. Në përgjithësi, kjo rënie është shqetësuese kryesisht për fshatrat shqiptare.

Në njëmbëdhjetë fshatra, të gjitha të vendosura në afërsi të qytetit të Mitrovicës, por jo direkt në kryqëzime apo dalje rrugore³², rritja e popullsisë ka mbetur e pakët (vetëm 15 përqind brenda 30 viteve). Këtu popullsia është rritur nga 11,098 në 12,774 banorë.

³¹ UNMIK, Harvey, J. & Schwartz, S. 2004. Mitrovica Agenda for Local Economic Development. See: http://www.esiweb.org/pdf/esi_mitrovica_donors_en.pdf

³² Broboniq, Këciq i Madh, Koshtovë, Lushtë, Pirq, Suhodoll i Poshtëm, Shupkovc, Vinarc i Epërm, Vinarc i Poshtëm, Zasellë, Zhabar i Epërm

Vetëm gjashtë vendbanime – Kçik i Vogël, Kutlloc, Lisicë, Shipol, Vaganicë, dhe Zhabar i Poshtëm – janë ballafaquar me rritje të larta. Këtu popullsia është rritur nga 6,369 në vitin 1981 në 16,568 banorë në 2011. Zhvillimi i tyre ekonomik është bërë mjaft i pavarur nga mundësitë vendore të punësimit. Në vend të kësaj, popullsia ka shfrytëzuar afërsinë me Mitrovicën dhe vendndodhjen e tyre pranë daljeve në rrugët Vushtrri/Prishtinë dhe Skënderaj/Pejë, që i lidhin me vendet e tyre të punës në Prishtinë dhe Mitrovicë. Kjo i ka shëndrruar ato në “vendbanime të udhëtarëve”.

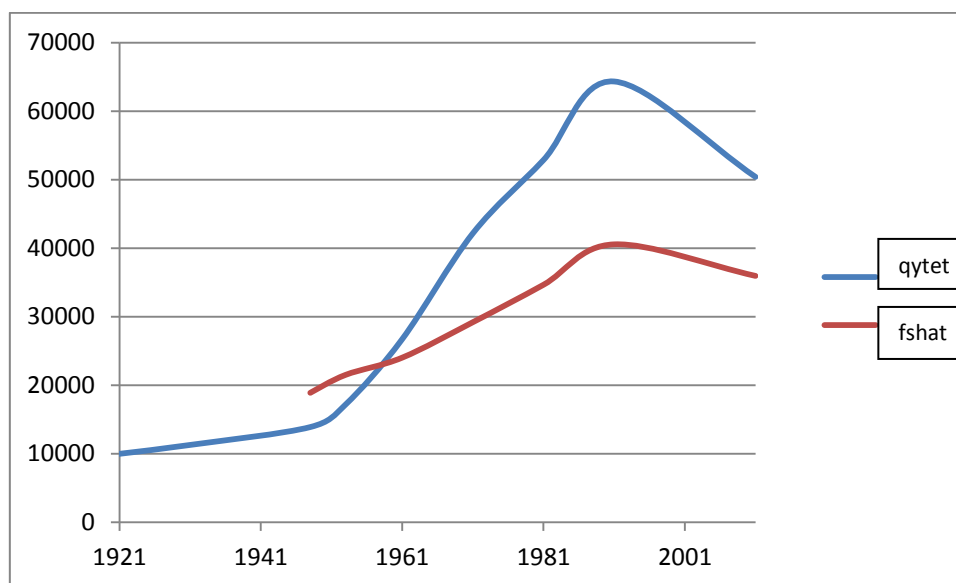
3.3 Qendrore kundrejt Lokale

Përkundër zhvillimeve në pjesët periferike të Mitrovicës, numri i banorëve në qytet u rrit shumë pak. Në vitin 1981, ishin vetëm 32,390 banorë shqiptarë që jetonin në qytet, ndërsa 30 vjet më vonë në 2011, vlera është vetëm 33,646.

Kur lufta arriti në Ibër në vitin 1999, shumica e serbëve kosovarë dhe romë ishin zhvendosur në veri. Lagjia e romëve (Roma Mahala) ishte tërësisht e shkatërruar. Lagjia e boshnjakëve (Bosnjačka mahala; ku një numër i madh sllavësh muslimanë jetonin bashkë me shqiptarët), e vendosur në pjesën veriore të Ibër, si dhe disa zona përgjatë Ibër, në perëndim të qendrës së qytetit, mbetën të përziera etnikisht, përkundër gjithë gjasave.

Popullsia shqiptare kosovare që jetonte në ndërtesat e larta në pjesën veriore të qendrës së qytetit u dëbuan, ashtu si edhe shqiptarët që banonin në komunat shumicë serbe të pjesës veriore të Kosovës. Ata u zëvendësuan nga serbë kosovarë që erdhën nga pjesa jugore e Ibër, jo domosdoshmërisht nga komuna e Mitrovicës, por edhe nga komunat e tjera si Ferizaji, Rahoveci, Peja. Gjithashtu, popullsia e zhvendosur nga fshatrat e zonës së Shalës/Bajgorës, që u asgjësua nga ushtria serbe gjatë vitit 1999, shkuan në pjesën jugore të qytetit.

Figura 1: Rritja dhe rënia e popullsisë në pjesët rurale dhe urbane të Mitrovicës 1921 – 2011

Ngjashëm me shqiptarët PZBV (Personat e Zhvendosur Brenda Vëndit) në pjesën jugore të qytetit, refugjatët serbë kosovarë zunë apartamentet që ishin lënë bosh nga banorët shqiptarë kosovarë që ishin larguar. Përpjekjet për të qartësuar çështjet e pronës pas luftës hasën

rezistencë të fortë, fillimisht nga popullsia e zhvendosur që, ose ishte e frikësuar të kthehej, ose nuk kish qënë e mirëpritur kur ishin kthyer vullnetarisht në vendin nga kishin ikur.³³

Për vite kthimi i minoriteteve në shtëpitë e tyre në fshatra dhe komuna ishte penguar nga të gjitha anët. Procesi vazhdoi deri para vitit 2004, atëherë kur trazirat e marsit 2004 shpërthyen në jug dhe në veri të lumit Ibër. Shumë nga këto projekte premtuese të kthimit u lanë përgjysmë dhe nuk kanë vazhduar më tutje. Statistikat tregojnë se atje ka ende rezistencë për kthimin e banorëve në fshatra. Në vitin 2011, në të gjithë Mitrovicën janë ende 564 raste mbi mosmarrëveshjet e pronës. Shumica prej tyre kanë të bëjnë me banesa në zonat rurale.³⁴

Procesi i migrimin të personave të zhvendosur nuk krijon probleme vetëm ndërmjet shqiptarëve dhe serbëve, por edhe ndërmjet serbëve vendas nga Mitrovica dhe të porsardhurve. Një i intervistuar u përgjigj kështu:

“Dallimet janë të dukshme ndërmjet serbëve që kanë jetuar gjithmonë në Mitrovicë dhe që mbetën në numër të vogël, dhe atyre serbëve që kanë ardhur në Mitrovicë pas luftës në 1999. Fakti qëndron se ka shumë pak vendas në Mitrovicë, ndoshta pesë përqind”³⁵

Vlerësimi i numrit të serbëve që jetojnë në Mitrovicë në ditët e sotme është më i kontestuar. Në vitin 2010, Administrata e UNMIK-ut për pjesën veriore deklaroi se 22,530 serbë jetojnë në pjesën veriore të Mitrovicës. Ky numër përfshin 5,000 në 7,500 PZVB të Kosovës.³⁶ Nëse është kështu, numri i serbëve (dhe malazezëve) në Mitrovicë do të ishte 15,000 në 17,500 para luftës në Kosovë. Megjithatë, regjistrimi i përgjithshëm në vitin 1991 tregon se që atëherë numri i serbëve dhe malazezëve që jetonin në qytetin e Mitrovicës ishte më i vogël se 10,000 dhe me një tendencë në rënie që nga vitet 1960. Prandaj ka shumë gjasa që zhvillimet e pas-luftës në Kosovë e kanë shndërruar popullsinë serbe të qytetit në veri të lumit Ibër në një minoritet në vetë shtëpinë e saj.³⁷ Sot, banorët serbë në Mitrovicë janë më pak në numër se sa PZBV siç është dëshmuar në një sondazh të fundit të UNDP-së, që përmend se 67.4 përqind e popullsisë në Mitrovicën Veriore nuk kanë jetuar në qytet para vitit 1999.³⁸

Mitrovica Jugore ka përjetuar një zhvillim të ngjashëm. I njëjti hulumtim i UNDP-së i 2011-tës raporton se gati 57.3 përqind e banorëve shqiptarë në pjesën jugore kanë deklaruar se kanë jetuar në Mitrovicë para vitit 1999. Përafërsisht 19.8 përqind deklaruan se janë vendosur në Mitrovicë pas vitit 1999.³⁹ Pra, mbi 14,000 banorë nuk kanë qenë qytetarë të Mitrovicës para luftës. Pjesa tjetër ka refuzuar të përgjigjet. Nëse supozojmë se ky grup i madh njerëzish ka migruar ose është zhvendosur në Mitrovicë pas luftës, kjo tregon se popullsia shqiptare nuk është zvogëluar nga 83,000 në vitin 1991 në 60,000 banorë në 2011. Në vend të kësaj, diku rreth 34,000 banorë mund të kenë migruar nga Mitrovica gjatë periudhës së viteve 1990, e janë zëvendësuar pjesërisht nga të posardhurit.

Vlerat e numrit të popullsisë në Mitrovicën veriore deri më sot mbasin të pasigurta dhe kundërshtuese. Për shembull, Administrata e UNMIK-ut në vitin 2010 për Mitrovicën Veriore

³³ IKS, Interview with Besim Hoti, Spokesperson Kosovo Police, Mitrovica, October 2011.

³⁴ IKS, Interview with Arian Krasniqi, Kosovo Property Agency, September and October 2011.

³⁵ IKS, Interview with respondent from Mitrovica North, 15 July 2011.

³⁶ OSCE Mitrovicë/Mitrovica Municipal Profiles–based on UNMIK Administration in Mitrovica Local Communities Office – February 2010.

³⁷ IKS, Interview with Kosovo Serb residents in the North of Mitrovica, October 2010.

³⁸ UNDP, Public Opinion Survey Mitrovica, 2011, p.16.

³⁹ UNDP, Public Opinion Survey Mitrovica, 2011.

raporton 22,530 serbë⁴⁰, ku 5,000 në 7,000 nga këta mendohen të jenë PZBV. Megjithatë, numri i serbëve, malazezëve, dhe popullsisë sllave në Mitrovicë në vitin 1981 nuk ka qenë më i madh se 10,800. Është e vështirë të besohet se popullsia vendore mund të jetë dyfishuar duke pasur parasysh se popullsia serbe ishte në rënie. Në vitin 2003, Iniciativa Evropiane për Stabilitet llogariti një popullsi prej 16,352 banorësh në Mitrovicën Veriore, bazuar në regjistrimin në shkollat fillore. Një tregues tjetër është pjesëmarrja në zgjedhjet e fundit lokale. Në vitin 2008 dhe 2010, qeveria e Beogradit i ftoi dy herë banorët e Mitrovicës të zgjedhin kuvendin komunal për Mitrovicën Veriore. Regjistri i votuesve i Komitetit Republikan të Zgjedhje të Serbisë deklaroi 20,372 votues të pranishëm për Mitrovicën, pra një vlerë e ngjajshme me të dhënat e UNMIK-ut. Por, në të dy zgjedhjet e ardhshme lokale të Serbisë, jo më shumë se 6,000 votues morën pjesë në zgjedhje duke lënë të nënkuptohet se numri i qytetarëve të Mitrovicës Veriore mund të jetë me i ulët se sa është thënë zyrtarisht.

3.4 Përmbledhje

Tri trendet e emigrimit, zhvendosjes së brendshme, dhe hyrjes së popullsisë nga fshatrat dhe komunat rurale fqinje (shqiptare) dhe më të largëta (serbe) kanë kontribuar në ndryshimin e plotë të jetesës në komunë, veçanërisht në qytetin e Mitrovicës, në dy dekadat e fundit.

Pas shpërbërjes së fuqisë punëtore të Trepçës dhe ndërmarrjeve socialiste në Mitrovicë, popullsia u zvogëlua përmes emigrimit. Së paku një e treta e banorëve shqiptarë dhe gati më shumë se gjysma e pjesës tjetër e popullsisë së Mitrovicës u larguan nga shtëpitë e tyre gjatë viteve 1990. Me ardhjen e popullsisë nga vendet rurale dhe emigrantëve nga komunat fqinje, ndarja sociale në qytet u thellua.

Përveç kësaj, ardhja e personave të zhvendosur në Mitrovicën veriore dhe jugore kanë çuar në ndarjen kulturore të popullsisë urbane. Pjesa më e madhe e popullsisë së Mitrovicës Veriore nuk ka pasur asnjëherë kontakt me banorët e Mitrovicës Jugore. Të ardhurat nga fshatrat dhe komunat e tjera kanë mungesë të traditave për bashkëjetesë, për të cilën Mitrovica ishte dikur e famshme. Kjo ka ndikuar posaçërisht në popullsinë më të re. Ndërsa mbi një e treta e popullsisë shqiptare mbi moshën 30 vjeçare flasin serbisht, të rinjtë nuk e flasin apo kuptojnë gjuhën fare.

Megjithatë, do të ishte e gabuar të interpretohej zhvillimi i Mitrovicës vetëm nga këndvështrimi i konfliktit etnik, largimit, dhe emigrimit. Popullsia e Mitrovicës dhe zonave përreth nuk po gëzonte zhvillim në dekadën e parë të shekullit 20-të. Arsyeja themelore për rritjen e popullsisë në Mitrovicë deri në vitet 1990 ishte ngritja e kompanisë së Trepçës si ndërmarrje socialiste. Suksesi i kësaj politike ishte kryesisht e varur nga transferet e mëdha të fondeve për zhvillim të alokuara për Kosovën. Ende mbetet të gjykohet në bazë të teorive të duhura ekonomike se sa i “shëndetshëm” ishte ai lloj zhvillimi.

Është gjithashtu e gabuar të shpjegohen zhvillimet në Mitrovicë vetëm përmes pikëpamjes së një konflikti të pretenduar midis popullsisë serbe dhe shqiptare. Në fakt, fshatrat përreth qytetit të Mitrovicës kanë qenë gjithmonë etnikisht të ndara; shumë pak prej tyre kanë pasur popullsi të përzier. Në këtë sistem, duhet t’i ishte kushtuar shumë vëmendje zhvillimit të zonës ku ekzistonte një qytet socialist me popullsi të përzier në një rrethinë rurale të ndarë etnikisht, por në fakt shumë pak u bë në këtë drejtim. Përkundrazi, modeli i zhvillimit

⁴⁰ UNMIK Administration in Mitrovica Local Communities Office – February 2010.

socialist kërkoi zhvendosjen e popullsisë nga vendet rurale për në qytet. Përveç dy fshatrave pranë minierave të Stan Tërgut dhe Trepçës, punësimi në ndërmarrje ishte gati joekzistent në fshatrat me malet përreth Mitrovicës. Ky planifikim shtetëror vendosi një barrë të rëndë në popullsinë rurale, ku i vetmi burim i punësimit për gjashtëdhjetë vite ishte Trepça, derisa zhvillimi i saj ndaloi në vitet 1990. Shumica e fshatrave nuk patën ndonjë alternativë tjetër përveç emigrimit.

Siç është përshkruar, zhvillimi i Trepçës ishte i bazuar edhe në imigrimin e madh të punëtorëve nga rajonet e tjera. Një pjesë e rritjes së Mitrovicës në vitet 1980 ishte e varur nga ardhja e fuqisë punëtore, së pari serbe dhe malalazeze, pastaj boshnjake dhe rome. Megjithatë grupi më i madh ishte ai i shqiptarëve. Dhe është më se e natyrshme që grupi që ka një perspektivë tjetër nga ajo e emigrimit është ai që ka rrënjët më të forat në rrethinat e afërta. Mitrovica është duke kaluar në një fazë të zhvillimit në dy dekadat e fundit në të cilën ‘faktorët e huaj’ janë më pak përcatkues për të adhmen e saj. Kjo i edhe ndikon në pritshmëritë e popullsisë së mbetur. Edhe pse trupat e huaja dhe forcat e sigurisë janë ende në Mitrovicë, qëllimi i tyre nuk është si në shekujt e kaluar. Ndërsa popullsia e Mitrovicës Veriore është ende e varur nga transferet e mëdha nga Serbia, popullsia e Mitrovicës Jugore mbështetet në mjetet që mund të fitohen nga ekonomia vendore. Aktualisht, ne jemi duke e vëzhguar procesin përfundimtar të ‘Kosovarizimit’ në pjesën e popullsisë shqiptare.

4.DIMENSIONI EKONOMIK

4.1 Varësia nga Shteti

Në vitin 2003, një analizë e detajuar nga Inicativës Evropiane për Stabilitet (ESI) ofroi një interpretim të punësimit dhe të situatës së të ardhurave në qytetin e ndarë. Në bazë të hulumtimit, rreth 10,816 njerëz ishin të punësuar në jug dhe rreth 6,168 në veri të Mitrovicës. Situata ishte më e favorshme në veri, sepse Qeveria Serbe ofronte rreth 3,456 punë publike shtesë mbi 1,202 vendeve të ofruara nga Qeveria e Kosovës dhe buxheti i komunës. Për më tepër, pjesa veriore përfitonte edhe nga 4,476 rroga dhe transfere (pensione, ndihmë sociale, etj) nga Beogradi. Mbështetja bujare për Mitrovicën veriore e ngriti historikisht lartë nivelin e punësimit dhe të ardhurave. Megjithatë, sektori privat në pjesën veriore ishte më i vogël se në atë jugore. Në pjesën jugore, shkalla e punësimit arriti në 27 përqind, ndërsa në atë veriore ofrohej punësim për cdo të dytin qytetar në moshë pune.⁴¹ Transferet masive dhe shtesat e rrogave furnizuan çdo qytetar në veri me një mesatare të të ardhurave prej €162 për person⁴², ndërsa niveli i të ardhurave në Mitrovicën Jugore ishte vetëm €38 për person.⁴³ Regjistrimi i popullsisë në vitin 2011 për Mitrovicën tregoi se vlerësimet e bëra nga ESI për madhësinë e popullsisë vendore ishin vetëm relativisht të sakta – popullsia e Mitrovicës

⁴¹ Concerning the age structure, we are referring to the document of PISG from 2003, in which the difference of the age structure of Kosovo Serbs and Kosovo Albanians, referring to the World Bank LSMS, Living Standard Measurement Survey (LSMS) 2000. The working age population of Kosovo Albanians was in 2000 60.7 percent of the total, while that of Kosovo Serbs was 67.7 percent of the total population. See: Provisional Institutions of Self Government - Statistical Office of Kosovo, Kosovo and its Population - A brief description (Revised version), June 5, 2003

⁴² European Stability Initiative, Cash income: North Mitrovica and Zvečan (ESI calculations). See: http://www.esiweb.org/pdf/esi_mitrovica_economy_id_2.pdf

⁴³ Lessons Learned and Analysis Unit of the EU Pillar of UNMIK in Kosovo & European Stability Initiative, A Post-Industrial Future, Background Paper Wilton Park Conference, 30 January – 1 February 2004, Prishtina 2004

Jugore numëronte rreth 7,000 banorë më shumë. Në mars 2011, 71,909 persona jetonin në Mitrovicën jugore.⁴⁴ Rritja e popullsisë vinte pjesërisht nga procesi i kthimit të vazhdueshëm nga Evropa. Përveç kësaj, popullsia në jug u rrit me gati 1,300 fëmijë për vit. Popullsia nën moshën 25 vjeçare në Mitrovicën Jugore përbënte 47 përqind të popullsisë së përgjithshme.

Rregjistrimi i përgjithshëm tregoi edhe strukturën e saktë të moshës. Popullsia në moshë pune përfshin 46,484 persona, prej të cilëve rreth 12,418 kanë të ardhura nga puna e tyre⁴⁵, dhe 10,456 prej tyre kanë punësim të rregullt.⁴⁶ Personat pa punësim zyrtar janë më së shumti fermerë⁴⁷. Bazuar në Anketën e Ekonomive Shtëpiake Bujqësore të 2008 vlerësohet se rreth 1,755 njerëz punojnë me orar të plotë në sektorin e bujqësisë.⁴⁸ Gjithsej, shkalla e punësimit (vende pune/popullsinë në moshë pune) në Mitrovicën Jugore në 2011 ishte 27.5 përqind, pak më mire se situata e përshkruar në vitin 2003 nga ESI.

Tabela 4: Punësimi dhe aktivitetet e tjera të që sjellin të ardhura në Mitrovicën Jugore 2011 (IKS) dhe në Veriore 2003 (ESI)

	Jug	Veri
Popullsia	71,909	16,352
Mosha e punës	46,453	11,070
Popullsia pasive	20,600	n/a
- shkollat e mesme dhe të larta	5,489	n/a
- studentët	2,350	n/a
- amviset	8,385	n/a
- pensionerët e hershëm	3,264	n/a
- marrësit e ndihmës sociale	1,112	1,895
Marrësit e pagave dhe transfereve	12,892	622
Të papunë	13,066	n/a
Popullsia e punësuar	12,787	5,315
Shkalla e punësimit	27.5%	48.0%
- sektori privat	5,225	1,050
- sektori publik	4,028	3,805
- bujqësi	1,755	n/a
- Ndërmarrjet Shoqërore	1,538	572
- punësimi IC	241	180

⁴⁴ See: <http://census.rks-gov.net/>

⁴⁵ http://census.rks-gov.net/istarMDEE/MD/dawinciMD.jsp?a1=yC&a2=z_0&n=1UR906000B1&o=1C&v=1UR060GF000B100000000&p=0&sp=null&l=0&exp=0

⁴⁶ This number implies employed, self-employed (so-called own-account workers), employers, working hands in households.

[https://census.rks-gov.net/istarMDEE/MD/dawinciMD.jsp?a1=yC&a2=mF0&n=1UR906\\$\\$\\$\\$\\$&o=&v=1UR060J300V71000000&p=0&sp=null&l=0&exp=0](https://census.rks-gov.net/istarMDEE/MD/dawinciMD.jsp?a1=yC&a2=mF0&n=1UR906$$$$$&o=&v=1UR060J300V71000000&p=0&sp=null&l=0&exp=0)

⁴⁷ 387 register no employees, 2,032 register only one employee.

⁴⁸ USAID, *Agricultural Household Survey 2008*, Republic of Kosovo, Statistical office of Kosova, Estimated as follows: The working age population in agricultural households all over Kosovo according to AHS 2008 was 851,362. The same population in Mitrovica made out 19,502 persons. That is 9% of the total- Agricultural full employment is 81,740, from which 9 % is 1755 people work in Mitrovica agricultural households on a fulltime basis.

Marrësit e remitançave

1,915 n/a

Nga të gjitha komunat urbane në Kosovë, Mitrovica ka shkallën më të ulët të punësimit dhe numrin më të madh të të varurve nga transferet e shtetit.

4.2 Punësimi në Mitrovicën Jugore

Rregjistrimi i popullsisë i vitit 2011 hodhi dritë mbi të gjitha burimet e të ardhurave të banorëve të Mitrovicës (jugore), përveç pagave. Edhe pse vetëm 5,074 individë janë të regjistruar si më të vjetër se 64 vjeç, 6,761 individë marrin pension nga shteti. Ky është një indikator i mbështetjes së shtetit për punëtorët, të cilët ishin të punësuar më parë në Trepçë dhe që tani i marrin këto ndihma sociale deri sa të arrijnë moshën e pensionit. Përveç kësaj, 5,842 banorë të Mitrovicës Jugore marrin ndihma sociale nga buxheti i Kosovës. Ndihma sociale për qytetarët përfshijnë përfitimet e papunësisë, pagesat për sëmundje dhe lindje, bursa, etj. Gjithsej, 12,892 persona jetojnë me ndonjë formë ndihme sociale të shtetit, ndërsa rreth 1,915 qytetarë deklaruan se burimi fillestar i të ardhurave për janë remitancat, para që u dërguara nga jashtë shtetit. Transferet e përmendura më lart nuk përbëjnë një shumë të madhe parash dhe janë mjaft modeste kur krahasohen me shpenzimet e jetesës, kështu që i lënë qytetarët me fuqi të dobët blerëse. Bazuar në anketën e bërë nga UNDP-ja në vitin 2010, përafërsisht 47.2 përqind e familjeve që janë përgjigjur kanë përmendur se të ardhurat e tyre janë €0-211 në muaj. 40.5 përqind e familjeve kanë listuar të ardhurat nga €212-500 në muaj, ndërsa vetëm 2.6 përqind deklaruan se të ardhurat e tyre ishin mbi €500 në muaj.⁴⁹

Një arsye strukturore për varfërinë relative është përqindja e lartë e popullsisë në moshë të re, e cila ende nuk mund të gjenerojë të ardhura. 33,552 persona janë më të rinj se 25 vjeç. Arsyeja e dytë strukturore për varfërinë e vazhduar është shkalla shumë e ulët e punësimit të femrat. Vetëm 3,662 femra në Mitrovicën Jugore janë të punësuar, duke e bërë kështu shkallën e punësimit vetëm 15.5 përqind. Sa i përket popullsisë mashkullore, një e treta e tyre punojnë në sektore jo zyrtare, sikurse në bujqësi. 8,796 meshkuj janë të punësuar zyrtarisht. Shkalla e punësimit të tyre është 38 përqind.

Bazuar në regjistrin e bizneseve dhe nga të dhënat e rregjistrimit të popullsisë, ekonomia e sektorit privat në Mitrovicë është e organizuar rreth tregtisë dhe shërbimeve. 2,250 individë janë të punësuar në tregti me pakicë dhe shumicë, ndërsa vetëm 1,860 janë të punësuar në kompani tregtare, ashtu siç janë deklaruar në regjistrin e bizneseve. Prodhimi jashtë fabrikave shoqërore është kryesisht i pazhvilluar. Sektorë të tjerë të punësimit janë hotelet dhe restorantet (me 460 biznese të regjistruara), transporti (më së shumti i udhëtarëve, me 440 biznese), dhe ndërtimi.

4.3 Punësimi në Mitrovicën Veriore

Shkalla e punësimit dhe e papunësisë në Mitrovicën Veriore janë më vështirë të konstatohen. Në vitin 2003, ESI ka llogaritur se sektori privat në Mitrovicën veriore punëson 1,050 njerëz. Punësimi në N.Sh. është vlerësuar të jetë në 320 njerëz, ndërsa komuniteti ndërkombëtar punëson 215 njerëz. Punësimi publik që paguhet nga buxheti komunal i Kosovës është vlerësuar në 1,767 punëtorë, ndërsa, 1,171 njerëz marrin ndihmë sociale dhe rroga të Trepçës.

⁴⁹ UNDP, Public Opinion Poll November 2010. Around 1000 people from 14 to 64 years of age in Mitrovica were surveyed.

Përveç kësaj, buxheti serb ka mbajtur 4,105 njerëz në listën e pagave në sektorin publik dhe i ka paguar diku 2,936 nga transferet sociale.⁵⁰

Situata e re në Mitrovicë dhe në gjithë Kosovën veriore e bën këtë lloj të hulumtimit mjaft të vështirë. Agjencia Serbe Kombëtare e Punësimit e vendosur në Mitrovicën veriore ka refuzuar të japë ndonjë informacion.⁵¹ Nënkyetari i komunës, Saša Petrović, ka insistuar se numri i saktë i njerëzve të punësuar në Mitrovicë nuk mund të vlerësohet për arsye të “imigracionit të përhershëm”⁵². Informacionet që mund të mblidhen janë të pakta dhe nuk mund të konsiderohen si përshkrim i besueshëm i popullsisë.

Punëdhënësit më të mëdhenj janë institucionet publike, sikurse universiteti, klinika universitare, dhe administrata komunale. Megjithatë, ka edhe mjaft organizata kulturore, sikurse Teatri Kombëtar – Mitrovica, Shtëpia e Kulturës, Qendra e Kulturës, etj, që llogariten si pjesë e konsiderueshme e punësimit. Të gjitha janë të vendosura në Mitrovicë dhe ndikimi i tyre në komunat tjere serbe kosovare është vështirë të matet.

Një krahasim i zhvillimit ekonomik-shoqëror në mes të Mitrovicës Veriore dhe Jugore pengohet nga të dhënat jo të sigurt, ose të padisponueshme apo jo-azhurnuara për pjesën veriore. Është vështirë të dihet madhësia e saktë e popullsisë dhe trendet e zhvillimit. Gjithsesi, krahasimi i atyre të dhënave që kemi në dispozicion pasqyron disa paralele mjaft interesante mes Mitrovicës Veriore dhe Jugore. Të dy pjesët e qytetit vuajnë nga shembja e gjigantit të Trepçës. Veriu nuk ka të ardhura nga industria. E njëjta gjë vlen edhe për Mitrovicën Jugore, ku punët prodhuese në zink, në fabrikën e baterive dhe në industrinë kimike pothuajse janë zhdukur. Punësimi tani ekziston vetëm në minierat e Stan Tërgut dhe te Tuneli i Parë. Shembja e Trepçës shpjegon eksistencën e një fuqie punëtore të varfëruar dhe të moshuar në të dy anët e Mitrovicës.

Ndërsa në Mitrovicën Jugore rreth 25 përqind janë të punësuar në sektorin privat, kryesisht në bujqësi, Mitrovica Veriore nuk ka pothuajse asnjë sipërfaqe bujqësore. Sektori privat në jug dhe veri të Mitrovicës ka mungesë të ndërmarrjeve të prodhimit dhe në vend të kësaj fokusohet në tregti dhe shërbime.

Shumica e vendeve të punës janë në sektorin publik. Mitrovica veriore po përfiton nga një preferencë e panatyrshme politike në krahasim me vendet e tjera në Kosovë të ushtruara nga Qeveria Serbe që nga viti 2004. Në vend që të sigurohet një furnizim i decentralizuar i institucioneve publike te popullsia serbe kosovare që jeton e shpërndarë në disa komuna të Kosovës, Qeveria Serbe ka vendosur të përqëndrojë institucionet qendrore të shtetit dhe institucionet paralele krahinore në Mitrovicën Veriore.

4.4 Evolucion i një qyteti të ri

Asnjë nga punëtorët shqiptarë që dolën në grevë në vitin 1991 nuk mund të parashikonte se shkarkimi i tyre nga puna si masë sanksionuese nga regjimi i Millosheviçit do të zgjaste kaq shumë. Kur përfundoi lufta në Kosovë në verën e vitit 1999, të gjithë në Mitrovicë prisnin që e ardhmja e qytetit do t'i ngjante të kaluarës. Megjithatë, shpresa e popullsisë që industria e

⁵⁰ European Stability Initiative. 2004. Post Industrial Future? Economy and Society in Mitrovica and Zvečan. p.10. See: http://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=156&document_ID=61

⁵¹ IKS interview with Tatjana Avramovic, employee in National Employment Office, 22 June 2011, Mitrovica North

⁵² IKS interview with Sasa Petrovic vice president of Serbian Municipality, 29 June 2011, Mitrovica North

kaluar do të rifreskohej dhe se shumica e familjeve do të punonin përsëri në njërin prej fabrikave në kompleksin e Trepçës u shuan.

Përkundrazi, fabrikat e fundit funksionale u mbyllën në vitet pas përfundimit të luftës⁵³. Pastaj, Qeveria e Kosovës filloi projektin e privatizimit të ndërmarrjeve shoqërore. Deri në atë pikë, shumica e njerëzve priten që kompani të reja do të lindin prej **RHMK** Trepça, që ishte e mbytur në borxhe. Ndërkohë punësimi në të gjitha kompanitë e mbetura të Trepçës ra në 1,411 punonjës, me vetëm 830 të mbetur në Mitrovicën (jugore).

Asnjë nga njësitet e punës së Trepçës nuk mund t'i mbulojë shpenzimet operative. Qeveria duhet të mbulonte 30 përqind të shpenzimeve të minierave dhe të qarkullimit në Mitrovicë, 65 përqind të shpenzimeve për minierën e Artanës dhe qarkullimet në Novobërdë, dhe 10 përqind prej fabrikës së baterive, industrisë kimike, metalurgjisë së zinkut dhe fabrikës së prodhimit të pajisjeve. Këto të fundit nuk prodhojnë, por gjenerojnë të ardhura duke dhënë me qira objektet e tyre për Terminalin Doganor të Kosovës dhe fakulteteve universitare vendore.⁵⁴

Tabela 5: Numri i punëtorëve në Ndërmarrjen Trepça nën administrimin e Agjencionit Kosovar për Privatizim deri më 9.11.2001

Emri i ndërmarrjes	Vendi	Nr. i punëtorëve
Menaxhim	Mitrovica	47
Zyra në Prishtinë	Prishtina	2
Miniera dhe Qarkullimi në Kishnicë	Kishnica	316
Miniera dhe Qarkullimi në Stan Tërg	Mitrovica	636
Metalurgjia e zinkut	Mitrovica	67
Fabrika e prodhimit të pjesëve	Mitrovica	39
Departamenti i energjisë	Mitrovica	16
Fabrika e baterive	Mitrovica	28
Fabrika kimike	Mitrovica	31
Fabrika e municionit	Skenderaj	3
Sigurimi	Mitrovica	197
Qendra shëndetsore e punës	Mitrovica	6
Terminali i Doganës	Mitrovica	23
në Mitrovicë		1,152
Kosova veriore pa Mitrovicën		1,170
Tjetërkund		321
Totali		1,411

Në të njëjtën kohë, në pjesën jugore të Trepçës shteti duhet të financojë rogat për 3,926 punëtorë të pushuar nga puna. Një pjesë tjetër prej 2,300 marrin rroga duke qënë “zyrtarisht”

⁵³ The flotation in Tunel i pare had been already damaged during the war. Then on July 6th, 1999 the lowest 10th and 11th gallery of the Stan Tërg /Stari Trg mines was flooded, because KFOR stopped supplying the water pumps with electricity. On May 26th, 2000 the electrolysis of the zinc smelter burnt down while guarded by the French KFOR. In addition, on the August 14th, 2000 KFOR stormed the lead factory in Zvecan, when the massive lead intoxication became known. They shut the smelter down in an unprofessional way and damaged it heavily.

⁵⁴ Agjencia Kosovare e Privatizimit, 2010.

në punë. Çdo muaj, Trepça është e obliguar të paguajë €39,000 për pensione të parakohshme dhe €10,500 për rroga. Shpenzimet e transfereve për fuqinë punëtore të papunë kanë arritur nga viti 2000 në €35 milionë.

Ekziston një vizion për të ardhmen – së paku brenda menaxhmentit të Trepçës. Bazuar në hulumtime, vlerësimet dhe kalkulimet e tyre, ata parashikojnë modernizimin e minierave të Stan Tërgut, Novobërdës, Kishinicës, Cernacit, dhe Bellobradës. Dy miniera të reja duhet të hapen në Zjacë dhe Draznje. Që të tri qarkullimet/pluskimet duhet të modernizohen. Plani gjithashtu parashikon riparimin e shkrirësit të zinkut, ndërtimin e një shkrirësi të ri të plumbit, dhe riparimin e fabrikave të acidit sulfurik dhe të plehërave. Bashkë me trajnimin e duhur dhe shpenzimet për çështjet sociale çmimi është €176 milionë.

Ndërsa prodhimi i Trepçës ka ndalur, dëmet mjedisore që ka shkaktuar kompania gjatë funksionimit të saj për më shumë se 50 vjet mbeten ende. Mbi 60 milionë ton mbetje minerale janë përhapur përgjatë lumenjëve të Kosovës, duke ndotur ambjentin. Pluhuri i mbetur që është krijuar nga depozitat e minierave gjatë dekadave të fundit ka krijuar nivel të lartë të ndotjes në Mitrovicë.

Aktualisht, ndotja e ajrit në Mitrovicë i tejkalon vlerat e rekomanduara nga OBSH për 20 herë (Tahir Sylaj, Fejza, Avdullahu, Latifi, 2008, p. 300). Uji dhe toka janë prekur në mënyrë të barabartë, pasi uji nga kanalizimet dhe vendet e drenazhit derdhet direkt në lumin Ibër dhe Sitnica. Fatura e pastrimit të mjedisit është vlerësuar të jetë €60 milionë.

Në të njëjtën kohë, kompania aktuale është e ngarkuar edhe nga kërkesat e investitorëve të huaj të cilët patën investuar gjatë regjimit të Milloshevicit. Borxhi i akumuluar i Trepçës është përafërsisht €250 milionë.

Duke pasur parasysh këto shpenzime të mëdha që rrjedhin nga keqmenaxhimi, është e qartë se problemi i Trepçës nuk është kapaciteti i saj në të ardhmen, por e kaluara e saj. Vendimet që duhet të ndërmerren janë aq të kushtueshme sa asnjë Qeveri, prej vitit 2001, nuk ka pasur guximin të bëjë rinacionalizimin e kompanisë. Mënyra e çuditshme se si kompania është shembur pas luftës së Kosovës i ka fshehur shkaktarët e vërtetë të shembjes së saj nga publiku. Qeveria nuk ka mundur t'i mbulojë shpenzimet për një fillim të pastër përmes transferimit të borxheve dhe obligimeve të Trepçës në buxhetin e konsoliduar të Kosovës. Nga ana tjetër, kompania nuk është privatizuar edhe pse kanë kaluar 10 vjet që nga fillimi i atij programi. Në vend të kësaj, ajo ka bankrotuar nën një moratorium të veçantë, që e mbron atë nga kërkesat e mëtejshme nga debitorët e saj:

“Qw nga 8 Nëntori 2011, të gjitha veprimet, procedurat dhe veprimet e çdo lloji që kanë për qëllim përcaktimin e vlefshmërisë, zbatimin ose plotësimin e ndonjë Deklarate apo Interesi në lidhje me ndërmarrjet e përmendura në këtë njoftim, apo Pasuritë e tyre, duhet të pezullohen dhe mund të vazhdojnë vetëm me lejën e Dhomës së Posaçme të Gjykatës Supreme të Kosovës për Çështjet në lidhje me Agjensionin e Privatizimit (Gjykata).”⁵⁵

Brenda një viti kompania duhet të mbledhë kërkesat nga kreditorët. Vetëm atëherë mundet të fillojë procesi. Kjo nënkupton se, me siguri, në fund të vitit 2012 do të bëhet një thirrje për debitorët që të ofrojnë deklaratat e tyre nda ish RHMK Trepça të Ndërmarrja Shoqërore aktuale “Trepça” nën administrimin e Agjencisë Kosovare të Privatizimit (AKP). Pastaj deklaratat do të trajtohen nga AKP dhe duhet të dëshmohen në gjyq.

⁵⁵ Agjencia Kosovare e Privatizimit, Moratorium Notice. See: www.pak-ks.org/repository/docs/Moratoriumi-eng.pdf

Për këtë arsye është shumë e vështirë që ndonjë vendim i madh për fatin aktual të Trepçës të ndërmirret deri në fund të vitit 2013. Investitorët e huaj do të përpiqen t'i realizojnë kërkesat e tyre gjatë procedurave gjyqësore, që mund të zgjasin shumë kohë.

Të ardhurat në Mitrovicë janë zvogëluar, ndërsa më të aftët dhe të mençurit u larguan nga qyteti për një të ardhme më të mirë. Në ditët e sotme, ata u dërgojnë para familjeve të tyre ose i kursejnë fitimet e tyre për udhëtime vjetore në Mitrovicë. Ndërsa Qeveria në Prishtinë është duke e stabilizuar pjesën e varfër të popullsisë përmes pensioneve, ndihmave sociale, pagave për ish punëtorët dhe punësimit publik, pjesa problematike mashkullore e popullsisë po plakët ngadalë.

Ndërkohë, në fundin e piramidës së moshës rritet numri i gjeneratës së re të banorëve të Mitrovicës që nuk e mbajnë mend kohën kur qyteti ishte një aktor i madh në industrinë e rëndë në arenën ndërkombëtare. Tashmë në vitin 2011, popullsia nën moshën 25 vjeçare e përbën më shumë se 33,000 të banorëve. çdo vit lindin nga 1,200 në 1,300 qytetarë të rinj në Mitrovicë. Kjo nënkupton se pavarësisht se Mitrovica nuk ka pasur mundësi të transformojë ekonominë e saj nga ajo shoqërore në private, edhe në mungesë të zhvillimit të një sektori të qëndrueshëm privat, popullsia e saj rritet vazhdimisht.

Mungesa e një ekonomie të qëndrueshme ka lënë gjurmët e saj në Mitrovicë dhe në qytetarët e saj. Për shumicën, mundësia e vetme është të largohen nga qyteti për të gjetur kushte më të mira diku tjetër, mirëpo shumë qytetarë ose janë shumë të vjetër, ose nuk janë të kualifikuar për të kërkuar punë tjetërkund. Punëtorët, të cilët dikur kishin të ardhura stabile kanë filluar të jetojnë nga qira-dhënia e objekteve nga ish kompanitë e tyre, që nuk mund të privatizohen në rrethanat e tanishme, një fenomen që është veçanërisht i përhapur në pjesën veriore. Gjithashtu, në ndërmarrjet shoqërore në pjesën jugore, përkatësisht Trepça, mijëra njerëz nuk po kërkojnë ndonjë mënyrë alternative të fitimit të të ardhurave, sepse ata përfitojnë akoma të ardhura nga privilegjet e mëhershme.

Një sektor i ekonomisë që ka përjetuar sukses në periudhën e pas-luftës ishte ndërtimi. Në fillim, pjesa më e madhe ishin rindërtimet e pas-luftës, por shumë shpejt filluan të ndërtohen shtëpi, në qytet dhe në fshatrat përreth. Në vitin 2011, më shumë se një dekadë pas luftës, numri i objekteve të banimit dhe të shtëpive private në Mitrovicën Jugore ishte gjithsej 5,564. Numri i ndërtesave të ndërtuara para vitit 1999 ishte 7,838. Ndërtime pati edhe në Mitrovicën Veriore, burimet e të cilave ishin kryesisht kredi të financuara nga shteti.

Siç është diskutuar më lart, popullsia aktuale e Mitrovicës vështirë se mund të mbahet nga numri dhe lloji i vendeve të punës që janë në dispozicion. Përveç kësaj, njerëzit në Mitrovicë kërkojnë të gjejnë punë në Prishtinë apo kudo tjetër. Ndërtimi i tepërt në hapsirat e qytetit do të ulë çmimet për hapsirat e banueshme në të ardhmen e afërt, në mënyrë që migrimi i mëtejshëm drejt Mitrovicë të bëhet më tërheqës. Mitrovica mund të shëndrrohet në një qytet periferik, ku shpeznimet për jetesë dhe çmimet e apartamenteve do të mbesin gjithmonë aq të ulëta sa të sigurojnë kërkesë të vazhdueshme nga tregu. Këto çmime edhe do t'i frenojnë migrimin e përhershëm në Prishtinën e shtrenjtë.

Ndërsa situata ekonomike dhe politike në Mitrovicë mbetet (së paku për pesë deri në dhjetë vitet e ardhshme) në rrugë qorre, në mungesë të impluseve të vërteta, hap pas hapi qyteti do të shëndrrohet në një vend të kosovarizuar me shumicë serbe në veri dhe shumicë shqiptare në jug. Kjo situatë e veçantë gjithashtu ofron mundësi për minoritetet e mbetura, të cilët kanë

gjetur veten aty. Kryesisht, ata po vendosen në jug dhe veri përgjatë lumit Ibër, që mbetet një zonë jo e preferuar nga serbët dhe shqiptarët.

Imazhi që kemi përshkruar për Mitrovicën nuk është tërheqës dhe shumë pak premtues. Qyteti do të goditet nga migrimet e ardhshme dhe nga rritja e popullsisë së saj në jug, si dhe nga emigrimi në veri. Rilindja e prodhimit të Mitrovicës do të vijë një ditë, por kërkon shumë vëmendje dhe sakrifica financiare, jo vetëm për qeverinë lokale, por për gjithë popullsinë e Kosovës. Ndërkaq, Mitrovica do të humbasë rëndësinë që e ka paur në njëzet vjetët e fundit.

5. SHTOJCA A

Popullsia në vendbanimet e Mitrovicës (emrat në vitin 1981) në regjistrimin e përgjithshëm 1961, 1981⁵⁶ dhe 2011

Shqiptar	Serb	1961	1981	2011
Mitrovicë	Косовска Митровица	26,721	52,866	48,404*
Stantërg	Стари Трг (руд.нас. + село)	222	1,833	1,042
Tunel i Parë	Први Тунел	1,627	1,602	1,006
<i>Subtotal urbanized areas</i>		<i>28,570</i>	<i>56,301</i>	<i>50,452</i>
Kutlloc	Кутловац	282	238	473
Lisicë	Лисица	140	21	519
Kçiq i Vogël	Мало Кичиће	431	572	1,348
Vaganicë	Ваганица	564	1,123	2,000
Shipol	Шиполје	456	3,131	4,834
Zhabar i Poshtëm	Доње Жабаре	515	1,284	7,394
<i>Subtotal growing settlements</i>		<i>2,388</i>	<i>6,369</i>	<i>16,568</i>
Broboniq	Брабоњић	789	1,014	1,023
Kçiq i Madh	Велики Кичић	1,801	3,055	3,412
Koshtovë	Кошутово	984	1,517	1,702
Lushtë	Љушта	230	462	637
Pirq	Пирче	220	351	511
Suhodoll i Poshtëm	Доњи Суви До	402	739	789
Shupkovc	Шупковац	748	1,505	1,518
Vinarc i Epërm	Горње Винарце	210	336	362
Vinarc i Poshtëm	Доње Винарце	384	741	959
Zasellë	Засела	601	594	791
Zhabar i Epërm	Горње Жабаре	389	784	1,070
<i>Subtotal stagnating settlements</i>		<i>6,758</i>	<i>11,098</i>	<i>12,774</i>
Bajgorë	Бажгора	1,049	1,282	1,098
Bare	Баре	704	1,037	841
Batahir	Батаире	119	70	0
Dedi	Дедиње	339	324	0
Gushac	Гушавац	315	538	475
Kaqandoll	Качандол	816	769	119
Koprivë	Коприва	215	229	55
Kovaçicë	Ковачица	363	500	27
Maxherë	Мађера	336	287	55
Mazhiq	Мажих	329	476	253
Melenicë	Мељеница	451	682	475
Ovçar	Овчаре	82	69	0

⁵⁶ Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije, Knjiga I, Podaci po naseljima i opstinama, Kniga III, Belgrade 1991 and Savezni Zavod za Statistiku Popisi stanovništva, domaćinstava i stanova u 1961. godini, Nacionalni sastav stanovništva FNR Jugoslavije, Belgrade 1994.

Rahovë	Орахово	435	782	396
Rashan	Горње Рашане Доње Рашане	564	695	364
Rekë	Река	220	412	224
Rrzhanë	Ржана	287	233	0
Selac/seljance	Селанце	823	554	164
Stranë	Страна	191	133	0
Suhodoll i Epërm	Горњи Суви До	263	428	224
Svinjarë	Свињаре	731	787	567
Tërstenë	Трстена	465	545	163
Vërbnicë	Врбница	456	418	313
Vidishiq	Видушић	674	1,058	249
Vidomiriq	Видомирић	227	272	195
Vllahi /Valac	Влахиње	799	848	271
Zabërxhë	Забрђе	177	222	70
Zijaqë	Зијача	90	113	17
<i>Subtotal declining settlements</i>		<i>12,121</i>	<i>14,357</i>	<i>7,406</i>
TOTAL		49,837	88,125	87,200

* Mitrovica (South) plus 16,352 according to the 2004 calculation of European Stability Initiative.

6. LITERATURA

BBC. Timeline: Kosovo. Retrieved from:

http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/3550401.stm

Braem, Y. 2004. Kosovo et diplomatie internationale - Mitrovica/ Mitrovicë : Géopolitique urbaine et présence internationale. *Balkanologie –Revue d'études pluridisciplinaires*, Vol. VIII, n° 1. Retrieved from: <http://balkanologie.revues.org/515>

European Commission. Kosovo 2010 Progress Report. Retrieved from: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ks_rapport_2010_en.pdf

European Stability Initiative. 2004, Jan 30. "A post-industrial future? Economy and society in Mitrovica and Zveçan". Retrieved from: http://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=156&document_ID=61

EUSR-OSCE. "Security Situation in Mitrovica Dec 2008-January 2009", p. 17.

Feraud, J., Maliqi, G., & Meha, V. 2007. "Famous Mineral Localities: the Trepça mine, Stari Trg, Kosovo", *The Minerological Record* (Jul, 2007)

Human Rights Watch. 2010, Jan 21. Balkans: Human Rights Lagging. Retrieved from: <http://www.hrw.org/news/2010/01/20/balkans-human-rights-lagging>

Hysa, Y. (Coordinators Office for the strategy regarding the North of Kosovo). 2011. Report on Parallel institutions in the North of Kosovo

Iniciativa Kosovare per Stabilitet. 2009, Nov 27. "Mitrovica: Two Realities, One City". Retrieved from: <http://iksweb.org/sq/publikimet/Mitrovica-Dy-realitete-nje-qytet-282>

Iniciativa Kosovare per Stabilitet. 2011. A power primer: A handbook to polics, people and parties in Kosovo. Retrieved from: <http://www.iksweb.org/en-us/publications/A-power-primer-A-handbook-to-politics-people-and-parties-in-Kosovo-267>

Insituti Gap. Policy Brief #1. Nr.PB120701: " Analysis of the Potential closing of the Kosovo Serbia Border Current trends of Trade". Retrived from: http://www.institutigap.org/documents/55008_PolicyBrief.pdf

Institute of History in Kosovo. 1985. " *Mitrovica e Titos 1945-1980*", page 13

International Crisis Group. 2002, Jun 3. UNMIK's Kosovo Albatross: Tackling Division in Mitrovica. *Balkans Report No. 131*. Retrieved from: <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/Kosovo%2031.pdf>

International Crisis Group. 2011, Mar 14. North Kosovo: Dual Sovereignty in Practice. *Europe Report N°211*. Retrieved from: <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/kosovo/211%20North%20Kosovo%20---%20Dual%20Sovereignty%20in%20Practice.pdf>

Jackson, D. 2011, Mar. "Resolving northern Kosovo: Partition or integration?". *Hertie School of Governance, Working Papers, No. 58*. Retrieved from: http://www.hertie-school.org/fileadmin/images/Downloads/working_papers/58.pdf

Jagodić, M. 1998. The Emigration of Muslims from the New Serbian Regions 1877/1878. *Balkanologie –Revue d'études pluridisciplinaires*, Vol. II, n° 2.

Kosovo Agency of Statistics. Agricultural Household Survey 2008. Retrieved from: <http://esk.rks-gov.net/ENG/agriculture/methodology/agriculture-household-survey>

Kosovo Agency of Statistics. Education statistics 2009/2010. Retrieved from: <http://esk.rks-gov.net/ENG/education>

Kosovo Agency of Statistics. Census of population, households and dwellings 2011. <http://esk.rks-gov.net/eng/>

Kosovo Property Agency. Total claimed property by municipality. Retrieved from: <http://www.kpaonline.org/claimsmun.asp?mun=Mitrovica>

Luković, M. 2007. Kosovska Mitrovica: Present and Past, found in: Bataković, D. T. 2007. Kosovo and Metohija - Living in the Enclave, page 225-238. Retrieved from: <http://www.balkaninstitut.com/pdf/izdanja/posebno/Enklave.pdf>

- Knaus, V. 2005. The Mitrovica Dilemma. Chicago-Kent Law Review, Vol. 80, Iss. 1. Retrieved from: <http://scholarship.kentlaw.iit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3474&context=cklawreview>
- Mireless, A. 2008, Feb. "Interview with Bogdan Bogdanović", in: Rencontre Européenne, No.7. Retrieved from: <http://www.helsinki.org.rs/doc/RE7%20-%20BBogdanovic.pdf>
- Official Gazette of the Republic of Kosovo. Law No. 03/L-067, Art. 6 on the Privatization Agency of Kosovo. Retrieved from: http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=154&Itemid=56&lang=en
- Organizata Punojnesh per veprimtari Grafike. 1979. "Mitrovica and Region", p. 127
- OSCE. 2011, Jan. The Mitrovicë/Mitrovica Justice System: Status update and continuing human rights concerns. Retrieved from: <http://www.osce.org/kosovo/75526>
- Palairat, M. 2002. Trepca 1965-2000. http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_62.pdf
- Prathumratana, L., Kim, R., and Kim, K. W. 2008. Heavy Metal Contamination of the Mining and Smelting District in Mitrovica, Kosovo. Proceedings of the International Symposia on Geoscience Resources and Environments of Asian Terranes, Thailand, 2008. Retrieved from: http://www.geo.sc.chula.ac.th/Geology/Thai/News/Technique/GREAT_2008/PDF/138.pdf
- Pravda. 2011, Apr 20. Thousands of counterfeit diplomas at the University of Prishtina. Retrieved from: <http://www.pravda.rs/2011/04/20/hiljade-falsifikovanih-diploma-na-pristinskom-univerzitetu/>
- Privatization Agency of Kosovo. Work Report August 2008 –August 2009. Retrieved from http://www.pak-ks.org/repository/docs/090904-English_Ver.pdf
- Republic of Kosovo. Prishtina, July 2010. "Action Plan 2010 for the Implementation of the European Partnership for Kosovo", p. 25/73
- Republika Srbija, Republicka Izborna Komisija Srbije Izveštaj o utvrđivanju rezultata izbora za odbornike Skupštine opštine Kosovska Mitrovica održanih 30. maja 2010. Godine
- Republički Zavod za Statistiku, Opštine u godini 1999, Belgrade 2000
- Roux, M. 2003. Controverses sur les frontières du Kosovo. Balkanologie –Revue d'études pluridisciplinaires, Vol. VII, n° 2, p. 183-197. Retrieved from: <http://balkanologie.revues.org/504>
- Statistical Yearbook of Yugoslavia 1995
- Statistical Yearbook of Yugoslavia 1996
- Tahirsylaj, S., Fejza, I., Avdullahu, S., Latifi, L. 2008. Spatial Distribution of Settled Air Pollution in Mitrovica-Comparison Between Seasons 2006-2007. Journal on International Environmental Application and Science, Vol. 3 (4): 296-300. Retrieved from: <http://www.jieas.com/fvolumes/vol081-4/3-4-13.pdf>
- The Fuqua School of Business at Duke University. 2006, Mar 7. "Trepca Mining and Metallurgical Complex", p.5
- Uberti, L. J. From State Industry to "Enclave"? Kosovo's Mining and Metals Sector in Industrial Policy Perspective. CENR Working Paper 2. Retrieved from: <http://www.rit.edu/~w-cenr/documents/CENR%20Working%20Paper%202.pdf>
- UNDP. 2011, Mar. Mitrovica public opinion survey, p. 48. Retrieved from: http://www.unkt.org/wp-content/uploads/2012/08/Final_ENG_Mitrovica-Opinion-Poll-5.pdf
- UNMIK. 2010. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo. Retrieved from: <http://www.unmikonline.org/SGReports/S-2010-5.pdf>
- U.S. Department of State. 2010, Mar 11. "2009 Human Rights Report Kosovo". Retrieved from: <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2009/eur/136039.htm>
- Veliki Geografski Atlas Jugoslavije. 1987. (page 238)
- Wilson, A. 1994. *The Living Rock: The Story of Metals Since Earliest Times and Their Impact*

Pregled razvoja Mitrovice u godinama

Priština, oktobar 2014

Ova publikacija je podržana od strane Fonda Instituta za istraživanje Open Society Foundations

Sadržaj i pogledi izraženi u ovoj publikaciji su od IKS-a.

Pripremljeno od: Eggert Hardten

SADRŽAJ

Skraćenice	4
<i>Predgovor.....</i>	5
<i>Uvod</i>	8
<i>Istorijska dimenzija – Tri lica Mitrovice</i>	8
Rat	9
Trgovina	9
Industrija.....	10
Rezime.....	13
<i>Demografska dimenzija.....</i>	13
Rast i opadanje	13
Dolazak i odlazak	16
Centralna naspram lokalne	19
Rezime.....	22
<i>Ekonomska dimenzija</i>	22
Zavisnost od države.....	22
Zapošljavanje u južnoj Mitrovici	22
Zapošljavanje u severnoj Mitrovici.....	23
Evolucija novog grada	24
PRILOG A	29
LITERATURA	31

SKRAĆENICE

ESI	Evropska inicijativa za stabilnost
ICO	Međunarodna civilna kancelarija
RLUZ	Raseljena lica unutar zemlje
UNMIK	Misija Ujedinjenih nacija na Kosovu
SAP	Socijalistička Autonomna Pokrajina (Kosova)
SHS	Srpska, Hrvatska, Slovenska (Kraljevina)
D.P.	Društveno preduzeće

PREDGOVOR

U decembru 2009. godine, Kosovska inicijativa za stabilnost (IKS) je objavila šest kratkih analiza o stanju opštine i grada Mitrovice.¹ Dve godine kasnije, vraćamo se ovoj temi i pokušavamo da proizvodimo jednu analizu o stanju opštine. Tamo gde su tradicionalne nacionalne politike nedovoljne, “regionalni razvoj” uključuje holistički pristup, koji se usredsređuje u posebne potrebe specifičnih geografskih zona, umesto da se usredsređuje na prelazne političke procese, koji aktuelno dominiraju karakteristike razvoja. Ovaj istraživački izveštaj usredsređuje se na dugoročne i konstantne strukturne promene u istoriji Mitrovice.

Ovo istraživanje je preduzeto u jednom značajnom istorijskom momentu Mitrovice, severnog dela Kosova i regiona u celini. U vremenu dok se istraživanje odvijalo u 2010/11, upravljačke strukture opštine Mitrovica ostvaruju potpuno raspuštanje, privodeći kraju jedan proces koji je počeo 1980-tih godina.

Tokom procesa implementacije uredbi Ahtisaarijevog Sporazuma, Međunarodna civilna kancelarija je imenovala Opštinski pripremni tim februara 2011. godine, kako bi se počelo sa osnivanjem opštine severne Mitrovice. Maja 2011. godine, šef Administrativne kancelarije u severnoj Mitrovici, Adrijana Hodžić, počela je sa njenim radom u pripremanju prelaska lokalne samouprave sa UNMIK-ove administracije kod političkih aktera buduće opštine severne Mitrovice. Proces je i dalje otvoren, međutim određene činjenice na terenu čine predvidljivim ishod procesa.

Od Deklaracije o Nezavisnosti, u severnoj Mitrovici, regulativne civilne strukture primenjene od UNMIK-a zamenjene su upravljačkim strukturama, koje su nezavisne od Prištine. ICO nije imala neku podršku od severnih opština Kosova, međutim sa druge strane i UNMIK-ove rudimentarne strukture su uglavnom bile neefikasne. Bez obzira na postignute sporazume u Beogradu 2009. godine, EULEX nije mogao da uspostavlja svoj mandat u opštinama severno od Ibra. To posebno otežava pravni aspekt programa. Opštinski izbori organizovani od strane Beograda maja 2008. godine, iznova su budili političke strukture koje su ostale u senci od 1999. godine. Srpske stranke, koje nisu deo kosovske politike, sada dominiraju u severnoj Mitrovici. Velike paralelne institucionalne strukture (škole, bezbednost, poreska administracija) finansiraju se od strane srpske države. Međutim, izabrane srpske stranke (partije) su partije koje se protive beogradskoj politici. Trebalo je dve godine da bi se ove partije udaljavale putem novih izbora u Mitrovici i Leposaviće, dok u Zubinom Potoku i Zvečane i dalje ostaju u protivljenju prema Beogradu.

Tokom perioda 2010/11, Beograd i Priština ulaze u čisti trgovinski rat. U kombinaciji sa neuspehom međunarodnog upravljanja civilnih struktura da na efikasan način kontrolišu kretanje proizvoda i ljudi, to je dovelo do nasilne konfrontacije između Prištine i Beograda za granicu severnog dela Kosova. Krajem jula meseca 2011. godine, Ministarstvo unutrašnjih

¹ Inicijativa Kosovare per Stabilitet, Mitrovica: Two Realities, One City, Pristina, 27 November 2009.
See: <http://iksweb.org/en-us/publications/Mitrovica-Two-realities-one-city-263>

poslova, predvođeno od bivšeg predsednika opštine Mitrovica, Bajram Rexhepi, ponovo je uspostavilo kontrolu na severnoj granici Kosova. Mada je bezbednosnim snagama Prištine trebalo da se povlače, legalnost procesa u suštini nikada nije osporavan od strane međunarodne zajednice. Policijske snage NATO-a, EULEX-a efikasno su podržale ciljeve Vlade Kosova i angažovale su se u jednoj jednomesečnoj konfrontaciji sa paralelnim bezbednosnim strukturama Srbije i njihovim masama ljudi. Svakako, diplomatski pregovori EU-a sa Beogradom o raspuštanju paralelnih institucija ne daju uspeha.

Nakon nekoliko nedelja nasilnih sukobljavanja na severu Kosova, barikadiranja strateških puteva prema Crnoj Gori i Srbiji, povreda policijskih trupa KFOR-a, Kosovske policije i osoblja EULEX-a, Nemački kancelar, Angela Merkel, je otputovala za Beograd 23. avgusta 2011. godine, gde je javno objavila nemačku doktrinu o težnjama EU-a za Srbiju:

*"Ovo leto nije bilo tako dobro i dogodili su se događaji za koje verujemo da pripadaju prošlosti ... Ukoliko Srbija želi da postigne status kandidata, ona treba da ponovo počinje dijalog i da postigne rezultate u tom dijalogu, da omogući EULEX-u da radi u svim regionima Kosova, i da rasformira paralelne strukture i da ne stvara nove .. Jedan od preduslova za Srbiju jeste da se normalizuju odnosi sa Kosovom."*²

Od tada, situacija se nije poboljšala i KFOR kontrolira granične prelaze između Srbije i Crne Gore. U međuvremenu, modaliteti i rokovi za stvaranje jedne samostalne opštine za severnu Mitrovicu, predmet su pregovora između Prištine i Beograda, koji su počeli marta meseca 2011. godine u Briselu.

Hapšenje Ratka Mladića u maju 2011. godine približavalo je Srbiju prema statusu kandidata u EU, u čemu je na efikasan način bila blokirana još od 2008. godine. U Srbiji je bilo poznato da je izazivanje tenzija na Kosovu jedno promišljeno oružje krugova protiv EU-a u Beogradu. Iz jasnog zahteva iznetog od strane Nemačkog kancelara ostaje da se vidi da li demokratske snage u Beogradu smatraju severni deo Kosova kao vrednu razmenu za ulazak u EU-u.

Mitrovica je grad koji je u velikoj meri skrenuo pažnju na zapadni Balkan. Ona je pobudila poseban interes kod mnogih domaćih i međunarodnih istraživača, iz tri glavna razloga: 1. Mitrovica i severni deo Kosova su zadnji nerešeni konflikti na Balkanu, 2. Mitrovica se prostire u jednom evidentnom delu kontinuirane etničke podele, gde je nasilje postalo fenomen još od ukidanja autonomije SAP Kosova, i 3. Angažovanja politički angažovanih ljudi u opuštanju tenzija su dovela do brojnih inicijativa, koje su ponovo tražile ili svodile se na dalje istraživanje ili interesovanje o gradu.

Ovaj izveštaj pokazuje da se ovo interesovanje o Mitrovici pripisuje tradicionalno krivoj percepciji njenog geografskog značaja. S druge strane, mnogobrojni i različiti nivoi upravljanja su podbacili u iznalaženje održivog rešenja za blagostanje i sigurnost regiona. Mitrovica je promenila status od simbola socijalističke politike bivše Jugoslavije u jedno dvorište političkih tenzija između Prištine i Beograda. Ovaj podbačaj je posledica nesposobnosti odgovornih aktera za stvaranje uslova za održivi ekonomski razvoj.

IKS, februar 2012

² BBC, "Germany's Angela Merkel ties Serbian EU hopes to Kosovo", 23 August 2011.
See: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-14631297>

1. UVOD

Tokom zadnjih vekova, ekonomski razvoj Mitrovice i njen strateški značaj u regionu utvrđen je od strane međunarodnih subjekata. Početkom 20-tog veka, Mitrovica je služila kao jedan veliki-garnizon grad, smešten na ulasku zone Sandžaka, čija kontrola je osigurala veze sa Otomanskim carstvom i Bosnom i Hercegovinom. Železničko povezivanje je učinjeno upravo u tom cilju i podstaklo je ekonomiju u razvoju proizvodnje i trgovine. Krajem 19. veka, Habzburško carstvo je preuzelo ulogu Otomanskog carstva. Istovremeno, Srbija je počela da uspostavlja veze sa Crnom Gorom i kasnije je tražila aneksiju Bosne i Kosova, cilj koji je postignut 1919. godine. Značaj Mitrovice je vremenom opadao, dok su transport i trgovina stagnirali.

1930. godine, dolazak engleskih investitora doveo je do koncipiranja faza industrijskog razvoja Mitrovice. Nakon socijalističke revolucije, velika količina monetarnog transfera iz ostalih jugoslovenskih republika u Mitrovici dovela je do rasta industrije, kao i stanovništva.

Kraj rata na Kosovu 1999. godine, praćeno i velikim prisustvom međunarodnih trupa i uključivanja, obeležio je ponovni povratak značaja Mitrovice, kao jednog garnizon-grada, ali i uništavanje njene industrije. Od proglašenja nezavisnosti Kosova 2008. godine, ni geostrateški argumenti, niti ekonomski planovi, nisu doveli do nekog rasta u Mitrovici. Bivši industrijski gigant, kompleks „Trepča“, ponovo se vratio na nivou razvoja iz 1930-tih godina, sa smanjenim sektorom rudnika i proizvodnje. Obnavljanje proizvodnje od strane države i privatnih investitora čini se da neće biti moguće u srednjoročnom periodu do dugoročnog, čineći na taj način da Mitrovica zaostaje u politici i privredi – takoreći kao da je jednostavno periferni deo, odnosno predgrađe Prištine. Još uvek nema ni u horizontu nekakvog sporazuma između Beograda i Prištine. Svakako, takav sporazum ne bi priveo kraju tenzije u gradu, jer one nisu samo etničke prirode, nego i socijalne prirode. Zavisnost grada od poslova u javnom sektoru i transfera – krivo shvaćenih kao značajan simbol od strane srpskih i albanskih stanovnika – oštetila je privredu grada. To se odražava u viđenjima ljudi koji žive u Mitrovici, kao i onih koji žive izvan nje i u Prištini. Potencijalni investitori plaše se od mesta nalaženja, jedno-dimenzionog pristupa i odsutnosti inicijativa. Prošlo je dvanaest godina i još uvek nije bilo rasta proizvodnje, ostavljajući na taj način iznajmljivanje kao jedina ekonomska aktivnost koja postoji u gradu.

Osim ovih promena, bilo je promena u demografskom sastavu grada u oba dela, severnom i južnom. Produktivni deo društva odlazi iz grada, dok oni koji imaju beneficije iz socijalne pomoći ili transfera - ostaju. U isto vreme, izgradnja u porastu u stambenom sektoru stvara jedini održivi prihod. To u velikoj meri označava stalno kretanje ruralnog stanovništva i centralnog Kosova u periferne delove i migracionog stanovništva u centru grada. Nekada najrazvijeniji gradovi Kosova, sada zavise od njihove sposobnosti da se povezuju sa razvojem glavnog grada, Prištine.

2. ISTORIJSKA DIMENZIJA – TRI LIKA MITROVICE

... Ova visoka tvrđava Mitrovice naziva se Nesretnom tvrđavom. Smeštena na zapadnom delu Kosova, ne dominira se ni od jednog visokog mesta. Ovalnog je oblika i sagrađena od kamena. Veoma je jaka i ne može se minirati kanalima, ili tunelima. Ima samo jedan ulaz. U unutrašnjosti nema spomen zgrada. Ispod baze ove tvrđave prolazi ... reka, koja izvire iz Pečkih planina u Albaniji, pridružuje se reci Lab i teče do reke Morava. U ovim područjima se ova tvrđava naziva Kosovska Mitrovica.³

2.1 Rat

Rat i konflikt su imali veliki uticaj na imidž Mitrovice. U zadnjih 150 godina, sudbina Mitrovice je bila sudbina jednog grada usred jedne oblasti podeljene protivničkim interesima. Od 1699. do 1826. godine, bila je jabuka razdora između Habsburškog i Otomanskog carstva. Od 1903. godine i na dalje, bilo je aspiracija od strane srpske države, koja se tek razvijala i uz podršku Rusije i protivljenju Austro-Ugarske (Nemačke). Osim toga, nacionalni albanski i srpski pokreti imali su interese na regionalnom nivou. Svi akteri (Srbi, Crnogorci, Albanci, Bošnjaci, Turci i Austrijanci), prema njihovim istorijskim okolnostima, identifikovali su Mitrovicu kao značajna vrata za kontrolisanje i sebe su smatrali njenim vratarem (čuvarom).

Padine Ibarskog Kolašina, Čičavice i Bajgorske Šalje su vekovima bile naseljene albanskim i slovenskim plemenima, koji su se bavili poljoprivredom i stočarstvom. Četiri doline usmeravaju putnike u različitim pravcima – Peći, Prištine, Kolašina i Novog Pazara, prema rekama Ibar, Sitnica i Ljušta. Veliki trgovinski, komunikativni i vojni putevi krštavali su se ovde još iz drevnih vremena; kraj ovih puteva bila su mesta kao što su Skadar, Dubrovnik, Solun i Sarajevo. Tako, istorijski, interesi lokalnog stanovništva suočavali su se sa međunarodnim interesima.

Osmanlije su nastavili da drže garnizon u Mitrovici. Oni su bili tu kako bi obezbedili linije snabdevanja Osmanlijskih trupa u severnom perifernom delu njihovog carstva u Bosni i Hercegovini, ali i da brane trgovačke puteve od „malisora“.

Mnogo stranih vojski je prolazilo kroz Mitrovicu tokom 150 zadnjih godina. Austro-Ugarsko carstvo je obezbedilo vojnu kontrolu Novo-pazarskog Sandžaka 1878. godine, tačnije uključujući Mitrovicu u Članu 25. Berlinskog Traktata⁴, a kontrola je obavljena u saradnji sa otomanskim trupama. Istovremeno, poznate vođe iz Mitrovice i okoline, kao što su Isa Boletini, Azem Galica, Hasan Prishtina i Rexhep Mitrovica, organizovali su albanski otpor „Kaçaku“ i doprineli podizanju albanske nacionalne svesti. 1903. godine, zalaganje Rusije za otvaranjem konzulata u Mitrovici, rezultiralo je ubistvom Rusko-Ukrajinskog konzula Grigorij Shcherbina⁵ i dovelo do pobune albanskih malisora protiv turskih trupa u Mitrovici. Kada je Austrija anektirala Bosnu 1908. godine i povukla se iz Sandžaka, kosovski Albanci su

³ Evliya Chelebi, Seyahatname(1660). See: <http://www.albanianhistory.net/texts16-18/AH1660.html>

⁴ See: <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1878berlin.asp>

⁵ Svetlana Polkovnykova, 'Paying with their lives', Denj September 9th 2003.
See: <http://www.day.kiev.ua/en/article/culture/paying-their-lives>

se sa 7,000 trupa borili, na početku uz, a zatim protiv Mladih Turaka, braneći svoje ambicije za albanskom teritorijom.⁶

Godine 1910 i 1912, albanske trupe još jednom ustaju protiv turskih vođa da se bore za autonomiju, dobijajući oružje i iz Kraljevine Srbije. Tada, 1912. godine, srpske trupe su okupirale Mitrovicu tokom Prvog svetskog rata. Godine 1913, za vreme Drugog balkanskog rata, crnogorske i srpske trupe su se sjedinjavale u Mitrovici⁷ i, u zimi 1915. godine, srpske trupe su se povlačile iz Mitrovice za Albaniju; austrijske i nemačke trupe su okupirale grad. 1918. godine, Srbi su se, zajedno sa francuskim trupama, vratili iz Soluna. Završetkom Prvog svetskog rata 1918. godine, „Komitet za nacionalnu odbranu Kosova“, organizovao je partizansku borbu protiv nove države SHS, boreći se do 1923. godine. Godine 1941, nemačke trupe su okupirale Mitrovicu i ujedinile su Kosovo sa Albanijom. One su tu ostale do zime 1944. Uz nadu da će braniti mladu ujedinjenu državu Albanije, pokret „Balli Kombëtar“ je počeo jednu beznadežnu borbu protiv pobedničkih partizana. Njihov otpor je započeo napadom na par hiljada trupa u kompleksu „Trepča“ u Mitrovici, decembra 1944. godine i trajao je do jula 1945, kada je Jugoslovenska narodna vojska okupirala Kosovo. Godine 1999, nakon NATO intervencije, trupe francuskog KFOR su se preselile u Mitrovici i pretvorili su je u njihovo sedište.

Dolazak i odlazak tako puno raznoraznih trupa ostavio je posebne utiske kod svake generacije za jedan vek i po. Njihovi motivi su bili višestruki i samostalni od interesa lokalnog stanovništva i, mada se suština njihove bitke korenito razlikovala i kretala se od okupacije do humanitarne pomoći, za lokalno stanovništvo utisci o geo-strateškom značaju Mitrovice i dalje ostaju.

2.2 Trgovina

U istorijskim periodima trajnog mira, Mitrovica je oduvek doživela rast. Nalazeći se na raskrsnici nekoliko odvojenih regiona, grad je kroz vekove povećao trgovački značaj. Mitrovica se nalazila u drevnim stazama karavana koji su transportovali robu sa obala Jadrana do Rumelije u Makedoniji – zaštićena od stacioniranih vojsci. Tržište Mitrovice je postojalo sve do 1990-tih, u centru starog grada. Za dugo vremena u istoriji Mitrovice, dragoceni minerali koji su se iskopavali iz planina Kopaonika, koje se prostiru do Zvečana, u Novom Brdu kod Prištine, poslužili su za proizvodnju kovanog novca.⁸

Ključni trenutak u istoriji Mitrovice predstavlja povezivanje železničke linije iz Soluna 1874. godine. Nemačko-jevrejski biznismen, Baron Moris de Hirsch, izgradio ju je na osnovu koncesija Otomanske države.⁹ Počev od Soluna, železnička pruga morala je da ide preko

⁶ An Albanian Brigand. The Amazing Career of Issa de Boletini. See: <http://paperspast.natlib.govt.nz/cgi-bin/paperspast?a=d&d=CHP19121123.2.103>

⁷ Clarence and Richmond Examiner (Grafton, NSW:1889-1915) The Balkans, July 1913, p.5.

⁸ Saxons were called by Serbian rulers in the 13th century to mine the ore. They stayed until the 16th century, when the Ottoman rulers restricted the export of metals. Their presence is documented by a Saxon catholic mine at the Stari Trg (Old Market) some 9 km from Mitrovica. In Ottoman times, Mitrovica (and Stari Trg) also served as an outpost of Venetian traders from Ragusa (Dubrovnik).

⁹ See: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7739-hirsch-baron-maurice-de-moritz-hirsch-freiherr-auf-gereuth>

granice u Bosnu - Dobrlin (Doboj) i povezivati se sa austrijskom železničkom mrežom. Međutim, nakon osvajanja Bosne i Sandžaka, Turci su se povukli iz daljeg rada. Austro-Ugarska je imala ambicije da nastavlja izgradnju sa severa, kako bi izbegla srpsku teritoriju. Međutim, ambicije za Sandžak nestale su 1908. godine, kada se Austrija povukla nakon revolucije mladih Turaka.

Železnička stanica u Mitrovici ostala je zadnja tačka veze u regionu sa severnim delom Kosova i Sandžakom za više od pola veka, a to je bila podrška dominacije Mitrovice, kao lokalna trgovačka tačka. Tokom naredne decenije, stanovništvo grada će se udvostručiti na oko 7,000 stanovnika. Počeo je da se proširuje novim zgradama u pravcu železničke stanice, kod severnog dela reke Sitnica. Doseljenici su dolazili iz drugih gradova u regionu, kao iz Niša, Gnjilana, Prištine, Đakovice i Novog Pazara. Godine 1884, izgrađen je most preko reke Ibar, dok je 1896. godine srpskom pravoslavnom stanovništvu bilo dozvoljeno da grade prvu zvaničnu crkvu u gradu i otvaraju njihovu školu.¹⁰

Neuspeh Otomanskog i Austro-Ugarskog carstva da povežu Kosovo sa zapadnim provincijama je jedan od uzroka njihovog pada na zapadnom Balkanu. Kada je Srbija završila svoje povezivanje sa otomanskom železničkom mrežom 1886. godine, ona je postala ta koja je dominirala nad trgovačkim putem u centralnom Balkanu i Mitrovica se našla izolovanom. Trebalo je da se sačeka sve do 1931. godine, kako bi se Mitrovica priključila železničkoj mreži Srbije na istoku i iste godine počela je sa radom rudnik Trepča.

2.3 Industrija

Početkom 20. veka, Mitrovica je i dalje jedan mali osmanlijski grad između velikih promena. Njegovo stanovništvo je udvostručeno u tri decenije, a pokazalo je dinamičan razvoj. Političke promene koje su se dešavale u zemlji dovele su do dolaska i odlaska velikih grupa stanovništva. U 1920-tim godinama srpske vlasti počinju da naseljavaju (kolonizuju), osmanlijske *čifluke (imanja)*¹¹ na Kosovu i oduzimaju zemljište od albanskih pobunjenika. Sedamdeset hiljada Srba i Crnogoraca došlo je i naseljeno na Kosovu samo u toku 5 godina.¹² Mitrovica, kao region sa srpskom većinom, nije doživela mnogo doseljenika, međutim mnogi Turci, Albanci i bosanski Muslimani napustili su region (ponovo) i preselili se u teritorije današnje Turske. Negde oko 30,000 građana živelo je oko Mitrovice, u njihovoj najvećoj teritorijalnoj jedinici, *srežu*¹³, sa dvotrećinskom većinom pravoslavnih Srba i preostali deo Albanci.¹⁴ Godine 1921, deset hiljada ljudi je živelo u Mitrovici. Još uvek postoji mešovitost nacionalnosti – 3,900 Srba i drugih Slovena (posebno Bošnjaci), 3,400 Turaka i oko 1,900 Albanaca.¹⁵

¹⁰ Nušić, B. 1903. Kosovo: opis zemlje i naroda, p. 286.

¹¹ A term used for a system of land management in the Ottoman Empire. For more information see: <http://en.wikipedia.org/wiki/Chiflik>

¹² Elsie, R. 2004. Historical Dictionary of Kosovo, p. 4.

¹³ Political entity, akin to municipalities, during the period before WWII.

¹⁴ 16,334 inhabitants, 10364 orthodox and 5,970 of Islamic faith. 10,695 spoke Serbian or another Slavic language, 5,635 Albanian. Kraljevina Jugoslavija, Opšta Državna Statistika Definitivni rezultati popisa 1921, Sarajevo 1932, p. 94/95

¹⁵ 10,045, of which 3,887 spoke Serbian or another Slavic language, 3,387 Turkish and 1,860 Albanian. Kraljevina Jugoslavija, Opšta Državna Statistika Definitivni rezultati popisa 1921, Sarajevo 1932, p. 94/95

Centar grada Mitrovice prostire se duž reke Ibar u severnom delu i reke Sitnica u istočnom delu. Tursko tržište starog stila, hamam, kao i Gazi Isa Begova Džamija (izgrađena 1725, uništena 1999) dominirali su urbanim centrom. Ipak, grad se proširio. Severno od Ibra je naselje Bošnjaka (Bošnjačka mahala), naselje slovenskih i albanskih muslimana koji su izbegli iz Bosne (posle austrijske okupacije) i Srbije (nakon njenog širenja na periferiji Otomanskog carstva). Njihovi objekti ispod vinograda u Mitrovici, označavali su periferne delove grada. Vladavina austrougarske i turske vojske od 1879. do 1912. godine imala je uticaja u arhitekturi grada i zgrade u centru grada dobijale su zapadni izgled, posebno novi garnizon Karađ. U istočnom delu Sitnice nalazi se železnička stanica i prostor između centra grada i železničke stanice bio je brzo popunjen novim kućama.

Ekonomija je bila ekonomija jednog trgovačkog grada, sa malim zanatskim radnjama. Mitrovica je takođe bila i sedište uprave *kadilukua*, jedan vid teritorijalne podela *sandžaka*.

Sa završetkom Prvog svetskog rata, Mitrovica postepeno gubi svoju osnovnu funkciju kao garnizona grada. Tamošnje raspoređivane snage su sada manje i Mitrovica je postala stagnirani deo Srbije unutar države SHS. Ova situacija neće se promeniti do naredne decenije.

Popis stanovništva na dan 31. mart 1931 (statistike zapošljavanja)¹⁶

	Individ. preduzetn.	Zaposleni	Neakt. član. domaćinst.	Ukupno
Poljoprivreda	2609	9676	10732	20409
Industrija	573	1584	2227	3811
Trgovina	458	840	1942	2782
Osatle profesije	335	625	962	1587
Javne službe	47	1296	899	2195
	4022	14021	16762	30784

Ekonomska situacija merena iz opšteg popisa iz 1931. godine i dalje je pokazala pred-industrijski ambijent. Više od dve trećine domaćinstava *sreza* Mitrovice živelo je od poljoprivrede. Zanatstvo i industrija sa 572 preduzetnika zapošljavali su oko 1,600 radnika. Gubitak ekonomskog značaja grada prikazuje se kroz opadanje broja ljudi koji su radili u trgovačke aktivnosti, umesto proizvodnje. Javne službe, kao što su škole, policija, zdravstvo i administracija čine oko deset odsto radnih mesta.

Međutim, nova budućnost za Mitrovicu je već počela pet godina ranije. Godine 1926, Chester Beatty, "kralj bakra", rođen u SAD, bio je kontaktiran u Londonu od predstavnika predsednika Vlade Kraljevine Srba, Hrvata i Slovena (SHS), Nikole Pašića. Tokom pregovora Beatty i Selection Trust Ltd stekli su prava nad rudnicima Kopaoničkih planina. Iste godine, njegovi istraživači krenuli su za Kosovo i otkrili ostatke saksonskih rudnika u blizini srednjovekovnog grada Stari Trg.

¹⁶ Final census numbers of the registration in 31 March 1931. *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 Marta 1931 godine*. Knjiga IV, p.323.

Retrieved from: <http://www.scribd.com/doc/82632980/Definitivni-Rezultati-Popisa-Stanovnistva-Od-31-Marta-1931-Godine-Knjiga-IV>

Do tada, trgovina i rat su odredili sudbinu malog grada Mitrovice i sada su strane investicije otvorile vrata jednoj industrijskoj epohi, ne samo za Mitrovicu, nego za celo Kosovo. Selection Trust Ltd je osnovao Rudnik Trepča d.o.o. u Londonu i kasnije nekoliko drugih kompanija, koje su za jednu deceniju pretvorile rudnike Starog Trga u zemlji – u naj bogatije resurse mineralima olova i cinka u Evropi. Tokom pet narednih godina, Mitrovica se korenito promenila. Kada je 1930. godine počelo iskopavanje minerala, kapacitet rudnika je povećan sa 500 tona na dan, na 2,000 tona na dan do 1932. godine. Kompanija je istraživala i izbušila prvu galeriju rudnika, izgradila prometni sistem za obogaćivanje rudnika u Zvečane i povezivala isti sa Starim Trgom preko jedne viseće transportne trake.

Trepča je otvorila svoje kancelarije, gradila kuće za rudare, kao i laboratorije i podržne službe. Zapošljavanje je brzo raslo, sa 3,911, koliko je radilo u rudniku. Mnogi radnici su dolazili iz drugih država, posebno engleski i ruski emigranti. Trgovina i administracija su veoma mnogo porasle. 2,195 ljudi je već bilo zaposleno u javnim službama, kao što su škole, zdravstvene institucije, javna administracija, a njih 1,591 je radilo u druge profesije.¹⁷ Mitrovica je sada bila povezana preko železničke linije sa Raškom, Kraljevom i Beogradom. 2,782 osobe su živele od trgovine i drugih usluga. Neočekivano, Mitrovica je dostigla vrhunac proizvodnje i trgovine, te je koristila železničku stanicu, odakle se snabdevala opremom i poslala teret za Solunsku luku i prerađivačke tačke kapaciteta u severnom delu Srbije.

Najveći deo ovog razvoja Mitrovačkog sreza nije se dogodio u gradu, budući da su se rudnici, topionica, kao i kuće rudara nalazile veoma daleko, u Zvečane i planinama Kopaonika. Svakako, grad je mnogo pridobio: sada je bilo novih hotela, kino, trg usred starog grada do mosta na Ibru, kao i jedan novi, moderan park, uz Ibar.

Do 1940. godine, rudnici su iskopavali 5,7 miliona tona minerala i proizvodili 625,000 tona olova, 685,000 tona cinka i 444,000 tona koncentrata olova, bakra i pirita. Najveći deo proizvodnje je izvezeno u Nemačkoj. Novim izlaskom na Londonskoj berzi, kompanija je investirala u novu opremu i livnici olova u Zvečane, koja je počela da radi te iste godine. Izbijanjem Drugog svetskog rata, ovaj razvoj je okončan i 1941. godine Nemci su okupirali severno Kosovo. Rudnici su otvorili obavezne kampove rada i mesta za proizvodnju akumulatora; proizveli su akumulatora za tenkove i podmorsku nemačku flotu. I dok se Kosovo pretvorilo u bojno polje nemačkih, italijanskih, bugarskih i albanskih trupa, koje su se borile protiv jugoslovenskih partizana, Mitrovica je platila veoma visoku cenu. Železničke linije su u potpunosti uništene i veliki broj Srba je progonjen, dok su Albanci ili poubijani, ili proterani.

2.4 Rezime

Istorija Mitrovice pre Drugog svetskog rata ne govori nam samo o raznim aspektima njenog razvoja. Ona takođe sadrži značajnu pouku o aktuelnoj situaciji i njenoj potencijalnoj budućnosti. Za više vekova, glavne karakteristike Mitrovice su stvorene i razvijale se od stranih sila, koje nisu imale nekog posebnog interesa za sudbinu grada. Garnizon, tržište, železnička stanica, rudnici i topionica su bili izgrađeni kako bi se koristili resursi i prednosti koje je imala Mitrovica i koje su strancima donosile određenu dobit.

¹⁷ Organizata Punonjëse për Veprimtari Grafike, "Mitrovica and Region", 1979, p. 127.

Od spoljnog uticaja i za realizaciju drugih interesa, Mitrovica je vremenom napredovala. Međutim, njen napredak nije nikada bio zagarantovan, jer niko nije mogao da govori o lokalnom razvoju. Vojske, trgovci, zanatlije i industrijski radnici su stalno dolazili iz vani. Nije bilo održivih inicijativa za unutrašnji razvoj zemlje. Lokalne političke elite, koje će predstavljati stanovništvo koje je živelo u zoni oko grada, nikada nisu izgrađene. Štaviše, okolna sela, uz njihove tradicije i interese, suprotstavile su se urbanizaciji koja se polako širila u Mitrovici.

Dolazak Osmanlija na Kosovskim bojištima 1389. godine bio je toliko nepredvidljiv, koliko i odlazak Austrijanaca iz Sandžaka 1908. godine. Osim toga, lokalno stanovništvo nije moglo nikako da predviđa dolazak Amerikanca – rudničkog bilionera. Vekovima, oni sami nisu ispoljavali neki interes za korišćenje bogatstava ovog područja. Ni Chester Beatty nije otkrivao potencijale Mitrovice putujući kroz Kosovo, nego posećujući londonske biblioteke.

Štaviše, i kada se lokalno stanovništvo latilo oružja u podršci stranih osvajača, kao što su kosovski Srbi učinili za Habsburškog poručnika, generala Piccolomini, 1699. godine, ili Isa Boletini 1908. godine za Osmanlije, oni nisu mogli predvideti ishod njihovih aktivnosti. Još uzaludne su bile bitke za njihove nacije, bilo albanske, srpske, bošnjačke, ili izmišljene pan-pravoslavne ili „umma“ islamske imperije. Niko od njih nije postigao dugoročnu sigurnost, ostavljajući sudbinu u rukama eventualnog pobjednika. Naprotiv, ova nacionalna pitanja su učinile Mitrovicu leglom za strance.

S druge strane, u teškim poratnim vremenima, grad je pružio prostora za migraciju siromašnih ljudi iz okolnih područja. Shodno tome, gradsko stanovništvo je zadržalo u sebi oznake globalizovanog urbanog društva, ali istovremeno i ruralnog.

Rebecca West priča sa iznenađenjem o trenutku kada je došla u jednom hotelu u Mitrovici, 1937. godine:

“Svakako da je kafana u koju smo ušli bila čista i dobro održana, i u potpunosti je nedostajalo ono Balkansko osećanje: dakle, ništa ne izgleda da je došlo iz neke druge zemlje ili da je prilagođeno aktuelnim ciljevima zabrinutog intelektualca. Međutim, ljudi koji su tu sedeli izgledaju tipično balkanski.”¹⁸

3. DEMOGRAFSKA DIMENZIJA

3.1 Rast i opadanje

Kroz vekove, Mitrovica je bila smeštena u centru jedne kompaktne teritorije. Međutim, krajem 19. veka, iznenada se našla na periferiji jedne imperije u opadanju. Unutar te teritorije, Albanci su se emancipovali pod Osmanlijskom vladavinom i pokušali da uspostave jednu autonomnu teritoriju protiv interesa srpskih i crnogorskih ugnjetača. Iz vani, veliki talasi migracije promenili su strukturu stanovništva Kosova.

¹⁸ West, R. 1941. *Black Lamb and Grey Falcons. A Journey through Yugoslavia*, p. 918

Pravoslavni hrišćani odlazili su pre Prvog svetskog rata i raseljeni muslimani (Bošnjaci, Turci i Albanci) - takozvani *muhadžiri* počeli su da dolaze.¹⁹

Ovi talasi migracije ciljali su upravo grad Mitrovice. Srpski konzul u osmanlijskom *vilajetu* Kosova, Branislav Nušić, ovako opisuje Mitrovicu u 1903. godini:

*“Tamo nema starih porodica koje bi se mogle nazvati Mitrovačkim... nastanjena doseljenicima iz drugih gradova, tako da njihov život tamo nije nekog posebnog tipa. Mitrovica nema sopstvenih običaja ili svoj jezik... okolnosti da je Mitrovica nastanjena strancima, čine da su ljudi koji tamo žive bogatiji i liberalniji nego u drugim gradovima Kosova”*²⁰

Nakon balkanskih ratova i Prvog svetskog rata, migracija je počela da raste. I tokom perioda „kolonizacije“ region Mitrovice je bio okružen uglavnom od doseljenih Srba. Godine 1931, područje oko Mitrovice je još uvek bilo nastanjeno od svega 30,788 građana. Oko 22,000 ljudi govorili su srpsko-hrvatski i neke druge slovenske jezike, dok 5,788 su govorili albanski i 2,717 su govorili jedan treći jezik, veoma sličan turskom. Grad Mitrovice je veoma malo rastao, dostižući brojku od 11,295 stanovnika.²¹

Rast podstaknut otvaranjem rudnika Trepče 1930. godine, trajao je svega jednu deceniju pre početka Drugog svetskog rata. Nakon 17 godina, 1948, Mitrovica se našla uništenom od svetskog rata i borbi između jugoslovenskih partizana i srpskih i albanskih nacionalista. Od tada, Trepča se vratila na scenu ekonomije socijalističke revolucije.

Za prvu deceniju, industrijski razvoj u Jugoslaviji značio je nacionalizaciju, kolektivizaciju i obnovu postojećih objekata. Za Trepču to je značilo da kompanija nije više u stranom vlasništvu i njen razvoj će se oslanjati na domaća saznanja. Izgradnja dveju novih peći i rafinerije srebra 1950. godine obeležavala je početak velikih investicija. Godine 1951, izgrađena je manja topionica cinka. Tokom 1950-tih godina, dva nova rudnika, Novo Brdo i Kišnica, otvorila su se bazirajući se na potpuno nove perspektive u severnom delu Prištine. Novi razvoj je tražio kvalifikovanu radnu snagu, koja je, u najvećem delu, dolazila izvan pokrajine. U prvih pet godina razvoja pa do 1953, broj stanovnika u gradu Mitrovice je povećan sa 3,000 na 16,000 stanovnika. Do 1961. godine, stanovništvo grada je još jednom povećano sa 9,500 stanovnika. Mitrovica je udvostručila broj stanovnika samo u toku 13 godina na 26,400 stanovnika.

Veliki značaj Trepče za industrijski razvoj Jugoslavije podrazumeva i to da je ona dobila mnogo investicija, za jedan skoro tridesetogodišnji period, od 1960. do 1989. godine. Povećana autonomija i promena stava jugoslovenskih vlastodržaca u vezi sa zapostavljanjem Kosova donosili su mnogo novih kapitalnih investicija 1960-tih godina. Godine 1964, počela

¹⁹ About 50,000 Kosovo Albanians and some 20,000 Muslim Bosniaks that settled largely in the border area of the crumbling empire leave the territories conquered by Serbia. After WWI, again large numbers dispatch from newly conquered territories, this time towards the center of Turkey. Then in a first wave after 1921, almost 50,000 Serb and Montenegrin settlers arrive in Kosovo.

From Jagodić, M. *The Emigration of Muslims from the New Serbian Regions 1877/1878*, Balkanologie - Vol. II, n. 2, December 1998.

²⁰ Nušić, B. 1903. *Kosovo: opis zemlje i naroda*. page 287

²¹ Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 Marta 1931 godine. Knjiga II

See: <http://de.scribd.com/doc/82633873/Definitivni-Rezultati-Popisa-Stanovnistva-Od-31-Marta-1931-Godine-Knjiga-II>

Also: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1931/pdf/G19314001.pdf>

je izgradnja fabrike veštačkog đubriva NPK. Fabrika je trebalo da bude podržana od jedne fabrike sumporne kiseline, čija je izgradnja počela godinu dana kasnije.²²

Nije za čuditi se da je industrijski uspeh doveo do određenog perioda rasta stanovništva. Tokom 1960-tih godina, stanovništvo grada je još jednom povećano sa 14,500 stanovnika, tako da je dostiglo broj od 40,900 stanovnika.

Sledeći talas investicija nastavljen je 1970-ih. Termoelektrane su izgrađene sredinom 1970-ih. U nastojanju da se razvije industrijalizacija na celom Kosovu, sada je "Socijalistička Autonomna Pokrajina Kosovo", osnovala nove kompanije u okviru takozvane "Grupe Trepča". Te velike investicije su finansirane od jugoslovenskih fondova za razvoj. Godine 1974, izgrađena je nova fabrika akumulatora u Mitrovici. Godine 1974, u Vučitrnu je otvorena fabrika boja i lakova, jedna zlatara i električna fabrika je otvorena u Prizrenu, fabrika municije u Skënderaj/Srbici. Pored postojeće fabrike akumulatora u Mitrovici, još jedna fabrika za industrijske baterije izgrađena je u Peći 1979, električna fabrika u Vučitrnu 1981, zajedno sa fabriku Ni - Cas u Gnjilane. Godine 1983, izgrađen je prvi tunel flotacije. Jedna fabrika za obradu metala je izgrađena u Đakovici. Godine 1978, počela je jedna od najvećih investicija u Trepči, izgradnja rafinerije olova. Stanovništvo Mitrovice je poraslo za više od 1,000 građana i 1981. godine grad je imao 55,241 stanovnika.

Sada je Trepča operirala u četiri različita procesa: iskopavanje, flotacija, livanje i obrada. Osim toga, ona je imala i drugih jedinica proizvodnje i marketinga. Centralno sedište kompanije u Mitrovici obuhvatilo je i sektor transporta, trailer fabriku, banku, kompaniju osiguranja, laboratoriju, metalurški institut, zdravstveni institut, jednu menzu, jednu fabriku tekstila i dr. 1980-tih godina Trepča je dobila jednu od naj naprednih topionica elektrolize cinka.²³

Sama kompanija nije mogla da finansira takvo proširenje iz sopstvenih prihoda. Naprotiv, Trepča je imala veoma malo profita. Funkcionirajući u socijalističke okolnosti, njen glavni cilj je bio povećanje proizvodnje i broja radnih mesta. Najveći izvor njenog rasta je bio Savezni jugoslovenski fond, koji je finansirao razvoj nerazvijenih republika i autonomnih pokrajina. Ocenjeno je da je tokom socijalističkog režima Trepča dobila 5 milijardi USD, kao „bespovratni“ dug²⁴ od države.

Međutim, 1980-tih godina kompanija je skoro ispunjavala ciljeve socijalističkih planera: Trepčini rudnici su snabdevali metalurgije u Zvečane i Mitrovici, dok su hemijske fabrike u Mitrovici slale polu-proizvode u prerađivačke fabrike. Olovo i cink, kadmium i dragoceni metali, kao što su zlato, srebro i bizmut prošli su kroz tri hemijske fabrike baterija u Mitrovici, Peći i Gnjilane, fabrici minicija u Skënderaj/Srbici, u fabrikama za preradu metala u Đakovici i Prizrenu, fabrici boja i galvanizacije u Vučitrnu. Preostali deo proizvodnje prodavao se na „slobodnom tržištu”.

²² The fertilizer turned out to be a failure, since its products proved fatal, and thus the sulfuric acid plant never fulfilled its purpose. In 1965, the reconstruction (expansion) of a lead smelter and the construction of a new larger zinc smelter started. Both were supposed to start working in 1967 and while the zinc plant was on schedule, the work on the lead smelter, one of the four largest in the world, was completed in 1974.

²³ By 1989 Trepca operated the following mines and flotations: Trepca mine, Tuneli i Parë/ Prvi Tunel flotation, Novobërdë/Novo brdo, Hajvali and Kishnica mines with the Kishnica flotation, Badovc, the Cernac and Belo Brdo mines, Leposavic/Leposavić flotation.

²⁴ Write-off debt

Grad i opština Mitrovica nisu imali drugih socijalističkih preduzeća. Bilo je tamo fabrika za proizvodnju hleba, pilana, jedna fabrika građevinskog materijala, otkupni punkt za duvan i dve manje tekstilne kompanije. Stoga, sve ekonomske aktivnosti su bile usresređene u Trepči i njene radnike. Mitrovica je imala svu potrebnu infrastrukturu za to vreme, kao što je Institut olova, Metalurški fakultet i jedna Klinika za profesionalnu medicinu. Sa gradskom infrastrukturom projektovanom za potrebe radnika Trepče, Mitrovica je ličila na jednu proširenu fabriku. Svakodnevni život ljudi u Mitrovici kretao se oko kompanije. Oni su koristili objekte Trepče za zdravstvene usluge, provodili su svoje slobodno vreme u ugostiteljskim objektima Trepče i hranili se u Trepčinoj menzi.

3.2 Dolazak i odlazak

Rast socijalističko-industrijskog sektora privlačio je mnoge ljude koji su dolazili u Mitrovici da bi se zaposlili. Bazirajući se na statistike, u 1985. godini došlo je 15,523 građana iz drugih mesta Kosova, 4,412 iz jugoslovenskih republika i 167 je došlo iz zemalja izvan Jugoslavije.²⁵ Ovaj broj činio je skoro jednu trećinu stanovništva grada, dajući do znanja da je migracija jedan od važnih faktora u rastu stanovništva.

Kontinuirani rast je promenio etnički sastav grada. Mitrovica je bila nastanjena Turcima i Albancima 1930-tih godina, međutim, u 1950-tim godinama mnogi Turci su odlazili preko jednog programa koji je pregovaran između Jugoslavije i Turske. U toku naredne dve decenije, broj Srba (i Crnogoraca) povećan je za više od 6,000 stanovnika. Istovremeno, preko 10,000 Albanaca je migriralo iz okolnih sela i širom Kosova u Mitrovici. U naredne dve godine, broj Srba i Crnogoraca ostao je isti, dok je 7,500 Muslimana i Roma došlo u Mitrovici. Albansko stanovništvo je povećano na oko 20,000 stanovnika.

Tabela 2: Etnički sastav Mitrovice (1931-1991)

Godina	Ukupno	Srbi	Crnogorci	Albanci	Muslimani	Romi	Hrvati	Sloveni	Makedonci	Jugosloveni	Turci	Ostali
1931	10,103	4,048		1,860							3,287	908
1953	16,101	4,944		7,517			148	78	123	407	2,145	739
1961	26,721	10,807	1,775	13,574	710	85	170	96	166	355	...	...
1971	42,610	10,454	1,815	24,749	2,225	1,273	203	70	157	60	...	23
1981	52,866	8,933	1,503	32,390	4,082	4,299	155	63	119	295	...	14
1991*	...	8,112	1,127	561	2,760	4,760	82	...	...	319	...	830

* Opšti popis je bojkotovao od Albanaca i delimično i od Muslimana (kasnije Bošnjaka)

Teško je opisati demografski razvoj u ruralnim sredinama Mitrovice. I dok je najveća politička jedinica pre Drugog svetskog rata bio *srez*, 1950. godine socijalistička Jugoslavija uvela je socijalistički koncept – *opštinu*. Iz tog razloga, opština Mitrovica je nakon rata obuhvatila veću teritoriju, uključujući teritoriju Zvečana i Zubinog Potoka, koje su pre Drugog svetskog rata ili pripadale različitim teritorijama, ili predstavljale zasebne teritorijalne jedinice.²⁶

²⁵ Institute of History of Kosovo. 1985. "Mitrovica e Titos 1945-1980. - 2,335 were from Serbia proper, 195 from the SAP Vojvodina, 429 from Bosnia& Herzegovina, 864 from Montenegro, 237 from Croatia, 291 from Macedonia, 61 from Slovenia."

²⁶ While the smaller territories around Mitrovica were integrated in the socialist municipality, Zubin Potok existed as a municipality until 1965, when it was integrated into Mitrovica. The territory of Zubin Potok – the so-

Da bi se ocenio razvoj ruralnih zona Mitrovice, treba uporediti područja (teritorije) u 1991. godini sa organizovanjima koja su ranije postojala. Godine 1961, broj stanovnika u selima Mitrovice bio je 23,116, od toga 20,095 su bili Albanci. Godine 1981, broj seoskih stanovnika povećan je na 34,665. To je uključilo i naselja pored rudnika u Starom Trgu, gde je 29,888 bilo Albanaca. Godine 1991, broj stanovnika dostigao je na 40,562.²⁷ Međutim, popis stanovništva u 1991. godini je bojkotovao od strane kosovskih Albanaca u znak protesta protiv ukidanja autonomije Pokrajine. Stoga, opšti popis se bazirao na prethodne mikro-popise iz 1989. godine. Iz tog razloga, ne zna se tačno koliki je broj stanovnika-Albanaca. Rudari Trepče i mnogobrojne demonstracije tokom 1988. godine i početkom 1989²⁸ bile su u podršci kosovskih Albanaca protiv ukidanja autonomije SAP Kosova od strane Srbije.²⁹ Nakon što je autonomija Kosova konačno ukinuta 1989/1990, Srbija je nastojala da ubeđuje albanske radnike prema novom srpskom rukovodstvu. Kao kontra reagovanje, radna snaga kosovskih Albanaca je stupila u štrajk 4. septembra 1990. godine. Srpski režim je otpuštao sa posla mnogo kosovskih Albanaca iz socijalističkog kolektiva, stvarajući na taj način katastrofalne uslove za albanske stanovnike, naročito u Mitrovici. Broj zaposlenih Albanaca u Trepči u Mitrovici je u toku jedne godine opao sa 6,471, na 221. Ova promena je uticala kod svih sektora lokalne ekonomije. Zvanično otpuštanje albanskih radnika nastavljeno je do kraja rata na Kosovu – 1999. godine. Posledice loših ekonomskih politika i objavljeni embargo od strane OUN-a za podsticanje rata od Srbije u godinama od 1992. do 1999, prouzrokovale su opadanje industrijske proizvodnje u Mitrovici. Dok je u 1990. godini oko 3,229 radnika (uglavnom Srba) bilo zaposleno u kompaniji Trepča, broj industrijskih radnika u celoj Mitrovici je do kraja 1995. godine opao na svega 869.³⁰

Tabela 3: Promene u broju stanovništva tokom godina

Godina	Grad	Ruralne sredine
1931	11,295	...
1948	13,901	18,899
1953	17,195	21,521
1961	26,721	24,026
1971	42,160	29,197
1981	52,866	34,665
1991	64,323	40,562
2011	50,400	35,957

called Rezalska valley - consisted once of some 61 villages with about 10,000 citizens. In the 1970s the artificial Gazivoda lake was created. The villagers resettled and began to migrate to Mitrovica.

²⁶ However, in the 1980s the process of adding Zubin Potok to Mitrovica was reversed. Under Yugoslav legislation the municipality of Zubin Potok was reestablished in 1987.

See: http://www.zubinpotok.org.rs/so_zubin_potok_files/so_zubin_potok.htm

See: OSCE Zubin Potok-Municipal Profiles, 2006

²⁷ Republic Institute for Statistics (Republički Zavod za Statistiku) Opštine u godini 1999, Belgrade 2000.

²⁸ Palairat, M. 2002. *Trepča 1965-2000*, p. 14

²⁹ See: IKS, A power primer: A handbook to politics, people and parties in Kosovo, Prishtina 2011

³⁰ Statistical Yearbook of Yugoslavia 1995, p. 436 - Mitrovica had a total of 5,693 workers in that year, including schools and hospitals.

Vreme je prolazilo bez neke promene i veliki broj albanskih radnika su bili primorani da emigriraju van zemlje, kako bi našli posao. Stanovništvo je smanjeno sa 18 odsto od 1991. do 2011. godine. Ovo opadanje je bilo izraženije u gradu (22 odsto) nego po selima (11 odsto). U 2004. godini, opština Mitrovice je, pod upravljanjem UNMIK-a, ocenila da broj stanovnika opštine iznosi 90,000, objavljujući da:

„Procena o 90,000 stanovnika opštine Mitrovice je veoma bliska. Broj stanovnika koji žive u opštini nije siguran i osporavan – određenim procenama (na primer, opština je računala na 140,000 stanovnika), bazirajući se na predratni popis stanovništva, kada su opštinske granice bile šire (uključujući Zvečane i Zubin Potok). U 1999. godini, UNHCIC je računao na brojku od 83,5000 – mada načini obračunavanja ove vrednosti nisu specifikovani. OSCE je ocenio da je broj stanovnika 105,000 u 2003. godini (računajući iz spiska registrovanih glasača). U 2004. godini, Evropska inicijativa za stabilnost je izračunala 82,000 (polazeći od broja upisane dece u osnovnim školama). Mi smo se opredelili za jednu vrednost između ove dve zadnje na arbitraran način.”³¹

Većina srpskog stanovništva koje je živelo na području Mitrovice severno od reke Ibar, uspešno je učinila otpor ponovnom uspostavljanju bivše opštine Mitrovice. Funkcionalni deo opštine južno od Ibra nije imao nijednog srpskog predstavnika u skupštini opštine. Stoga, severno stanovništvo se nije nikada efektivno integrisalo u administrativne strukture opštine. Zapravo bile su UNMIK-ove strukture koje su implementirale funkciju opštine u severnom delu.

Situacija je postala još teža nakon Deklaracije o nezavisnosti Kosova. Od 2008. godine, opština severne Mitrovice je de fakto bila nezavisna od strukture opštine Mitrovica (južne). Štaviše, OSCE je tolerisao ponovni izbor skupštine opštine pod zakonodavstvom Beograda maja 2008. godine. Godine 2011, Vlada Kosova je počela sa formiranjem pripreme administracije, tj. za ono koje u buduću može biti opština severne Mitrovice. Ovaj projekat je u suprotnosti sa političkim strukturama u severnoj Mitrovici, jer se vidi kao prvi korak za integraciju u nezavisno Kosovo. Permanentno za više od 12 godina su ometale profesionalnu procenu stanovništva severno od Ibra. Popis stanovništva iz 2011. godine je bojkotovao od strane srpskog stanovništva u severnoj Mitrovici.

Seosko stanovništvo opštine Mitrovica je poraslo sa 35,999 u 1981. godini, na 40,000 u 1991. godini i od tada je ponovo opalo na 36,000 u 2011. godini. Međutim, ovaj proces nije u srazmeru u poređenju sa razvojem naselja. U 29 sela, broj stanovnika je vidno opao. To se odnosi i na dva naselja pri rudnicima Starog Trga i Prvog Tunela. Stanovništvo ovih sela je prepolovljeno sa 17,198 u 1981. godini, na 8,663 u 2011. godini. Pet sela su u potpunosti depopulisana. Ovaj razvoj je, takođe, uticao i na jedina dva sela sa srpskom većinom, u Svinjare i Gornji Suvi Do. U celini, ovo opadanje je uglavnom zabrinjavajuće za albanska sela.

U jedanaest sela, sva smeštena u blizini grada Mitrovice, ali ne neposredno na raskrsnice ili putne izlaske³², imamo manji rast stanovništva (svega 15 odsto u toku 30 godina). Ovde je stanovništvo raslo sa 11,098 na 12,774 stanovnika.

³¹ UNMIK, Harvey, J. & Schwartz, S. 2004. Mitrovica Agenda for Local Economic Development. See: http://www.esiweb.org/pdf/esi_mitrovica_donors_en.pdf

³² Broboniq, Kçiq i Madh, Koshtovë, Lushtë, Pirq, Suhodoll i Poshtëm, Shupkovc, Vinarc i Epërm, Vinarc i Poshtëm, Zasellë, Zhabar i Epërm

Svega šest naselja – Malo Kičiće, Kutlovac, Lisica, Šipolje, Vaganica i Donje Žabare – suočavala su se sa visokim rastom. Ovde je stanovništvo raslo sa 6,369 u 1981. godini, na 16,568 stanovnika u 2011. godini. Njihov ekonomski razvoj je učinjen dosta nezavisno od lokalnih mogućnosti zapošljavanja. Umesto toga, stanovništvo je koristilo blizinu Mitrovice i njihovo nalaženje pored izlazaka na putevima Vučitrn/Priština i Srbica/Peć, koji ih povezuju sa njihovim radnim mestima u Prištini i Mitrovici. Ovo ih je pretvorilo u „putnička naselja“.

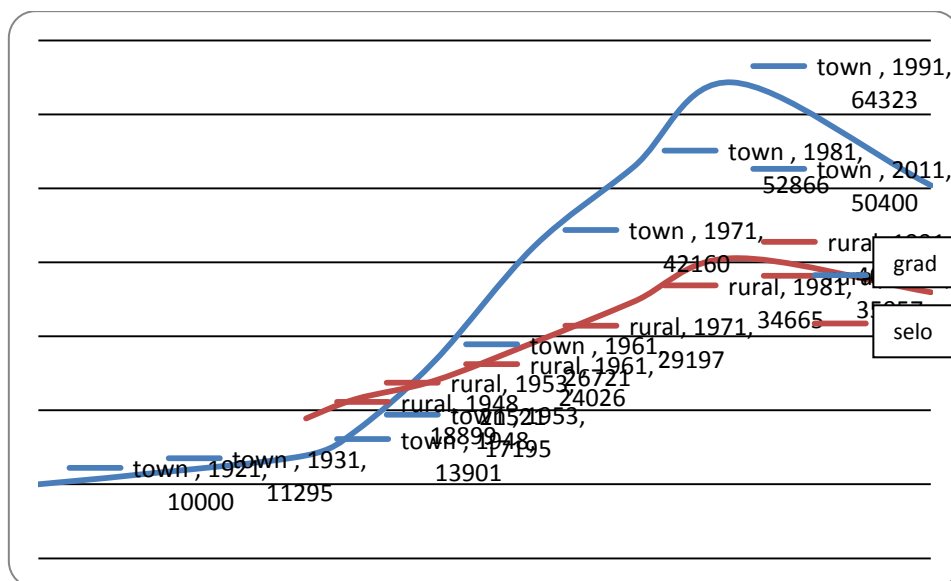
3.3 Centralna naspram lokalne

I pored razvoja perifernih delova Mitrovice, broj stanovnika u gradu je rastao veoma malo. Godine 1981, bilo je svega 32,390 stanovnika Albanaca koji su živeli u gradu, dok 30 godina kasnije, 2011. godine, ova brojka je svega 33,646.

Kada je došao rat na Ibru, 1999. godine, većina kosovskih Srba i Roma preselila se na severu. Romska mahala je bila potpuno uništena. Bošnjačka mahala (gde je veliki broj muslimanskih Slovena živeo sa Albancima), smeštena severno od Ibra, kao i određene zone duž Ibra, zapadno od centra grada, i pored svih prilika, ostale su etnički mešovite.

Kosovsko albansko stanovništvo, koje je živelo u visokim zgradama u severnom delu centra grada, proterano je, isto kao i Albanci koji su živeli u opštinama sa srpskom većinom severnog dela Kosova. Oni su zamenjeni od kosovskih Srba koji su došli iz južnog dela Ibra, ne obavezno iz opštine Mitrovica, nego i iz drugih opština, kao iz Uroševca, Orahovca, Peći. Takođe, raseljeno stanovništvo iz okolnih sela Bajgorske Šalje, koja su uništena od srpske vojske tokom 1999. godine, otišlo je u južnom delu grada.

Slika 1: Rast i opadanje stanovništva u ruralnim i urbanim sredinama Mitrovice 1921 – 2011

Slično kao Albanci IRLUZ (interno raseljena lica unutar zemlje) u južnom delu grada, izbeglice kosovski Srbi zauzeli su stanove koji su ostali prazni od strane stanovnika kosovskih Albanaca, koji su izbegli. Pokušaji da se razjasne imovinska pitanja nakon rata,

našli su na jak otpor, prvobitno od raseljenog stanovništva koje, ili se plašilo da se vrati, ili nije bilo dobrodošlo kada su se dobrovoljno vratili u mestima odakle su pobjegli.³³

Godinama je povratak manjina u njihovim kućama po selima i opštinama bio ometan sa svih strana. Proces se nastavio do 2004. godine, kada su neredi iz marta 2004. godine, izbili južno i severno od reke Ibar. Mnogi od ovih obećavajućih projekata povratka su ostali na pola i nisu dalje nastavljeni. Statistike pokazuju da tamo i dalje ima otpora za povratak stanovnika u selima. U 2011. godini, u celoj Mitrovici ima još 564 slučajeva o imovinskim sporovima. Većina od njih se odnose na stanove u ruralnim sredinama.³⁴

Proces migracije raseljenih lica ne stvara probleme samo između Albanaca i Srba, nego i između lokalnih Srba iz Mitrovice i novo pridošlih. Jedan ispitanik je ovako odgovorio:

“Razlike su vidne između Srba koji su oduvek živeli u Mitrovici i koji su ostali u manjem broju i onih Srba koji su došli u Mitrovici posle rata 1999. Činjenica je da je vrlo malo meštana u Mitrovici, možda pet odsto”³⁵

Procena broja Srba koji žive u Mitrovici u današnje dane je najviše osporavana. U 2010. godini, UNMIK-ova administracija za severni deo je izjavila da 22,530 Srba živi u severnom delu Mitrovice. Taj broj uključuje 5,000 do 7,500 IRL Kosova.³⁶ Ako je tako, broj Srba (i Crnogoraca) u Mitrovici, pre rata na Kosovu, bio bi 15,000 do 17,500. Međutim, opšti popis iz 1991. godine, pokazuje da je još tada broj Srba i Crnogoraca koji su živeli u gradu Mitrovice bio manji od 10,000, uz tendenciju opadanja još iz 1960-tih. Stoga, verovatno je da su posleratna dešavanja na Kosovu pretvorila srpsko stanovništvo grada severno od Ibra u manjinu u sopstvenoj kući.³⁷ Danas, srpski stanovnici Mitrovice su u manjem broju od IRL, kao što je dokazano u nedavnoj anketi UNDP-a, koja navodi da 67.4 odsto stanovništva severne Mitrovice nije živelo u gradu pre 1999.³⁸

Južna Mitrovica je doživela sličan razvoj. Isto istraživanje UNDP-a iz 2011. godine izveštava da je oko 57,3 odsto albanskog stanovništva u južnom delu izjavilo da su živeli u Mitrovici pre 1999. Oko 19,8 odsto je reklo da su se smestili u Mitrovici nakon 1999.³⁹ Dakle, preko 14.000 stanovnika nisu bili građani Mitrovice pre rata. Ostatak je odbio da odgovori. Ako pretpostavimo da je ova velika grupa ljudi migrirala ili je raseljena u Mitrovici nakon rata, to pokazuje da albansko stanovništvo nije smanjeno sa 83,000 u 1991, na 60,000 u 2011. godini. Umesto toga, negde oko 34,000 stanovnika su možda migrirali iz Mitrovice tokom 1990-ih, i zamenjeni su delimično novo pridošlim.

Procene o broju stanovnika severne Mitrovice do danas ostaju nesigurne i kontradiktorne. Na primer administracija UNMIK- u 2010. godini, za severnu Mitrovicu izveštava 22,530 Srba⁴⁰, pri čemu se smatra da od tog broja - 5,000 do 7,000 su interno raseljena lica. Međutim, broj srpskog, crnogorskog i slovenskog stanovništva u Mitrovici u 1981. godini nije bio veći od 10,800. Teško je pretpostaviti da je lokalno stanovništvo moglo biti

³³ IKS, Interview with Besim Hoti, Spokesperson Kosovo Police, Mitrovica, October 2011.

³⁴ IKS, Interview with Arian Krasniqi, Kosovo Property Agency, September and October 2011.

³⁵ IKS, Interview with respondent from Mitrovica North, 15 July 2011.

³⁶ OSCE Mitrovicë/Mitrovica Municipal Profiles–based on UNMIK Administration in Mitrovica Local Communities Office – February 2010.

³⁷ IKS, Interview with Kosovo Serb residents in the North of Mitrovica, October 2010.

³⁸ UNDP, Public Opinion Survey Mitrovica, 2011, p.16.

³⁹ UNDP, Public Opinion Survey Mitrovica, 2011.

⁴⁰ UNMIK Administration in Mitrovica Local Communities Office – February 2010.

udvostručeno, imajući u vidu da je srpsko stanovništvo u opadanju.

Godine 2003, Evropska inicijativa za stabilnost izračunavala je za sever Mitrovice broj od 16,352 stanovnika, bazirajući se na upis u osnovne škole.

Još jedan pokazatelj je učešće na poslednjim lokalnim izborima. Vlada u Beogradu je u 2008. i 2010. godini u dva navrta uputila poziv građanima Mitrovice da biraju Skupštinu opštine za severnu Mitrovicu. Spisak birača Republičkog komiteta za izbore u Srbiji deklarisan je 20,372 prisutnih građana sa pravom glasa za Mitrovicu, dakle približno ista vrednost sa UNMIK-ovim podacima. Međutim, u dva uzastopna navrta na lokalnim izborima u Srbiji, ne više od 6,000 birača je učestvovalo na izborima, stavljajući do znanja da bi broj građana u severnoj Mitrovici mogao biti manji nego što je zvanično deklarisan.

3.4 Rezime

Tri trendova emigracije, interno raseljena lica, kao i priliv stanovništva sa susednih sela i ruralnih opština (albanskih) i daljih (srpskih), doprineli su kompletnoj promeni života u opštini, naročito u gradu Mitrovice, u poslednje dve decenije.

Nakon raspada radne snage Trepče i drugih socijalističkih preduzeća u Mitrovici, stanovništvo je kroz emigraciju umanjeno. Najmanje trećina albanskih građana i skoro više od polovine preostalog dela stanovnika Mitrovice je napustilo njihove domove tokom 1990-ih. Sa prilivom stanovništva iz ruralnih sredina i emigranata iz susednih opština, socijalna podela grada je produbljena.

Osim toga, priliv raseljenih lica u severnoj i južnoj Mitrovici doveo je do kulturne podele urbanog stanovništva. Najveći deo stanovništva severne Mitrovice nije imao nikakvog kontakta sa stanovnicima južne Mitrovice. Pridošli iz ostalih sela i opština nemanju tradiciju za zajednički život, o čemu je Mitrovica nekada bila famozna. To je posebno uticalo kod najmlađih stanovnika. Dok više od jedne trećine albanskog stanovništva iznad 30 godina starosti govori srpski, mladi uopšte ne govore ili razumeju jezik.

Međutim, bilo bi pogrešno protumačiti razvoj Mitrovice samo iz ugla etničkog konflikta, odlaska i emigracije. Stanovništvo Mitrovice i okolnih područja nije uživalo razvoj u prvoj deceniji 20. veka. Osnovni razlog za rast stanovništva u Mitrovici do 1990-tih godina bio je uspon kompanije Trepča, kao socijalističko preduzeće. Uspeh ove politike je uglavnom zavisio od velikih transfera sredstava dodeljenih za razvoj Kosova. Još uvek ostaje da se prosuđuje, na osnovu odgovarajućih ekonomskih teorija, koliko je bio „zdrav“ taj razvojni oblik.

Takođe je pogrešno objasniti razvoje u Mitrovici samo kroz prizmu navodnog sukoba između srpskog i albanskog stanovništva. Zapravo, sela oko grada Mitrovice su oduvek bila etnički podeljena; veoma malo njih je imalo mešovito stanovništvo. U tom sistemu, trebalo je posvetiti veliku pažnju razvoju zone gde je postojao socijalistički grad sa mešovitim stanovništvom u jednoj etnički podeljenoj ruralnoj sredini. Međutim, činjenica je da je u tom pravcu veoma malo učinjeno. Naprotiv, model socijalističkog razvoja je zahtevao raseljavanje stanovništva iz ruralnih mesta u gradu. Izuzev dva sela nadomak rudnika Stari Trg i Trepča, zapošljavanje u preduzeće bilo je skoro in-egzistentno u okolnim planinskim selima Mitrovice. Ovo državno planiranje stavilo je velik teret nad ruralnim stanovništvom, gde je jedini izvor zapošljavanja za šezdeset godina bila Trepča, sve dok je njen razvoj stao u 1990-tim godinama. Većina sela nisu imala neku drugu alternativu, osim emigracije.

Kao što je opisano, razvoj Trepče se bazirao i u velikoj migraciji radnika iz drugih regiona. Deo rasta Mitrovice u 1980-tim godinama zavisio je od priliva radne snage, prvo srpske i crnogorske, zatim bošnjačke i romske. Međutim, najveća grupa je bila albanska. I sasvim je prirodno da grupa koja ima jednu drugu perspektivu od emigracije je ta čiji su jači koreni u bližnjem susedstvu. Mitrovica prolazi kroz jednu fazu razvoja u zadnje dve decenije, u kojoj su „strani faktori“ manje determinirajući za njenu budućnost. To i utiče na očekivanja preostalog stanovništva. Mada su strane trupe i snage sigurnosti još uvek u Mitrovici, njihov cilj nije kao u prethodnim vekovima. Dok je stanovništvo severne Mitrovice još uvek zavisno od velikih transfera iz Srbije, stanovništvo južne Mitrovice oslanja se na sredstva koja se mogu steći iz domaće privrede. Aktuelno, mi posmatramo završni proces „kosovarizacije“ u delu albanskog stanovništva.

4. EKONOMSKA DIMENZIJA

4.1 Zavisnost od države

U 2003. godini, detaljna analiza od Evropske inicijative za stabilnost (ESI) dala je jedno tumačenje zapošljavanja i stanja prihoda u podeljenom gradu. Na osnovu istraživanja, oko 10,816 ljudi bilo je zaposleno na jugu, i oko 6,168 na severu Mitrovice. Stanje je bilo povoljnije na severu, jer je Vlada Srbije nudila oko 3,456 u dodatne javne poslove, preko 1,202 mesta od strane Vlade Kosova i opštinskog budžeta. Štaviše, severni deo je dobio i još 4,476 plata i transfera (penzije, socijalna pomoć i dr.) od strane Beograda. Nesebična podrška za severnu Mitrovicu je istorijski podigla visoko nivo zaposlenosti i prihoda. Međutim, privatni sektor u severnom delu bio je manji od južnog. Na jugu, stopa zaposlenosti dostigla je na 27 odsto, dok se na severu nudilo zapošljavanje za svakog drugog radno sposobnog građanina.⁴¹ Masovni transferi i dodatne plate snabdevale su svakog građanina na severu jednim prosečnim prihodom od €162 za svaku osobu⁴², dok je nivo prihoda u južnoj Mitrovici bio svega €38 po osobi.⁴³

Popis stanovništva iz 2011. godine za Mitrovicu pokazao je da su procene učinjene od strane ESI o veličini lokalnog stanovništva bile samo relativno tačne – stanovništvo južne Mitrovice brojilo je oko 7,000 stanovnika više. U martu 2011. godine, u južnoj Mitrovici živelo je 71,909 osoba.⁴⁴ Rast stanovništva je delimično rezultat procesa kontinuiranog povratka iz Evrope. Osim toga, stanovništvo na jugu je poraslo skoro sa 1,300 novorođenih godišnje. Stanovništvo ispod 25 godina starosti u južnoj Mitrovici činilo je 47 odsto ukupnog stanovništva.

⁴¹ Concerning the age structure, we are referring to the document of PISG from 2003, in which the difference of the age structure of Kosovo Serbs and Kosovo Albanians, referring to the World Bank LSMS, Living Standard Measurement Survey (LSMS) 2000. The working age population of Kosovo Albanians was in 2000 60.7 percent of the total, while that of Kosovo Serbs was 67.7 percent of the total population. See: Provisional Institutions of Self Government - Statistical Office of Kosovo, Kosovo and its Population - A brief description (Revised version), June 5, 2003

⁴² European Stability Initiative, Cash income: North Mitrovica and Zvečan (ESI calculations). See: http://www.esiweb.org/pdf/esi_mitrovica_economy_id_2.pdf

⁴³ Lessons Learned and Analysis Unit of the EU Pillar of UNMIK in Kosovo & European Stability Initiative, A Post-Industrial Future, Background Paper Wilton Park Conference, 30 January – 1 February 2004, Prishtina 2004

⁴⁴ See: <http://census.rks-gov.net/>

Opšti popis je prikazao i tačnu starosnu strukturu. Radno sposobno stanovništvo uključuje 46,484 osoba, od kojih oko 12,418 ostvaruju prihode od njihovog rada⁴⁵, i 10,456 od njih su redovno zaposleni.⁴⁶ Osobe bez zvaničnog zapošljavanja su u najvećem broju farmeri⁴⁷. Bazirajući se na Anketu poljoprivrednih domaćinstava iz 2008. godine, procenjuje se da oko 1,755 ljudi rade puno radno vreme u sektoru poljoprivrede.⁴⁸ Takođe, stopa zaposlenosti (radna mesta/radno sposobno stanovništvo) u južnoj Mitrovici u 2011. godini iznosila je 27.5 odsto, nešto bolje od situacije opisane u 2003. godini od ESI.

Tabela 4: Zapošljavanje i druge aktivnosti koje stvaraju prihod u južnoj i severnoj Mitrovici u 2003 (ESI)

	Jug	Sever
Stanovništvo	71,909	16,352
U radnom dobu	46,453	11,070
Pasivno stanovništvo	20,600	n/a
- srednje i više škole	5,489	n/a
- studenti	2,350	n/a
- domaćice	8,385	n/a
- raniji penzioneri	3,264	n/a
- primaoci socijalne pomoći	1,112	1,895
Primaoci i plata i transfera	12,892	622
Nezaposleni	13,066	n/a
Zaposleno stanovništvo	12,787	5,315
Stopa zapošljavanja	27.5%	48.0%
- privatni sektor	5,225	1,050
- javni sektor	4,028	3,805
- poljoprivreda	1,755	n/a
- Društvena preduzeća	1,538	572
- zapošljavanje IC	241	180
Primaoci doznaka (remitansi)	1,915	n/a

⁴⁵ http://census.rks-gov.net/istarMDEE/MD/dawinciMD.jsp?a1=yC&a2=z_0&n=1UR906000B1&o=1C&v=1UR060GF000B100000000&p=0&sp=null&l=0&exp=0

⁴⁶ This number implies employed, self-employed (so-called own-account workers), employers, working hands in households.

[https://census.rks-gov.net/istarMDEE/MD/dawinciMD.jsp?a1=yC&a2=mF0&n=1UR906\\$\\$\\$\\$\\$&o=&v=1UR060J300V71000000&p=0&sp=null&l=0&exp=0](https://census.rks-gov.net/istarMDEE/MD/dawinciMD.jsp?a1=yC&a2=mF0&n=1UR906$$$$$&o=&v=1UR060J300V71000000&p=0&sp=null&l=0&exp=0)

⁴⁷ 387 register no employees, 2,032 register only one employee.

⁴⁸ USAID, *Agricultural Household Survey 2008*, Republic of Kosovo, Statistical office of Kosova, Estimated as follows: The working age population in agricultural households all over Kosovo according to AHS 2008 was 851,362. The same population in Mitrovica made out 19,502 persons. That is 9% of the total- Agricultural full employment is 81,740, from which 9 % is 1755 people work in Mitrovica agricultural households on a fulltime basis.

Od svih urbanih opština na Kosovu, Mitrovica ima najnižu stopu zapošljavanja i najveći broj zavisnih od transfera države.

4.2 Zapošljavanje u južnoj Mitrovici

Popis stanovništva iz 2011. godine rasvetlio je sve izvore prihoda stanovnika Mitrovice (južne), pored plate. Iako je samo 5,074 lica registrovano kao stariji od 64 godina, 6,761 lice prima penziju od države. To je pokazatelj državne podrške za radnike, koji su ranije bili zaposleni u Trepči, a sada primaju ovu socijalnu pomoć (pogodnosti) dok ne dostignu starosnu granicu. Pored toga, 5,842 stanovnika u južnoj Mitrovici dobijaju socijalnu pomoć iz budžeta Kosova. Socijalna davanja za građane uključuju naknade za nezaposlene, isplate za bolovanja i porodijsko odsustvo, stipendije, itd. Svega, 12,892 ljudi živi od nekog oblika socijalne pomoći države, dok je oko 1,915 građana izjavilo da su početni izvor prihoda za njih remittance, dakle novac koji je poslat iz inostranstva. Gore navedeni transferi ne predstavljaju veći iznos novca, i prilično su skromni u poređenju sa troškovima života, tako da je kupovna moć građana veoma slaba. Na osnovu sprovedenog istraživanja UNDP u 2010. godini, oko 47.2 odsto domaćinstava koje su odgovorili, navodile su da su njihove zarade 0-211 € mesečno. 40.5 odsto domaćinstava izjavilo je da imaju prihod od 212-500 € mesečno, dok je samo 2.6 odsto izjavilo da su njihovi prihodi preko 500 € mesečno.⁴⁹

Jedan strukturni razlog za relativno siromaštvo je visok procenat mlade populacije, koja još uvek ne može generisati prihod. 33,552 ljudi su mlađi od 25 godina. Drugi strukturni razlog kontinuiranog siromaštva je veoma niska stopa zaposlenosti kod žena. Samo 3,662 žena u južnoj Mitrovici su zaposlene, čime je stopa zaposlenosti od samo 15.5 odsto. Što se tiče muškog stanovništva, trećina njih radi u neformalnom sektoru, kao što je poljoprivreda. 8,796 muškaraca su zvanično zaposleni. Njihova stopa zaposlenosti je 38 odsto.

Bazirajući se na registar biznisa i iz podataka iz popisa stanovništva, privreda privatnog sektora u Mitrovici je organizovana oko trgovine i usluga. 2,250 osoba je zaposleno u maloprodaji i veleprodaji, a samo 1,860 je zaposleno u trgovini, kao što je navedeno u registar biznisa. Proizvodnja izvan društvenih fabrika je u velikoj meri nerazvijena. Ostali sektori zapošljavanja su hoteli i restorani (sa 460 registrovanih biznisa), transport (uglavnom putnički, sa 440 biznisa), i građevinarstvo.

4.3 Zapošljavanje u severnoj Mitrovici

Stopu zaposlenosti i nezaposlenosti u severnoj Mitrovici je teško utvrditi. Godine 2003, ESI je izračunao da privatni sektor u severnoj Mitrovici zapošljava 1,050 ljudi. Zapošljavanje u DP procenjeno je da uključuje 320 ljudi, dok međunarodna zajednica zapošljava 215 ljudi. Broj zaposlenih u javnom sektoru, koji se isplaćuju iz opštinskog budžeta Kosova, procenjuje se na 1,767 radnika, dok 1,171 ljudi primaju socijalnu pomoć i platu u Trepči. Pored toga, budžet Republike Srbije je zadržao 4,105 ljudi na platnom spisku u javnom sektoru i vršio je isplatu za njih 2,936 iz socijalnih transfera.⁵⁰

⁴⁹ UNDP, Public Opinion Poll November 2010. Around 1000 people from 14 to 64 years of age in Mitrovica were surveyed.

⁵⁰ European Stability Initiative. 2004. Post Industrial Future? Economy and Society in Mitrovica and Zvečan. p.10. See: http://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=156&document_ID=61

Nova situacija u Mitrovici i čitavom severnom Kosovu čini ovu vrstu istraživanja veoma teškom. Srpska Nacionalna služba za zapošljavanje, smeštena u severnoj Mitrovici, odbila je da daje bilo kakvu informaciju.⁵¹ Potpredsednik opštine, Saša Petrović, je insistirao da se tačan broj zaposlenih u Mitrovici ne može proceniti zbog "stalne imigracije". Informacije koje mogu biti prikupljene su ograničene i ne mogu se smatrati pouzdanim opisom stanovništva.

Najveći poslodavci su javne institucije, kao što su univerziteti, univerzitetske klinike, i opštinska administracija. Međutim, postoje mnoge kulturne organizacije, poput Narodnog pozorišta - Mitrovica, Dom kulture, Kulturni centar, itd, koje se smatraju značajnim delom zapošljavanja. Sve se nalaze u Mitrovici, a njihov uticaj na ostale opštine kosovskih Srba je teško meriti.

Poređenje socio-ekonomskog razvoja između severne i južne Mitrovice sputano je od nepouzdatih podataka, ili nedostupnih, odnosno ne ažuriranih u severnom delu. Teško je znati tačnu veličinu stanovništva i trendova razvoja. Svakako, poređenje tih podataka koje imamo na raspolaganju odražava neke vrlo zanimljive paralele između severne i južne Mitrovice. Obadva dela grada pate od kolapsa gigantske Trepče. Sever nema prihode od industrije. Isto važi i za južnu Mitrovicu, gde su proizvodni radovi u proizvodnji cinka, u Fabrici akumulatora i hemijskoj industriji, gotovo nestali. Zapošljavanje sada postoji samo u rudnicima Starog Trga i Prvog tunela. Kolaps Trepče objašnjava postojanje osiromašene i zastarele radne snage na obe strane Mitrovice.

Dok je u južnom delu Mitrovice oko 25 odsto zaposleno u privatnom sektoru, uglavnom u poljoprivredi, severna Mitrovica praktično nema poljoprivrednih površina. Privatnom sektoru na jugu i severu Mitrovice nedostaju proizvodna preduzeća i umesto toga fokusiran je na trgovinu i usluge.

Većina radnih mesta su u javnom sektoru. Severna Mitrovica ima koristi od neprirodne političke preferencije u poređenju sa drugim mestima na Kosovu, primenjene od strane Vlade Srbije od 2004. Umesto da se obezbedi decentralizovano raspoređivanje javnih institucija kod populacije kosovskih Srba koji žive rasuti u nekoliko opština na Kosovu, Vlada Srbije je odlučila da vrši koncentraciju centralnih državnih institucija i paralelnih pokrajinskih institucija u severnoj Mitrovici.

4.4 Evolucija novog grada

Niko od albanskih radnika koji su štrajkovali u 1991. godini nije mogao da pretpostavlja da će njihovo otpuštanje iz radnog odnosa, kao mera sankcionisanja od strane Miloševićevog režima, trajati toliko dugo. Kada se rat završio na Kosovu u leto 1999, svi u Mitrovici su očekivali da će budućnost grada podsećati na prošlost. Međutim, nada stanovništva da će se prethodna industrija obnoviti i da će većina porodica ponovo raditi u jednoj od fabrika kompleksa Trepče, ugašena je.

Umesto toga, zadnje funkcionalne fabrike su zatvorene u godinama posle završetka rata⁵².

⁵¹ IKS interview with Tatjana Avramovic, employee in National Employment Office, 22 June 2011, Mitrovica North

⁵² The flotation in Tunel i pare had been already damaged during the war. Then on July 6th, 1999 the lowest 10th and 11th gallery of the Stan Tërg /Stari Trg mines was flooded, because KFOR stopped supplying the water pumps with electricity. On May 26th, 2000 the electrolysis of the zinc smelter burnt down while guarded by the

Zatim, Vlada Kosova je počela projekat privatizacije društvenih preduzeća. Do tog trenutka, većina ljudi je očekivala da će nastati nove kompanije iz RHMK Trepča, koja je bila preplavljena u dugovima. U međuvremenu, zaposlenost je u svim preostalim preduzećima u Trepči pala na 1,411 radnika, sa samo 830 zaostalih u Mitrovici (južnoj).

Nijedna od radnih jedinica Trepče nije mogla da pokrije operativne troškove. Vlada je trebala da pokrije 30 odsto troškova rudnika i prometa u Mitrovici, 65 odsto troškova za rudnik Artana i prometa u Novom Brdu, kao i 10 odsto fabrike akumulatora, hemijske industrije, metalurgije cinka i postrojenja za proizvodnju opreme. Ova zadnja ne proizvodi, ali generiše prihod iznajmljivanjem svojih objekata carinskom terminalu Kosova i lokalnim univerzitetskim subjektima (fakultetima).⁵³

Tabela 5: Broj radnika u preduzeća Trepča pod upravom Kosovske agencije za privatizaciju do 9.11.2001

Naziv preduzeća	Mesto	Br. radnika
Menadžment	Mitrovica	47
Kancelarija u Prištini	Priština	2
Rudnik i promet u Kišnici	Kišnica	316
Rudnik i promet u Starom Trgu	Mitrovica	636
Metalurgija cinka	Mitrovica	67
Fabrika za proizvodnju opreme (delova)	Mitrovica	39
Odeljenje za energetiku	Mitrovica	16
Fabrika akumulatora	Mitrovica	28
Hemijska industrija	Mitrovica	31
Fabrika minicije	Srbica	3
Obezbeđenje	Mitrovica	197
Centar medicine rada	Mitrovica	6
Carinski terminal	Mitrovica	23
u Mitrovici		1,152
Severno Kosovo bez Mitrovice		1,170
Drugde		321
Ukupno		1,411

Istovremeno, u južnom delu Trepče, država treba da finansira plate za 3,926 radnika otpuštenih iz rada. Preostali deo od 2,300 radnika primaju plate kao „zvanično“ zaposleni. Svakog meseca, Trepča je dužna da plati €39,000 za prevremene penzije i €10,500 za plate. Troškovi transfera za nezaposlenu radnu snagu iz 2000. godine dostigli su iznos od €35 miliona.

Postoji vizija za budućnost - barem unutar menadžmenta Trepče. Na osnovu istraživanja, njihovih procena i proračuna, oni predviđaju modernizaciju rudnika Stari Trg, Novo Brdo,

French KFOR. In addition, on the August 14th, 2000 KFOR stormed the lead factory in Zvečan, when the massive lead intoxication became known. They shut the smelter down in an unprofessional way and damaged it heavily.

⁵³ Agjencia Kosovare e Privatizimit, 2010.

Kišnica, Crnac i Belo Brdo. Dva nova rudnika treba da se otvore u Zjace i Dražnje. Sva tri prometa/flotacije treba da se modernizuju. Plan takođe predviđa remont (popravku) topionice cinka, izgradnju nove topionice olova, kao i popravku fabrike sumporne kiseline i đubriva. Uz potrebnu obuku i troškove za socijalna pitanja, cena je 176 miliona €.

Dok je proizvodnja u Trepči stala, šteta po životnu sredinu, koju je izazvala kompanija tokom svog rada za više od 50 godina, i dalje ostaje. Preko 60 miliona tona rude se proširilo širom reka Kosova, zagađujući životnu sredinu. Preostala prašina koja je stvorena od rudarskih depozita u poslednjih nekoliko decenija, stvorila je visok nivo zagađenja u Mitrovici.

Trenutno, zagađenje vazduha u Mitrovici prevazilazi vrednosti koje preporučuje SZO za 20 puta (Tahirsylaj, Fejza, Avdallahu, Latifi, 2008, str. 300). Voda i zemljišta su podjednako pogođene, jer se voda iz kanalizacije i odvodnih tokova direktno sliva u reci Ibar i Sitnica. Račun čišćenja životne sredine se procenjuje na 60 miliona €.

Istovremeno, aktuelna kompanija je takođe trenutno zadužena i zaduženjima stranih investitora koji su investirali u vreme Miloševićevog režima. Akumulirani dug Trepče je oko 250 miliona €.

Imajući u vidu ove značajne troškove, koji proizlaze iz lošeg upravljanja, jasno je da problem Trepče nije njen kapacitete u budućnosti, nego je to njena prošlost. Odluke koje treba doneti su tako skupe, tako da nijedna Vlada, od 2001. godine, nije imala hrabrosti da uradi re-nacionalizaciju kompanije. Čudan način kako se kompanija raspala nakon rata na Kosovu, sakrio je prave uzroke njenog pada od javnosti. Vlada nije u stanju da pokrije troškove za čisti početak kroz transfer dugova i obaveza Trepče u Konsolidovani budžet Kosova. Sa druge strane, kompanija nije privatizovana, iako je prošlo 10 godina od početka tog programa. Umesto toga, ona je otišla u stečaj pod posebnim moratorijumom, koji je štiti od daljih zahteva od njenih dužnika:

„Od 8. novembra 2011, sve akcije, postupci i radnje bilo koje vrste, koje imaju za cilj utvrđivanje valjanosti, implementaciju ili ispunjenje bilo kojih izjava i interesa u vezi sa preduzećima pomenutih u ovom obaveštenju, ili njihove imovine, treba da se suspenduju i mogu da se nastave samo uz saglasnost Specijalne komore Vrhovnog suda Kosova o pitanjima koja se odnose na Agenciji za privatizaciju (Sud).“⁵⁴

U roku od godinu dana kompanija mora da prikupi potraživanja od poverioca. Tek tada može da počinje proces. To znači da će, sigurno, na kraju 2012. godine biti upućen jedan poziv dužnicima da dostavljaju njihove iskaze prema bivšem RHMK Trepča kod trenutnog Društvenog preduzeća "Trepča", pod upravom Kosovske agencije za privatizaciju (KAP). Nakon toga će se izjave tretirati od KAP i treba da se dokažu na sudu.

Iz tog razloga je veoma teško da se bilo kakva velika odluka za trenutnu sudbinu Trepče donosi do kraja 2013. godine. Strani investitori će pokušati da ostvare svoj zahteve tokom sudskog postupka, koji može trajati veoma dugo.

Prihodi u Mitrovici su smanjeni, dok su naj sposobniji i mudriji napustili grad za bolju budućnost. Danas, oni šalju novac svojim porodicama ili ušteđuju svoju zaradu za godišnje

⁵⁴Agjencia Kosovare e Privatizimit, Moratorium Notice. See: www.pak-ks.org/repository/docs/Moratoriumi-eng.pdf

izlete u Mitrovici. Dok Vlada u Prištini stabilizuje siromašni deo stanovništva kroz penzije, socijalna davanja, plate za bivše radnike i zaposlene u javnom sektoru, muški deo populacije polako stari.

U međuvremenu, na kraju starosne piramide povećava se broj novih generacija stanovnika Mitrovice, koje se ne sećaju vremena kada je grad bio veliki akter u teškoj industriji u međunarodnoj areni. U 2011. godini, stanovništvo mlađe od 25 godina, čini više od 33.000 stanovnika. Svake godine rađa se od 1.200 do 1.300 novih građana u Mitrovici. To znači da, bez obzira što Mitrovica nije bila u stanju da transformiše svoju ekonomiju od društvene u privatno, čak i u odsustvu razvoja održivog privatnog sektora, njeno stanovništvo stalno raste.

Nedostatak održive ekonomije je ostavio svoje tragove u Mitrovici i kod njenih građana. Za većinu, jedina opcija je da napusti grad, kako bi pronašla bolje uslove na drugom mestu, međutim mnogi građani su ili suviše stari, ili nisu kvalifikovani da traže zaposlenje drugde. Radnici, koji su nekada imali stabilan prihod, počeli su da žive od kirije - izdavanjem objekata iz svojih bivših preduzeća, koja ne mogu biti privatizovana u sadašnjim okolnostima, fenomen koji je posebno izražen u severnom delu. Takođe, u društvenim preduzećima na jugu, odnosno u Trepči, hiljade ljudi ne traže nekakav alternativni način ostvarivanja prihoda, jer oni i dalje dobijaju prihode iz prethodnih privilegija.

Jedan sektor privrede koji je doživeo uspeha u posleratnom periodu, bila je izgradnja. Na početku, najveći deo se odnosio na posleratnu obnovu, ali je ubrzo počela izgradnja kuća, u gradu i okolnim selima. U 2011. godini, više od deset godina nakon rata, broj stambenih zgrada i privatnih kuća u južnoj Mitrovici iznosio je ukupno 5,564. Broj objekata izgrađenih pre 1999. godine bio je 7,838. Izgradnje je takođe bilo i u severnoj Mitrovici, čiji su izvori sredstva uglavnom bili krediti, finansirani od države.

Kao što je već napred navedeno, trenutna populacija Mitrovice teško se može izdržati od broja i vrsti radnih mesta koja su na raspolaganju. Osim toga, ljudi iz Mitrovice žele da nađu posao u Prištini ili bilo gde drugde. Suvišna izgradnja u gradskim prostorima će sniziti cene stambenih prostorija u bliskoj budućnosti, kako bi dalja migracija ka Mitrovici postala atraktivnija. Mitrovica može da se pretvara u periferni grad, gde će troškovi života i cene stanova uvek ostati tako niski, kako bi obezbedili stalnu potražnju od tržišta. Ove cene će odvratiti čak trajnu migraciju prema skupoj Prištini.

Dok ekonomska i politička situacija u Mitrovici i dalje (najmanje pet do deset narednih godina) bude u ćorsokaku, u odsustvu pravih impulsa, korak po korak će se grad pretvoriti u jedno kosovarizovano mesto sa srpskom većinom na severu i albanskom većinom na jugu. Ova konkretna situacija takođe nudi mogućnosti za preostale manjine, koje su tu našle sebe. Uglavnom, one su smeštene na jugu i na severu, duž reku Ibar, koja i dalje ostaje kao ne preferirana zona za Srbe i Albance.

Slika kojom smo opisivali Mitrovicu nije privlačna i vrlo malo je obećavajuća. Grad će biti pogođen od predstojećih migracija i rasta njegovog stanovništva na jugu, kao i od emigracije na severu. Do preporoda proizvodnje u Mitrovici će jednog dana doći, ali zahteva više pažnje i finansijsko poštovanje, ne samo za lokalnu vlast, već i za celokupno stanovništvo Kosova. U međuvremenu, Mitrovica će izgubiti značaj kojeg je imala u poslednjih dvadeset godina.

5. PRILOG A

Stanovništvo u naseljima Mitrovice (imena iz 1981) u opštem popisu 1961, 1981⁵⁵ i 2011

Albanci	Srbi	1961	1981	2011
Mitrovicë	Косовска Митровица	26,721	52,866	48,404*
Stantërg	Стари Трг (руд.нас. + село)	222	1,833	1,042
Tunel i Parë	Први Тунел	1,627	1,602	1,006
<i>Subtotal urbanized areas</i>		<i>28,570</i>	<i>56,301</i>	<i>50,452</i>
Kutlloc	Кутловац	282	238	473
Lisicë	Лисица	140	21	519
Kçiq i Vogël	Мало Кичиће	431	572	1,348
Vaganicë	Ваганица	564	1123	2,000
Shipol	Шипоље	456	3131	4,834
Zhabar i Poshtëm	Доње Жабаре	515	1284	7,394
<i>Subtotal growing settlements</i>		<i>2,388</i>	<i>6,369</i>	<i>16,568</i>
Broboniq	Брабоњић	789	1,014	1,023
Kçiq i Madh	Велики Кичић	1,801	3,055	3,412
Koshtovë	Кошутово	984	1,517	1,702
Lushtë	Љушта	230	462	637
Pirq	Пирче	220	351	511
Suhodoll i Poshtëm	Доњи Суви До	402	739	789
Shupkovc	Шупковац	748	1,505	1,518
Vinarc i Epërm	Горње Винарце	210	336	362
Vinarc i Poshtëm	Доње Винарце	384	741	959
Zasellë	Засела	601	594	791
Zhabar i Epërm	Горње Жабаре	389	784	1,070
<i>Subtotal stagnating settlements</i>		<i>6,758</i>	<i>11,098</i>	<i>12,774</i>
Bajgorë	Бајгора	1,049	1,282	1,098
Bare	Баре	704	1,037	841
Batahir	Батаире	119	70	0
Dedi	Дедиње	339	324	0
Gushac	Гушавац	315	538	475
Kaqandoll	Качандол	816	769	119
Koprivë	Коприва	215	229	55
Kovaçicë	Ковачица	363	500	27
Maxherë	Мађера	336	287	55
Mazhiq	Мажић	329	476	253
Melenicë	Мељеница	451	682	475
Ovçar	Овчаре	82	69	0
Rahovë	Орахово	435	782	396
Rashan	Горње Рашане Доње Рашане	564	695	364
Rekë	Река	220	412	224
Rrzhanë	Ржана	287	233	0
Selac/seljance	Селјанце	823	554	164
Stranë	Страна	191	133	0
Suhodoll i Epërm	Горњи Суви До	263	428	224
Svinjarë	Свињаре	731	787	567
Tërstenë	Трстена	465	545	163

⁵⁵ Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije, Knjiga I, Podaci po naseljima i opstinama, Kniga III, Belgrade 1991 and Savezni Zavod za Statistiku Popisi stanovništva, domaćinstava i stanova u 1961. godini, Nacionalni sastav stanovništva FNR Jugoslavije, Belgrade 1994.

Vërbnicë	Врбница	456	418	313
Vidishiq	Видушић	674	1,058	249
Vidomiriq	Видомирић	227	272	195
Vllahi /Valac	Влахиње	799	848	271
Zabërxhë	Забрђе	177	222	70
Zijaë	Зијача	90	113	17
<i>Subtotal declining settlements</i>		<i>12,121</i>	<i>14,357</i>	<i>7,406</i>
TOTAL		49,837	88,125	87,200

* Mitrovica (South) plus 16,352 according to the 2004 calculation of European Stability Initiative.

LITERATURA

- BBC. Timeline: Kosovo. Retrieved from:
http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/3550401.stm
- Braem, Y. 2004. Kosovo et diplomatie internationale - Mitrovica/ Mitrovicë : Géopolitique urbaine et présence internationale. *Balkanologie –Revue d'études pluridisciplinaires*, Vol. VIII, n° 1. Retrieved from: <http://balkanologie.revues.org/515>
- European Commission. Kosovo 2010 Progress Report. Retrieved from:
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ks_rapport_2010_en.pdf
- European Stability Initiative. 2004, Jan 30. "A post-industrial future? Economy and society in Mitrovica and Zvečan". Retrieved from:
http://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=156&document_ID=61
- EUSR-OSCE. "Security Situation in Mitrovica Dec 2008-January 2009", p. 17.
- Feraud, J., Maliqi, G., & Meha, V. 2007. "Famous Mineral Localities: the Trepca mine, Stari Trg, Kosovo", *The Minerological Record* (Jul, 2007)
- Human Rights Watch. 2010, Jan 21. Balkans: Human Rights Lagging. Retrieved from:
<http://www.hrw.org/news/2010/01/20/balkans-human-rights-lagging>
- Hysa, Y. (Coordinators Office for the strategy regarding the North of Kosovo). 2011. Report on Parallel institutions in the North of Kosovo
- Iniciativa Kosovare per Stabilitet. 2009, Nov 27. "Mitrovica: Two Realities, One City". Retrieved from: <http://iksweb.org/sq/publikimet/Mitrovica-Dy-realitete-nje-qytet-282>
- Iniciativa Kosovare per Stabilitet. 2011. A power primer: A handbook to polics, people and parties in Kosovo. Retrieved from: <http://www.iksweb.org/en-us/publications/A-power-primer-A-handbook-to-politics-people-and-parties-in-Kosovo-267>
- Insituti Gap. Policy Brief #1. Nr.PB120701: " Analysis of the Potential closing of the Kosovo Serbia Border Current trends of Trade". Retrived from:
http://www.institutigap.org/documents/55008_PolicyBrief.pdf
- Institute of History in Kosovo. 1985. " *Mitrovica e Titos 1945-1980*", page 13
- International Crisis Group. 2002, Jun 3. UNMIK's Kosovo Albatross: Tackling Division in Mitrovica. Balkans Report No. 131. Retrieved from:
<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/Kosovo%2031.pdf>
- International Crisis Group. 2011, Mar 14. North Kosovo: Dual Sovereignty in Practice. Europe Report N°211. Retrieved from:
<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/kosovo/211%20North%20Kosovo%20---%20Dual%20Sovereignty%20in%20Practice.pdf>
- Jackson, D. 2011, Mar. "Resolving northern Kosovo: Partition or integration?". Hertie School of Governance, Working Papers, No. 58. Retrieved from: http://www.hertie-school.org/fileadmin/images/Downloads/working_papers/58.pdf
- Jagodić, M. 1998. The Emigration of Muslims from the New Serbian Regions 1877/1878. *Balkanologie –Revue d'études pluridisciplinaires*, Vol. II, n° 2.
- Kosovo Agency of Statistics. Agricultural Household Survey 2008. Retrieved from: <http://esk.rks-gov.net/ENG/agriculture/methodology/agriculture-household-survey>
- Kosovo Agency of Statistics. Education statistics 2009/2010. Retrieved from: <http://esk.rks-gov.net/ENG/education>
- Kosovo Agency of Statistics. Census of population, households and dwellings 2011. <http://esk.rks-gov.net/eng/>
- Kosovo Property Agency. Total claimed property by municipality. Retrieved from:
<http://www.kpaonline.org/claimsmun.asp?mun=Mitrovica>
- Luković, M. 2007. Kosovska Mitrovica: Present and Past, found in: Bataković, D. T. 2007. Kosovo and Metohija - Living in the Enclave, page 225-238. Retrieved from:
<http://www.balkaninstitut.com/pdf/izdanja/posebno/Enklave.pdf>

- Knaus, V. 2005. The Mitrovica Dilemma. Chicago-Kent Law Review, Vol. 80, Iss. 1. Retrieved from: <http://scholarship.kentlaw.iit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3474&context=cklawreview>
- Mireless, A. 2008, Feb. "Interview with Bogdan Bogdanović", in: Rencontre Européenne, No.7. Retrieved from: <http://www.helsinki.org.rs/doc/RE7%20-%20BBogdanovic.pdf>
- Official Gazette of the Republic of Kosovo. Law No. 03/L-067, Art. 6 on the Privatization Agency of Kosovo. Retrieved from: http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=154&Itemid=56&lang=en
- Organizata Punojnëse për veprimtari Grafike. 1979. "Mitrovica and Region", p. 127
- OSCE. 2011, Jan. The Mitrovicë/Mitrovica Justice System: Status update and continuing human rights concerns. Retrieved from: <http://www.osce.org/kosovo/75526>
- Palairret, M. 2002. Trepca 1965-2000. http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_62.pdf
- Prathumratana, L., Kim, R., and Kim, K. W. 2008. Heavy Metal Contamination of the Mining and Smelting District in Mitrovica, Kosovo. Proceedings of the International Symposia on Geoscience Resources and Environments of Asian Terranes, Thailand, 2008. Retrieved from: http://www.geo.sc.chula.ac.th/Geology/Thai/News/Technique/GREAT_2008/PDF/138.pdf
- Pravda. 2011, Apr 20. Thousands of counterfeit diplomas at the University of Prishtina. Retrieved from: <http://www.pravda.rs/2011/04/20/hiljade-falsifikovanih-diploma-na-pristinskom-univerzitetu/>
- Privatization Agency of Kosovo. Work Report August 2008 –August 2009. Retrieved from http://www.pak-ks.org/repository/docs/090904-English_Ver.pdf
- Republic of Kosovo. Prishtina, July 2010. "Action Plan 2010 for the Implementation of the European Partnership for Kosovo", p. 25/73
- Republika Srbija, Republička Izborna Komisija Srbije Извештај о утврђивању резултата избора за одборнике Скупштине општине Косовска Митровица одржаних 30. маја 2010. Године
- Republički Zavod za Statistiku, Opštine u godini 1999, Belgrade 2000
- Roux, M. 2003. Controverses sur les frontières du Kosovo. Balkanologie –Revue d'études pluridisciplinaires, Vol. VII, n° 2, p. 183-197. Retrieved from: <http://balkanologie.revues.org/504>
- Statistical Yearbook of Yugoslavia 1995
- Statistical Yearbook of Yugoslavia 1996
- Tahirsylaj, S., Fejza, I., Avdullahu, S., Latifi, L. 2008. Spatial Distribution of Settled Air Pollution in Mitrovica-Comparison Between Seasons 2006-2007. Journal on International Environmental Application and Science, Vol. 3 (4): 296-300. Retrieved from: <http://www.jieas.com/fvolumes/vol081-4/3-4-13.pdf>
- The Fuqua School of Business at Duke University. 2006, Mar 7. "Trepca Mining and Metallurgical Complex", p.5
- Uberti, L. J. From State Industry to "Enclave"? Kosovo's Mining and Metals Sector in Industrial Policy Perspective. CENR Working Paper 2. Retrieved from: <http://www.rit.edu/~w-cenr/documents/CENR%20Working%20Paper%202.pdf>
- UNDP. 2011, Mar. Mitrovica public opinion survey, p. 48. Retrieved from: http://www.unkt.org/wp-content/uploads/2012/08/Final_ENG_Mitrovica-Opinion-Poll-5.pdf
- UNMIK. 2010. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo. Retrieved from: <http://www.unmikonline.org/SGReports/S-2010-5.pdf>
- U.S. Department of State. 2010, Mar 11. "2009 Human Rights Report Kosovo". Retrieved from: <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2009/eur/136039.htm>
- Veliki Geografski Atlas Jugoslavije. 1987. (page 238)
- Wilson, A. 1994. *The Living Rock: The Story of Metals Since Earliest Times and Their Impact*

An overview of the development of Mitrovica through the years

Prishtina, october 2014

This publication has been supported by the Think Tank Fund of Open Society Foundations.

Prepared by: **Eggert Hardten**

CONTENTS

Abbreviations	4
Foreword.....	5
1. Introduction	7
2. The Historical Dimension – Three Faces of Mitrovica	8
2.1. War.....	8
2.2 Trade	9
2.3. Industry	10
2.4. Summary	12
3. The Demographic Dimension.....	14
3.1. Growth and Decline.....	14
3.2. Arrival and Departure	16
3.3. National vs. Local	19
3.4. Summary.....	21
4. The Economic Dimension.....	23
4.1. State Dependency	23
4.2. Employment in South Mitrovica	24
4.3. Employment in North Mitrovica	25
5. ANNEX.....	30
6. LITERATURE	32

ABBREVIATIONS

ESI	European Stability Initiative
ICO	International Civilian Office
IDP	Internally Displaced Persons
UNMIK	United Nations Mission in Kosovo
SAP	Socialist Autonomous Province of Kosovo
SHS	Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes
SOE	Socially Owned Enterprise

FOREWORD

In December 2009, Iniciativa Kosovare per Stabilitet (IKS) published six analytic briefs on the situation of the municipality and the city of Mitrovica.¹ Two years later, we return to the subject matter and attempt to deliver an area-based analysis of the situation in the municipality. Where traditional national policies can prove inadequate, ‘area-based development’ involves a holistic approach, focusing on the particular needs in a specific geographic area, instead of focusing on the transitional political processes, which are currently dominating the features of development. This research report focuses on the long-term structural changes and constants in the history of Mitrovica.

The research is undertaken at a historically significant moment in the history of Mitrovica, Northern Kosovo and the region as a whole. While the research was conducted in 2010/11, governance structures of the former municipality of Mitrovica have come to a complete dissolution, ending a process, which started in the 1980s.

In the course of implementing the regulations of the Ahtisaari Agreement, the International Civilian Office appointed a Municipal Preparation Team in February 2010 with the task to initiate the creation of the municipality of North Mitrovica. In May 2011, the administrator of the North Mitrovica Administrative Office, Adrijana Hodzic, started her work preparing the transition of local governance from the UNMIK Administration to the political stakeholders of the future municipality of North Mitrovica. The process remains open-ended however, some facts on the ground allow for predicting the outcome of the process.

Since Kosovo’s Declaration of Independence, in North Mitrovica, the structures of civilian rule implemented through UNMIK have been replaced by governance structures that are independent from Prishtina. While the ICO never enjoyed any support in Kosovo’s Northern municipalities, rudimentary UNMIK structures remained also largely ineffective. Despite the agreements reached with Belgrade in 2009, EULEX would never be able to fully deploy its mandate in the municipalities north of the Ibër/Ibar river. This concerns especially the judicial aspects of its program. Municipal elections organized by Belgrade in May 2008 reestablished political structures that remained in the shadow since 1999. Serbian parties that are not part of Kosovo’s political landscape are now dominating the life of North Mitrovica. The largely ‘parallel’ institutional structures (schools, security, and tax administration) are financed by the Serbian state. However, the locally elected Serbian parties were the parties that were opposing the politics of Belgrade. It took about two years until these parties were pushed back through renewed elections in Mitrovica and Leposaviç/Leposavić, while Zvečan/Zvečan and Zubin Potok still remain in opposition to Belgrade.

In the course of 2010/11, Belgrade and Prishtina entered into an outright trade war. Combined with the failure of internationally managed civilian structures to effectively control the flow of goods and people, this development resulted in a violent confrontation of Prishtina and Belgrade over Kosovo’s Northern border. In the end of July 2011, the Ministry of Internal Affairs of Kosovo, led by the former mayor of Mitrovica, Bajram Rexhepi, reestablished control over the Northern borders of Kosovo. Even though Prishtina’s security forces had to withdraw, the legitimacy of the process was in essence never disputed

1 Iniciativa Kosovare per Stabilitet, Mitrovica: Two Realities, One City, Pristina, 27 November 2009.

See: <http://iksweb.org/en-us/publications/Mitrovica-Two-realities-one-city-263>

by the International Community. NATO and EULEX police forces effectively backed the intentions of Kosovo's government and engaged in a month long confrontation with Serbia's 'parallel' security structures and their supporting mob. However, The EU's diplomatic negotiations with Belgrade on dismantling its parallel institutions are proving less successful

Following weeks of violent clashes in Northern Kosovo, continued barricading of strategic roads to Montenegro and Serbia, injured KFOR and Kosovo Police troops, and EULEX staff, the German Chancellor Angela Merkel travelled to Belgrade, on August 23, 2011, where she publicly announced the new German doctrine concerning Serbia's EU aspirations:

*"The summer was not so great and it led to events that we believed were in the past. ... If Serbia wants to achieve candidate status, it should resume the dialogue and achieve results in that dialogue, enable EULEX to work in all regions of Kosovo, and abolish parallel structures and not create new ones. ... One of the preconditions for Serbia is Kosovo, that relations between those states get normalized."*²

Since then, the situation on the ground has not changed for the better and KFOR is controlling the border crossings towards Serbia and Montenegro. Meanwhile the modalities and the timeframe for the creation of an independent municipality of North Mitrovica are subject to negotiations between Pristina and Belgrade, which have started in March 2011 in Brussels.

The arrest of Ratko Mladic in May 2011 has moved Serbia closer to get the EU candidate status, from which it has been effectively blocked since 2008. That the infliction of tensions in Kosovo is a deliberate weapon of anti-EU circles in Belgrade is no secret in Serbia. With the clear demand made by the German Chancellor, it remains to be seen if the liberal democratic forces in Belgrade consider the North of Kosovo a trade-off worth the price of EU accession.

Mitrovica is a city that has garnered a lot of attention in the Western Balkans. It has attracted special interest from multiple local and international researchers for three main reasons: 1. Mitrovica and Northern Kosovo appear to be among the last unsolved territorial conflicts in the Balkans, 2. Mitrovica lies at a distinct point of continued ethnic divide, where violence has become a regular phenomenon since the abolition of autonomy of the SAP Kosovo, and 3. The attempt of policymakers to ease tensions has led to multiple initiatives, which again demanded or resulted in further research and interest on the city.

The paper argues that this attention on Mitrovica lies in a traditional misperception of its geopolitical importance. While the multiple and diverging governance levels fail to arrive at sustainable solutions for the wellbeing and security of the region, Mitrovica has changed from a former showcase of Yugoslav socialist politics into a backyard of Pristina and Belgrade politics. This failure is attributed to the inability of the responsible actors to create sustainable economic development.

A realistic policy for a systematic utilization of Mitrovica's resources for regional and global competition has not been formulated. With long-term solutions nowhere in sight, Mitrovica is sailing down the path of de-industrialization. Large numbers of former inhabitants have left the town and today Mitrovica has

2 BBC, "Germany's Angela Merkel ties Serbian EU hopes to Kosovo", 23 August 2011.

See: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-14631297>

been transformed into a haven for peoples from other regions and from different social backgrounds of the Kosovar society.

IKS, February 2012

1. INTRODUCTION

Over the past centuries, Mitrovica's economic development and strategic importance in the region has been determined by foreigners. In the early 20th century, Mitrovica served as a large garrison town located at the gate to the very sensitive area of Sanjak, the control of which secured the connection of the Ottoman Empire to Bosnia and Herzegovina. The railway connection was built precisely to fit this purpose and it gave its economy the first push towards the development of manufacturing and trade. In the late 19th century, the Habsburg Empire took over the role of the Ottoman Empire. At the same time, Serbia began to seek the connection with Montenegro and later the annexation of Bosnia and of Kosovo, a goal that was achieved in 1919. Mitrovica's prominence declined and transportation and commerce stagnated.

In the 1930s, the arrival of English investors led to the conception of the stages of Mitrovica's industrial development. After the socialist revolution, a large amount of monetary transfers from other Yugoslav Republics to Mitrovica determined the growth of the industry, as well as the population.

The end of the Kosovo war in 1999, followed by the presence of a large number of troops and international involvement, saw the reestablishment of Mitrovica's importance as a garrison town, but also the destruction of its industry. Since the independence of Kosovo in 2008, neither geostrategic arguments, nor sound economic plans have led to a considerable growth in Mitrovica. The former industrial giant, the "Trepca" complex, has returned to its 1930s development level with a diminished mining and processing sector. Reviving manufacturing by state and private investors does not seem possible in the mid to long term, making Mitrovica again a political and economic backwater – now as a commuter town for Pristina.

An agreement between Belgrade and Pristina is not in the horizon. However, such an agreement will also not end the tensions in the town, since they are not only of an ethnic nature, but also of social origin. The town's dependence on public sector jobs and transfers – mistaken as a sign of its importance by both Serb and Albanian inhabitants – has turned it into a rent-seeking economy. This seems to reflect the mindset of the people living in Mitrovica and of those working for them abroad and in Pristina. Potential investors are deterred by its location, one-dimensional approach and the lack of own initiative. Twelve years have passed and no productive boost has taken place, leaving rent seeking as the only economic activity that exists in town.

In addition to these changes, there have been shifts in the demographic composition of the town, both in the Northern as well as Southern part. The productive members of society are leaving the town, while the recipients of aid and transfers are staying behind. At the same time, construction in a growing housing sector provides the only stable income. This largely marks the permanent transfer of the rural and central Kosovo population into the outskirts and of emigrant population into the center of the town. The formerly most developed town of Kosovo is now dependent on its ability to tie its fate to the development of the capital, Pristina.

2. THE HISTORICAL DIMENSION – THREE FACES OF MITROVICA

*.. this lofty fortress of Mitrovica is called The Inauspicious Fortress. Situated at the extreme western point of the Kosova plain, it is not dominated by any higher ground. It is oval shaped and constructed of chiseled [sic.] stonework. It is extremely solid and cannot be undermined with trenches or tunnels. There is a single gate. Inside, there are no memorable buildings. At the base of the fortress flows the.....river, which originates in the mountains of Peja in Albania, joins the Llap river, and flows down until it joins the Morava. In these regions, this fortress is called Mitrovica of Kosova.*³

2.1. War

War and conflict have had a lasting impact in the image of Mitrovica. In the past 150 years, Mitrovica's fate has been that of a city in the midst of an area torn between rivaling interests. From 1699 until 1826, it was the competition of the Habsburgs and the Ottoman Empire. From 1903 onwards, there were ambitions of an emerging Serbian state, backed by Russia and confronting Austria-Hungary (and Germany). In addition, the Albanian and the Serbian national movements were waging their interests on a regional level. All actors in the framework of their historical circumstances (Serbs, Montenegrins, Albanians, Bosniaks, Turks and Austrians) identified Mitrovica as an important gate to be controlled and themselves as their gatekeepers.

The slopes of the Kollashini i Ibrit/Stari Kolašin, the Çiçavica/Čičavica Planina and of the Shala e Bajgorës/Kopaonik were populated for many centuries by Albanian and Slavic tribes subsisting mainly on agriculture and farming. Four valleys direct travelers from different directions - Peja/Peć, Prishtina, Kollashin/Kolašin and Novi Pazar - to the location of the confluence of the rivers Ibër/Ibar, Sitnicë/Sitnica and Lushta. Major trade and communication routes, as well as military roads have been intersecting here since ancient times, the ends of which were located in as faraway places as Shkodra, Dubrovnik, Thessaloniki and Sarajevo. Thus, the interests of the local population regularly clashed with international interests.

The Ottomans continued to maintain a garrison in Mitrovica. It was there to secure the supply lines of Ottoman forces up in the northern outskirts of their empire in Bosnia-Herzegovina but also to protect the trade routes from the 'highlanders'.

Many foreign armies have passed through Mitrovica over the last 150 years. The Austro-Hungarian Empire secured military control over the Sanjak of Novi Pazar in 1878, explicitly including Mitrovica in Article 25 of the Treaty of Berlin⁴, which was controlled together with Ottoman troops. At the same time, prominent leaders from Mitrovica and the surroundings, like Isa Boletini, Azem Galica, Hasan Prishtina, and Rexhep Mitrovica organized the Albanian 'kachak' resistance and contributed to the Albanian national awakening. In 1903, Russia's attempt to open a consulate in Mitrovica resulted in the

3 Evliya Chelebi, Seyahatname(1660). See: <http://www.albanianhistory.net/texts16-18/AH1660.html>

4 See: <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1878berlin.asp>

assassination of Russian-Ukrainian consul Grigorij Shcherbina⁵ and led to the uprising of the Albanian highlanders against the Turkish troops in Mitrovica. When Austria annexed Bosnia in 1908 and retreated from Sanjak, Kosovo Albanians rose again with 7,000 troops, at first on the side of and then against the Young Turks defending, their ambitions to have their own Albanian territory.⁶

In 1910 and 1912, Albanian troops rose once more against the Turkish rulers to fight for autonomy, accepting weapons even from the Serbian Kingdom. Then in 1912, Serbian troops conquered Mitrovica during the First Balkan War. In 1913, during the Second Balkan War, Montenegrin and Serbian troops united in Mitrovica⁷ and in the winter of 1915 Serb troops retreated through Mitrovica to Albania, and Austrian and German troops conquered the town. In 1918, Serbs returned together with French troops from Thessaloniki. With the end of WWI in 1918, the ‘Committee for the National Defense of Kosova’ (Komiteti i Mbrojtjes Kombëtare të Kosovës) organized a guerrilla war against the newly established SHS state, waging war until 1923. In 1941, German troops conquered Mitrovica and united Kosovo with Albania. They remained there only until the winter of 1944. In the hope to defend their newly united state of Albania, the movement “Balli Kombëtar” started a hopeless war against the victorious partisans. Their resistance started with an attack on a few thousand troops on the “Trepca” complex in Mitrovica in December 1944 and lasted until July 1945 when the Yugoslav People’s Army conquered Kosovo. In 1999, following the NATO intervention, French KFOR troops moved to Mitrovica and turned it into their headquarter.

The arrival and departure of so many different foreign troops have left a distinct impression on each generation in the last one and half centuries. Their motivations may have been manifold and independent of the interests of the local population, and while the essence of their warfare may have changed fundamentally from occupation to humanitarian assistance over the 20th century, for the local population the impression of Mitrovica’s geostrategic significance remains.

2.2. Trade

Mitrovica has always experienced growth in historic periods of continued peace. Located at the crossroads of several distinctly separated regions the town acquired over centuries the importance of a trading town. It was pleasantly located on the ancient trails of the caravans transporting goods from the Adriatic coast all the way into the heartland of Rumelia and Macedonia – secured by stationed military. The Mitrovica bazaar existed until the 1990s in the heart of the old city. For a long time in Mitrovica’s history, precious ore that was mined in the Kopaonik Mountains, that stretch all the way from *Zvečan/Zvečan* to Novobërdë/Novo Brdo near Pristina, served for the minting of coins.⁸

A decisive moment in Mitrovica’s history marks the connection to the railway line from Thessaloniki in 1874. The German-Jewish businessman Baron Maurice de Hirsch built it based on concessions from

5 Svetlana Polkovnykova, ‘Paying with their lives’, Denj September 9th 2003.

See: <http://www.day.kiev.ua/en/article/culture/paying-their-lives>

6 An Albanian Brigand. The Amazing Career of Issa de Boletini. See: <http://paperspast.natlib.govt.nz/cgi-bin/paperspast?a=d&d=CHP19121123.2.103>

7 Clarence and Richmond Examiner (Grafton, NSW:1889-1915) The Balkans , July 1913, p.5.

8 Saxons were called by Serbian rulers in the 13th century to mine the ore. They stayed until the 16th century, when the Ottoman rulers restricted the export of metals. Their presence is documented by a Saxon catholic mine at the Stari Trg (Old Market) some 9 km from Mitrovica. In Ottoman times, Mitrovica (and Stari Trg) also served as an outpost of Venetian traders from Ragusa (Dubrovnik).

the Ottoman state.⁹ Starting out in Thessaloniki, the railway line was to go all the way to the Bosnian border at Dobrlin (Doboj) and unite with the Austrian railway network. However, after the occupation of Bosnia and the Sanjak, the Turkish refrained from further works. Austria-Hungary had ambitions to continue its construction from the north to circumvent Serbian territory. Nonetheless, their ambitions in Sanjak vanished in 1908, when Austria withdrew after the Young Turkish Revolution.

The railway station in Mitrovica remained the last connecting point in the region of Northern Kosovo and Sanjak for over half a century, which supported Mitrovica's dominance as a local trading post. Within the next decade, the town doubled its population to about 7,000 citizens. It began to stretch out with new buildings towards the railway station west of the Sitnicë/Sitnica River. Settlers would arrive from other towns of the region like Niksic, Gjilan/Gnjilane, Pristina, Gjakova/Đakovica and Novi Pazar. In 1884, the bridge over the Ibër/Ibar River was built, and in 1896 the Serb orthodox population was allowed to build its first formal church in the town and to open their own school.¹⁰

The failure of the Ottoman Empire and Austria-Hungary to connect Kosovo with the Western provinces also marks the cause of its later decline in Western Balkans. When Serbia completed its connection with the Ottoman railway network in 1886, it became the dominant trading route in the central Balkans and Mitrovica found itself isolated. It wasn't until 1931 that Mitrovica was connected to the Serbian railways network in the east, which was also the year when Trepca Mining Ltd. began to operate.

2.3. Industry

In the early 20th century, Mitrovica was still a small Ottoman town in the midst of great changes. Its population had more than doubled within three decades and showed a dynamic development. The political changes taking place led to the arrival and the departure of sizable populations. In the 1920s, Serbian authorities began to colonize the former Ottoman *chifliks*¹¹ in Kosovo and seized the land confiscated from rebel Albanians. Seventy thousand Serb and Montenegrin settlers arrived in Kosovo within only five years.¹² Mitrovica, as a majority Serb region did not receive too many settlers, but large numbers of Turks, as well as Muslim Albanians and Bosniaks left the region (again) to settle in the territory of modern Turkey. Some 30,000 citizens populated the villages around Mitrovica in their larger territorial unit, the *srez*¹³, with a two third majority of orthodox Serbs, the rest being Albanian.¹⁴ By 1921, ten thousand people lived in Mitrovica. It was still a distinct mixture of nationalities – 3,900 Serbs and other Slavs (especially Bosniaks), 3,400 Turks and about 1,900 Albanians.¹⁵

Mitrovica's city center is nestled by the river Ibër/Ibar in the north and the Sitnicë/Sitnica river in the east of the town. Still the old-style Turkish bazaar, the hamaam, and the Gazi Īsa Bey Mosque (built in 1725, destroyed in 1999) dominated its urban center. However, the town had already expanded. North of the Ibër/Ibar was the Bosnjacka Mahala, a neighborhood of Muslim Slavs and Albanians who had left

9 See: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7739-hirsch-baron-maurice-de-moritz-hirsch-freiherr-auf-gereuth>

10 Nušić, B. 1903. Kosovo: opis zemlje i naroda, p. 286.

11 A term used for a system of land management in the Ottoman Empire. For more information see: <http://en.wikipedia.org/wiki/Chiflik>

12 Elsie, R. 2004. Historical Dictionary of Kosovo, p. 4.

13 Political entity, akin to municipalities, during the period before WWII.

14 16,334 inhabitants, 10364 orthodox and 5,970 of Islamic faith. 10,695 spoke Serbian or another Slavic language, 5,635 Albanian. Kraljevina Jugoslavija, Opsta Drzavna Statistika Definitivni rezultatit popisa 1921, Sarajevo 1932, p. 94/95

15 10,045, of which 3,887 spoke Serbian or another Slavic language, 3,387 Turkish and 1,860 Albanian. Kraljevina Jugoslavija, Opsta Drzavna Statistika Definitivni rezultatit popisa 1921, Sarajevo 1932, p. 94/95

Bosnia (after the Austrian occupation) and Serbia (after its expansion into the outskirts of the Ottoman Empire). Their buildings under the vineyards of Mitrovica marked the outskirts of the city. The Austro-Hungarian and Turkish military rule between 1878 and 1912 influenced the architecture of the city and the buildings in the city center acquired a western outlook, most prominently the large new garrison on the Karagac. East of the Sitnicë/Sitnica river was the railway station and the space between the city center and the railway stations was quickly filling up with new houses.

The economy was largely that of a trading town with small-scale artisanal shops. Mitrovica was also the seat of the *kadiluk* administration, a territorial subdivision of the *sanjak*.

With the end of WWI, however, Mitrovica lost gradually its prominent function as a garrison town. The forces stationed there were now much smaller and Mitrovica turned into the backwater of Serbia within the SHS state. This did not change until the next decade.

	individual entrepreneurs	actively employed	inactive household members	total
agriculture	2609	9676	10732	20409
industry	573	1584	2227	3811
trade	458	840	1942	2782
other profession	335	625	962	1587
public services	47	1296	899	2195
	4022	14021	16762	30784

■ **TABLE 1: POPULATION REGISTRATION OF MARCH 31, 1931 (EMPLOYMENT STATISTICS)¹⁶**

The economic situation measured by the 1931 census still displays a pre-industrial environment. Over two thirds of the households in the *srez* Mitrovica lived off agriculture. Crafts and industry with 572 entrepreneurs employed about 1,600 workers. The magnitude of the loss in trade significance of the town is displayed by the decrease in the number of people making their living through commercial activity rather than from manufacturing. Public services such as schools, police, health and administration already were making up ten percent of the jobs.

Nonetheless, a new future for Mitrovica already had started five years earlier. In 1926, the U.S. born “king of copper” Chester Beatty was contacted in London by representatives of the prime minister of the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes (SHS), Nikola Pašić. In the course of these negotiations, Beatty and his renowned Selection Trust Ltd. acquired a holding on the mineral rights in the Kopaonik mountains. The same year his prospectors dispatched to Kosovo and discovered the leftovers of a Saxon mine near the former medieval town Stan Tërg/Stari Trg.

Until then, trade and war had defined the fate of the small town of Mitrovica, and now foreign investment opened the door to an industrial age, not only for Mitrovica, but also for all of Kosovo. Selection Trust Ltd. founded the Trepca Mines Ltd. in London and later several other companies, which developed the Stan Tërg/Stari Trg mines into the richest lead and zinc ore resource in Europe within barely a decade. During the following five years, Mitrovica changed fundamentally. When extraction started in 1930, the capacity of the mines rose from an initial 500 tons per day to 2,000 tons by 1932. The company explored

¹⁶ Final census numbers of the registration in 31 March 1931. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 Marta 1931 godine. Knjiga IV, p.323.

Retrieved from: <http://www.scribd.com/doc/82632980/Definitivni-Rezultati-Popisa-Stanovnistva-Od-31-Marta-1931-Godine-Knjiga-IV>

and drilled the first gallery of the mine, constructed flotation for ore enrichment in *Zvečan/Zvečan* and connected it with Stan Tërg/Stari Trg via a hanging conveyer belt.

Trepca opened its offices, built homes for the miners, as well as laboratories and support services. Employment rose quickly, with 3,911 people working in the mine. Many workers arrived from other countries, especially Englishmen and Russian emigrants. Commerce and administration also grew considerably. 2,195 people were now employed in public services, such as schools, health institutions, public administration while 1,591 worked in other professions.¹⁷ Mitrovica was now connected through the railway line with Raska, Kraljevo and Belgrade. 2,782 persons made their living from trade and other services. Suddenly, Mitrovica was at the peak of production, trade and commerce with a railway station receiving equipment and dispatching its loads to the Thessaloniki harbor and to processing capacities in Northern Serbia.

Most of this development in Mitrovica *srez* did not take place in town, as the mines, the smelter, as well as the miners' homes were further away, in *Zvečan/Zvečan* and in the Kopaonik mountains. However, the town benefited a lot: it now had new hotels, cinemas, a new boulevard running through the old city to the Ibër/Ibar bridge, and a new modern park at the banks of the Ibër/Ibar.

Until 1940, the mines yielded 5.7 million tons of ore and produced 625,000 tons of lead, 685,000 tons of zinc and 444,000 tons of mixed concentrate of lead, copper and pyrite. Most of the produce was exported to Germany. With a new emission at the London Stock Exchange, the company invested in new equipment and a lead smelter in *Zvečan/Zvečan*, which started to work in the same year. With the outbreak of WWII, this steep development ended and in 1941, the Germans seized Northern Kosovo. The mines opened forced labor camps and battery production sites were producing batteries for Germany's tank and submarine fleet. With Kosovo turned into a battlefield of German, Italian, Bulgarian and Albanian troops fighting Yugoslav partisans, Mitrovica paid a heavy price. The railway lines were totally destroyed, a large numbers of Serbs were deported and Albanians were either killed, or fled.

2.4. Summary

The pre-WWII history of Mitrovica doesn't only tell us about the different facets of its development. It also holds an important lesson for the current situation and its possible future. For many centuries, the many features of Mitrovica were created and developed by foreign powers that assigned no real significance to the fate of the town. The garrison, the bazaar, the railway station, the mines and smelters were constructed to exploit the resources and to use the advantages that Mitrovica provided largely for a foreign benefit. With the influence from outside and further-reaching interests, Mitrovica prospered over time. However, its prosperity was never assured, because one cannot speak of local development. Armies, traders, artisans and industrial workers came regularly from outside. There were no significant initiatives for development from inside the town. Local political elites, which would represent the population living in the area surrounding the town, did not emerge. Even worse, the surrounding villages with their traditions and interests stood in opposition to the urbanization slowly growing in Mitrovica.

The arrival of the Ottomans in the battlefields of Kosovo in 1389 was as unforeseen as the departure of the Austrians from Sanjak in 1908. In addition, the local population could not have predicted the arrival of an American mining billionaire. For centuries, they themselves did not even show any interest in

¹⁷ Organizata Punonjese per Veprimtari Grafike, "Mitrovica and Region", 1979, p. 127.

exploiting the present riches. Chester Beatty did not discover the potentials of Mitrovica by travelling to Kosovo, but by visiting the libraries of London.

Moreover, even when the local population raised arms to support foreign conquerors, like Kosovo Serbs did for Habsburg lieutenant general Piccolomini in 1699 or Isa Boletini in 1908 for the Ottomans, they were unable to calculate the outcome of their own actions. Worse even the battles for their own nations, be it the Albanian, Serb, Bosniak or simply an imagined pan-orthodox empire or the Islamic ‘umma’, proved all too often in vain for the present population. Neither of them achieved long-term security by laying their fate in the hands of their closest champions. On the contrary, these national causes have made Mitrovica a harbor of largely foreign settlers.

On the other hand, in times of decline after wars, the town offered space for the immigration of impoverished peoples from the nearby surroundings. As such, the town population carried for centuries the marks of a globalized urban society, but also that of a rural local one.

Rebecca West notes her surprise when she arrives in a hotel in Mitrovica in 1937:

“Certainly the large café we entered was very clean and proud and well found, and entirely lacked the Balkan touch: that is to say, nothing in the place looked as if it had been brought from somewhere else and adapted to its present purposes by a preoccupied intellectual. But the people who were sitting there were Balkan enough.”¹⁸

18 West, R. 1941. Black Lamb and Grey Falcons. A Journey through Yugoslavia, p. 918

3. THE DEMOGRAPHIC DIMENSION

3.1. Growth and Decline

For centuries, Mitrovica had been located at the center of a large compact territory. However, at the end of the 19th century, it was suddenly located on the edge of a crumbling empire. Within that territory, Albanians emancipated themselves from the Ottoman rule and attempted to establish an autonomous territory against the pressing interests of Serbia and Montenegro. From the outside, large migration waves changed the structure of Kosovo's population. Orthodox Christians left the area before WWI and displaced Muslim peoples (Bosniaks, Turks and Albanians) – the so-called *muhaxheri* – started coming in.¹⁹

These migration waves targeted especially the thriving town of Mitrovica. Branislav Nušić, the Serbian consul to the Ottoman Kosovo *vilayet*, described Mitrovica in 1903:

*“There are no old families, which could be called Mitrovcani. ... It is populated by settlers from other towns in a way that life there is of no specific type. Mitrovica has no own costumes nor an own language. ... The circumstance, that Mitrovica is populated by foreigners, makes its public life more exuberant and liberal than in other Kosovo townships.”*²⁰

After the Balkan Wars and WWI, this stream of migration seized. Even in the period of ‘colonization’, the region of Mitrovica was largely surrounded by Serb settlers. In 1931, the area around Mitrovica was still inhabited only by around 30,788 citizens. About 22,000 people were speaking Serbo-Croatian or some other Slavic language, while 5,788 spoke Albanian and 2,717 a third language, most likely Turkish. The town of Mitrovica had only slightly grown to 11,295 inhabitants.²¹

The growth initiated by the opening of the Trepca mines in 1930 lasted only one decade before the start of WWII. After 17 years, in 1948, Mitrovica found itself ravaged by the World War and the battles between the Yugoslav partisans, and Serb and Albanian nationalists. From then on Trepca became the setting of a socialist economic revolution.

For the first decade industrial development throughout Yugoslavia meant nationalization, collectivization and reconstruction of the existing facilities. For Trepca this meant that the company had no longer a foreign ownership and that its development had to rely now on local knowledge. The building of two

19 About 50,000 Kosovo Albanians and some 20,000 Muslim Bosniaks that settled largely in the border area of the crumbling empire leave the territories conquered by Serbia. After WWI, again large numbers dispatch from newly conquered territories, this time towards the center of Turkey. Then in a first wave after 1921, almost 50,000 Serb and Montenegrin settlers arrive in Kosovo.

From Jagodić, M. The Emigration of Muslims from the New Serbian Regions 1877/1878, Balkanologie - Vol. II, n. 2, December 1998.

20 Nušić, B. 1903. Kosovo: opis zemlje i naroda. page 287

21 Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 Marta 1931 godine. Knjiga II

See: <http://de.scribd.com/doc/82633873/Definitivni-Rezultati-Popisa-Stanovnistva-Od-31-Marta-1931-Godine-Knjiga-II>

Also: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1931/pdf/G19314001.pdf>

new roasters and the silver refinery in 1950 marked the beginning of larger investments. In 1951, the building of a smaller zinc-smelter followed. During the 1950s, two new mines in Novobërdë/Novo Brdo and Kishnica were opened based on completely new prospects north of Pristina. The new development demanded a new qualified workforce, which largely arrived from outside the province. In the first five years of development until 1953 the number of inhabitants in the town of Mitrovica increased by 3,000 to 16,900. Until 1961, the town population increased once more by 9,500. Mitrovica doubled within only 13 years to 26,400 inhabitants.

The high importance of Trepca for Yugoslavia's industrial development meant that it received huge amounts of investments, for a period of almost thirty years, from the 1960s to 1989s. The increased autonomy and a changed attitude of the Yugoslav powerbrokers towards the neglected province of Kosovo brought large new capital investments in the 1960s. In 1964, the NPK fertilizer plant began to be built. The plant was supposed to be supported by a sulfuric acid plant, which started to be built a year later.²² Not surprising, this industrial boom created a period of uninterrupted population growth. Throughout the 1960s, the town population grew once more by 14,500 people, reaching 40,900 inhabitants.

The next wave of investments followed in the 1970s. The Thermo Power plants were built in mid 1970s. In an attempt to create an overspill of industrialization into the rest of Kosovo, the now "Socialist Autonomous Province of Kosovo" founded new companies of the so-called "Trepca Group" throughout the province. These huge investments were financed by the Yugoslav development funds. In 1974, a new battery factory was built in Mitrovica. In 1974, a paint and varnish factory opened up in Vushtrri/Vučitrn, a jeweler and electro-contacts factory in Prizren, sporting ammunition plant in Skënderaj/Srbica. Beside the already existing Mitrovica battery factory, another factory for industrial batteries was built in Peja/Peć in 1979, a galvanizing plant in Vushtrri/Vučitrn followed in the year 1981 together with a Ni-Cas battery factory in Gjiilan/Gnjilane. In 1983, the new flotation in Tuneli i Parë/Prvi Tunel was constructed. A metal processing factory was established in Gjakova/Đakovica. In 1978, one of the largest investments of Trepca started out, the building of a lead refinery. Mitrovica's population grew by over 14,000 citizens and in 1981, the city housed 55,241 inhabitants.

Trepca operated now in four distinct processes: extraction, flotation, smelting and downstream processing. In addition to that, it had other production and marketing units. The headquarters of the company in Mitrovica included a transportation division, a trailer factory, a bank, an insurance company, a laboratory, a metallurgical institute, a health institute, a hotel, a canteen, a textile factory etc. In the 1980s, Trepca received one of the most advanced electrolytic zinc smelters.²³

The company itself could not finance such an expansion from its own proceeds. On the contrary, there was hardly a year that Trepca made a profit. Under socialist operating circumstances, its main objective was to increase the production and the number of job openings. The major source for its growth was therefore the Yugoslav Federal Fund, funding the development of insufficiently developed republics and autonomous regions. It is estimated that over the lifespan of the socialist regime, Trepca received US\$5 billion as "write-off" debt from the state.

22 The fertilizer turned out to be a failure, since its products proved fatal, and thus the sulfuric acid plant never fulfilled its purpose. In 1965, the reconstruction (expansion) of a lead smelter and the construction of a new larger zinc smelter started. Both were supposed to start working in 1967 and while the zinc plant was on schedule, the work on the lead smelter, one of the four largest in the world, was completed in 1974.

23 By 1989 Trepca operated the following mines and flotations: Trepca mine, Tuneli i Parë/ Prvi Tunel flotation, Novobërdë/ Novo brdo, Hajvali and Kishnica mines with the Kishnica flotation, Badovc, the Cernac and Belo Brdo mines, Leposavić/ Leposavić flotation.

Nevertheless, in the 1980s the company almost fulfilled the aspirations of the socialist planners: The Trepca mines supplied the metallurgies in *Zveçan/Zvečan* and Mitrovica, while chemical plants in Mitrovica would deliver the semi-products for the upstream processing plants. The lead and zinc, cadmium and precious metals like gold, silver and bismuth went to the three battery factories in Mitrovica, Peja/Peć and Gjilan/Gnjilane, to the ammunition factory in Skënderaj/Srbica, to the metal processing factories in Gjakova/Đakovica and Prizren, the color factory and the galvanization plant in Vushtrri/Vučitrn. The rest of the yield was sold on the “free market.”

The town and municipality of Mitrovica did not have many other socialist enterprises. There was a bakery, a sawmill, a construction material plant, a collection point for tobacco and two smaller textile companies. Thus, all economic activities focused on Trepca and its workers. Mitrovica had the entire infrastructure that was needed and available at that time, such as the institute for lead and zinc, the faculty for metallurgy and a clinic for occupational medicine. With the town infrastructure designed around the needs of the Trepca workers, Mitrovica now resembled an expanded factory. The daily life of the people in Mitrovica revolved in and around this significant company. They used Trepca facilities for health services, spent their leisure time in Trepca hotels and ate at the Trepca canteen.

3.2. Arrival and Departure

The growth of the socialist industrial sector attracted a lot of people who came to Mitrovica searching for jobs. According to statistical data, in 1985, 15,523 citizens came to the city from other places in Kosovo, 4,412 came from other republics of Yugoslavia and 167 came outside of Yugoslavia.²⁴ This number constituted about a third of the city’s population, implying that migration was responsible for a considerable increase in the population.

The continued growth changed the ethnic composition of the town. Mitrovica was inhabited by Turks and Albanians in the 1930s, however, during the 1950s Turks left in a large emigration program negotiated between Yugoslavia and Turkey. Within the next two decades the number of Serbs (and Montenegrins) increased by more than 6,000. At the same time over 10,000 Albanians migrated from the surrounding villages and throughout Kosovo to Mitrovica. In the following two decades the number of Serbs and Montenegrins remained the same while 7,500 Muslims and Roma arrived in Mitrovica. The Albanian population grew by almost 20,000.

TABLE 2: ETHNIC COMPOSITION OF MITROVICA (1931-1991)

Year	total	Serbs	Montenegrin	Albanians	Muslims	Roma	Croat	Slovenes	Macedonian	Yugoslav	Turks	others
1931	10,103	4,048		1,860							3,287	908
1953	16,101	4,944		7,517			148	78	123	407	2,145	739
1961	26,721	10,807	1,775	13,574	710	85	170	96	166	355	...	...
1971	42,610	10,454	1,815	24,749	2,225	1,273	203	70	157	60	...	23
1981	52,866	8,933	1,503	32,390	4,082	4,299	155	63	119	295	...	14
1991*	...	8,112	1,127	561	2,760	4,760	82	...	...	319	...	830

* The 1991 census was boycotted by Albanians and partially by Muslim (later Bosniak) citizens

24 Institute of History of Kosovo. 1985. “Mitrovica e Titos 1945-1980. - 2,335 were from Serbia proper, 195 from the SAP Vojvodina, 429 from Bosnia& Herzegovina, 864 from Montenegro, 237 from Croatia, 291 from Macedonia, 61 from Slovenia.”

The demographic development in the rural surrounding of Mitrovica is more difficult to describe. While the larger political entity in the pre-WWII times was the *srez*, socialist Yugoslavia introduced the concept of the socialist municipality -*opština*- only later in the 1950s. For that reason the post-war municipality of Mitrovica included larger territories, precisely those of Zvečan/Zvečan and of Zubin Potok, which had either belonged to different territories before WWII, or formed separate territorial units.²⁵

To assess the development of the rural areas of Mitrovica, we have to compare the territories of 1991 with the organization that was before. In 1961, the number of citizens in Mitrovica's villages was 23,116, 20,095 out of which were Albanian. In 1981, the rural population had grown to 34,665. This included also the large new mining settlement erected up in Stan Tërg/Stari Trg where 29,888 of the villagers were Albanians. By 1991, the number of the population increased to 40,562.²⁶ However, the population census of 1991 was boycotted by the Kosovo Albanian population as a sign of protest against the abolition of the autonomy of the province. Therefore, the census numbers are based on extrapolations and a preliminary micro-census of 1989. Thus, it remains unknown how many of the citizens were Albanians. Trepca miners and large demonstrations throughout 1988 and early 1989²⁷ were meant to support the campaign of Kosovo Albanians against the abolition of the autonomy of SAP Kosovo from Serbia.²⁸ After the autonomy of Kosovo was finally abolished in 1989/1990, Serbia tried to force the Albanian workers into obedience to the new Serb rulers. As a reaction, the Kosovo Albanian workforce staged a strike on September 4th, 1990. The Serbian regime reacted by massively laying off the Kosovo Albanian workforce from socialist workers collectives resulting in the creation of catastrophic conditions for Albanian citizens, especially in Mitrovica.

The number of Albanians employed in the Trepca complex in Mitrovica fell within a single year from 6,471 to merely 221. This in turn affected all other sectors of the local economy too. The formal exclusion of Albanian workers continued until the end of the Kosovo war in 1999. The consequences of bad economic policy and the effective embargo proclaimed by the UN over the warmongering of Serbia between 1992 and 1999 led to the further decline of industrial output in Mitrovica. While in 1990 still some 3,229 (mainly) Serb workers were employed only in Trepca companies, the number of industrial workers in all Mitrovica dropped until 1995 to merely 869.²⁹

25 While the smaller territories around Mitrovica were integrated in the socialist municipality, Zubin Potok existed as a municipality until 1965, when it was integrated into Mitrovica. The territory of Zubin Potok – the so-called Rezalska valley – consisted once of some 61 villages with about 10,000 citizens. In the 1970s the artificial Gazivoda lake was created. The villagers resettled and began to migrate to Mitrovica.

However, in the 1980s the process of adding Zubin Potok to Mitrovica was reversed. Under Yugoslav legislation the municipality of Zubin Potok was reestablished in 1987.

See: http://www.zubinpotok.org.rs/so_zubin_potok_files/so_zubin_potok.htm

See: OSCE Zubin Potok-Municipal Profiles, 2006

26 Republic Institute for Statistics (Republički Zavod za Statistiku) Opštine u godini 1999, Belgrade 2000.

27 Palaiet, M. 2002. Trepca 1965-2000, p. 14

28 See: IKS, A power primer: A handbook to politics, people and parties in Kosovo, Prishtina 2011

29 Statistical Yearbook of Yugoslavia 1995, p. 436 - Mitrovica had a total of 5,693 workers in that year, including schools and hospitals.

TABLE 3: CHANGES IN THE NUMBER OF POPULATION OVER THE YEARS

Year	Town	Rural
1931	11,295	...
1948	13,901	18,899
1953	17,195	21,521
1961	26,721	24,026
1971	42,160	29,197
1981	52,866	34,665
1991	64,323	40,562
2011	50,400	35,957

While the time passed on without any improvement in sight, a large number of Albanian workers were forced to emigrate abroad in search for jobs. The population went down by 18 percent from 1991 until 2011. The drop was steeper in the town (22 percent) than in the countryside (11 percent).

In 2004, the UNMIK administered municipality of Mitrovica estimated the number of citizens in the municipality to be 90,000, explaining:

“The estimate of 90,000 inhabitants of Mitrovica municipality is very rough. The number of people living in the municipality is uncertain and contested – with some estimates (for example the municipal estimate of 140,000 inhabitants) based on the pre-war census when the municipal boundaries were larger (including Zvečan/Zveçan and Zubin Potok). In 1999, UNHCIC estimated a figure of 83,500 – although the means for arriving at this figure is not specified. OSCE estimated the population to be 105,000 in 2003 (extrapolating from the voter registration lists). In 2004, the European Stability Initiative estimated 82,000 (extrapolating from the number of registered primary school children). We have arbitrarily chosen a figure between the latter two.”³⁰

The majority Serb population living in the territory of Mitrovica on the northern side of the Ibër/Ibar river successfully resisted the reestablishment of the former Mitrovica municipality. The functioning part of the municipality in the South of the Ibër/Ibar never had any Serb representatives in its municipal assembly. Therefore, the northern population was also never effectively integrated into the administrative structures of the municipality. Instead, UNMIK structures executed the function of the municipality in the North.

This became considerably more difficult after the declaration of Kosovo’s independence. Since 2008, the Mitrovica municipality in the northern part is de facto independent from the municipality structures of Mitrovica (South). Additionally, the OSCE tolerated the reelection of a municipal assembly under Belgrade legislation in May 2008. In 2011, the Kosovo Government initiated the creation of a preparatory administration for a future Mitrovica North municipality. This project is opposed by the political structures in Mitrovica North, because it is seen as a first step of integration into an independent Kosovo. The continued opposition for over almost 12 years obstructed a professional evaluation of the population north of the Ibër/Ibar river. In Northern Mitrovica the census of 2011 was boycotted by the Serb population.

30 UNMIK, Harvey, J. & Schwartz, S. 2004. Mitrovica Agenda for Local Economic Development.

See: http://www.esiweb.org/pdf/esi_mitrovica_donors_en.pdf

The population of the villages in the Mitrovica municipality grew from over 35,000 in 1981 to 40,000 in 1991, and since then has shrunk again to 36,000 in 2011. However, this process is very uneven, if we compare the development in the settlements. In 29 villages, the number of citizens has declined sharply. This includes also the two mining settlements Stan Tërg/Stari Trg and Tuneli i Parë/Prvi Tunel. The population in these villages halved from 17,198 in 1981 to 8,663 in 2011. Five of the villages depopulated completely. This development affected also the two only villages with a Serb majority Svinjare and Gornji Suvi Do. Generally this decrease concerns mainly Albanian villages.

In eleven villages, all located in the vicinity of Mitrovica town but not directly on the main transversals and exit roads³¹, the population growth has remained only meager (just 15 percent within the past 30 years). Here the population has grown from 11,098 to 12,774 inhabitants.

Only six settlements - Kçiq i Vogël/Malo Kicice, Kutlloc/Kutlovac, Lisicë/Lisica, Shipol/Šipolje, Vaganicë/Vaganica and Zhabar i Poshtëm/Donje Žabare - experienced very strong growth. Here the population grew from 6,369 in the year 1981 to 16,568 inhabitants in 2011. Their economic development has become largely independent from local opportunities of work. Instead, the population uses the proximity to Mitrovica and their location at the major exit roads to Vushtrri/Pristina and to Skënderaj/Peja to commute to their workplaces in Pristina and Mitrovica. This has turned them into “commuter settlements.”

3.3. National vs. Local

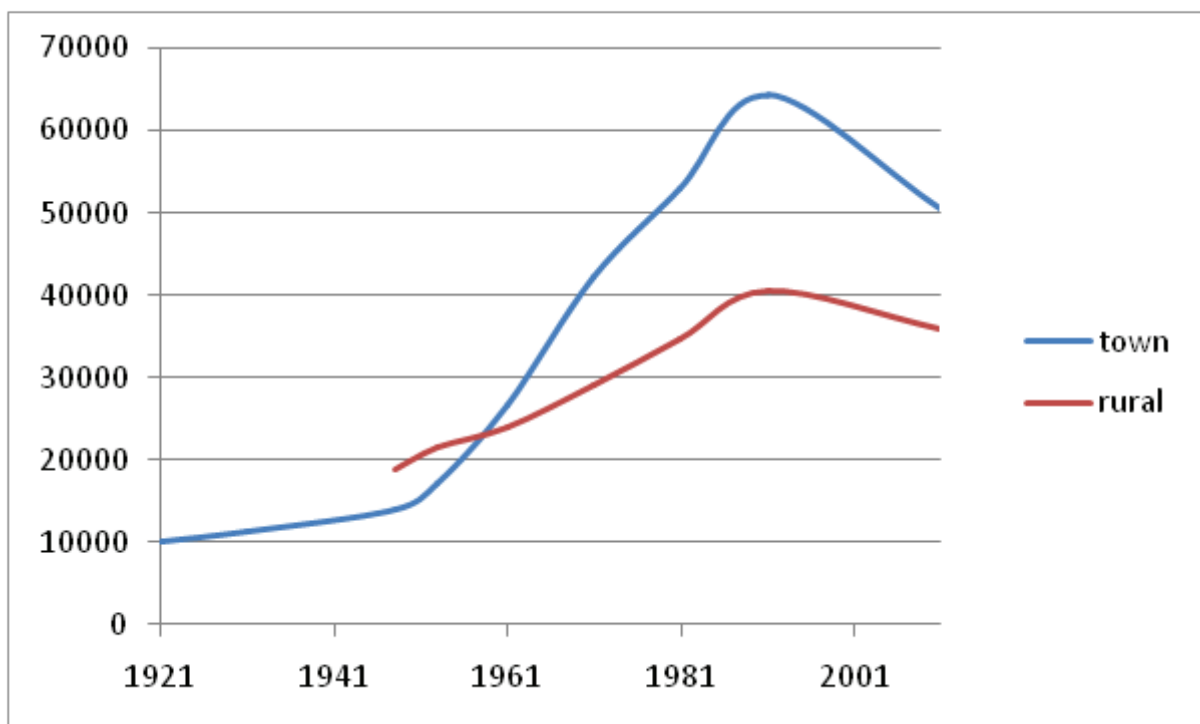
Contrary to the development in the suburbs of Mitrovica, the number of citizens in the town of Mitrovica grew only a little. In 1981, there were already 32,390 Albanian citizens living in the town, while 30 years later in 2011, the figure is only 33,646.

When the war fighting reached the Ibër/Ibar in 1999, most Kosovo Serbs and Roma had fled to the north of the town. The Roma mahala was completely destroyed. The Bosnjačka mahala (where a large number of Muslim Slavs lived together with Albanians), located on the northern side of the Ibër/Ibar, as well as some few areas along the Ibër/Ibar, west of the town center, remained against all odds, ethnically mixed.

The Kosovo Albanian population in the high-rise buildings in the northern part of the town center was expelled, as were Albanian citizens from other Serb dominated municipalities of Northern Kosovo. There they were replaced by Kosovo Serb citizens that fled from places south of the Ibër/Ibar, not necessarily only within Mitrovica municipality but also from other municipalities like Ferizaj/Uroševac, Rahovec/Orahovac, Peja/Peć. Additionally, the displaced population from the villages of the Shala/Bajgora area, which had been uprooted by the Serbian Army during 1999, had fled to the south of the town.

31 Broboniq, Kçiq i Madh, Koshtovë, Lushtë, Pirq, Suhodoll i Poshtëm, Shupkovc, Vinarc i Epërm, Vinarc i Poshtëm, Zasellë, Zhabar i Epërm

FIGURE 1: POPULATION GROWTH AND DECLINE IN RURAL AND URBAN MITROVICA 1921-2011

Similarly to the Albanian IDP's (internally displaced persons) in the southern part of the town, incoming Kosovo Serb refugees squatted into the apartments that were left vacant by fleeing Kosovo Albanian citizens. Attempts to clear property issues after the war were met with a strong resistance, primarily from the displaced population that were either afraid to return, or were not welcomed when they attempted to return themselves.³²

For years, minority return into home villages and municipalities was obstructed from all sides. The process picked up somewhat in the years before 2004, until the riots of March 2004 broke out north and south of the Ibër/Ibar river. Many of these promising return projects were halted and have not been tried since. Statistics show that there is still resistance to rural return. In 2011, in all of Mitrovica there are still 564 disputed property cases. Most of them affect rural housing property.³³

The process of migration of displaced persons does not only create problems between Albanians and Serbs, but also between native Mitrovica Serbs and newcomers. One respondent stated:

“Differences are visible between Serbs who always lived in Mitrovica and who remained in small number, and those Serbs that settled in Mitrovica after the war in 1999. The fact is that there is a really small number of Mitrovica natives in the city, maybe five percent.”³⁴

The assessment of the number of Serbs living in Mitrovica nowadays is the most contested. In 2010, the UNMIK Administration for the North claimed that about 22,530 Serbs were living in Mitrovica North.

32 IKS, Interview with Besim Hoti, Spokesperson Kosovo Police, Mitrovica, October 2011.

33 IKS, Interview with Arian Krasniqi, Kosovo Property Agency, September and October 2011.

34 IKS, Interview with respondent from Mitrovica North, 15 July 2011.

That number included some 5,000 to 7,500 Kosovo IDPs.³⁵ If that would be the case, then the number of Serbs (and Montenegrins) in Mitrovica would have been 15,000 to 17,500 in Mitrovica before the Kosovo War. However, the 1991 census shows that already then the number of Serbs and Montenegrins living in the town of Mitrovica was smaller than 10,000 and on a declining path since the 1960s. It is therefore much more likely that developments after the Kosovo War have turned the former Serb town population north of the Ibër/Ibar river into a minority in its own home.³⁶ Serb residents in Mitrovica today are outnumbered by IDPs as is proven by a recent UNDP poll, which states that 67.4 percent of the population of Mitrovica North has not lived in the town before 1999.³⁷

Mitrovica South experienced a similar development. The same UNDP survey from 2011 reports that merely 57.3 percent of Albanian citizens of the south declared they had lived in Mitrovica before 1999. Approximately 19.8 percent claimed to have taken up residence in Mitrovica after 1999.³⁸ This amounts to over 14,000 citizens that have not been citizens of Mitrovica before the war. The rest declined to answer the question. If we assume that this large group of people migrated or was displaced to Mitrovica after the war, it shows that the Albanian population of Mitrovica has not shrunk from around 83,000 in 1991 to 60,000 inhabitants in 2011. Instead, some 34,000 citizens may have emigrated from Mitrovica in the course of the 1990s, partially replaced now by new settlers.

Estimates of the number of population in Mitrovica North remain until today uncertain and contradictory. For instance the UNMIK Administration in 2010 for the North of Mitrovica reports 22,530 Serbs³⁹, while indicating that this number includes 5,000 to 7,000 IDPs. However, the number of Serbs, Montenegrins and other Slav population in Mitrovica in 1981 has not been larger than 10,800. It is hard to imagine, that the local population could have doubled given that the Serb population has actually been shrinking. In 2003, the European Stability Initiative calculated for the North of Mitrovica a population of 16,352 based on primary school enrolment. Another indicator is the participation in the last local elections. In 2008 and in 2010 the Belgrade government called the citizens of Mitrovica twice to the polls to elect a municipal assembly for (North) Mitrovica. The voter's registry of the Republican Elections Committee of Serbia declared some 20,372 eligible voters for Mitrovica, i.e. a similar figure to the data of UNMIK.⁴⁰ However, in two subsequent local elections of Serbia, not more than 6,000 voters participated in the elections indicating that the number of citizens in Mitrovica North could be much lower than officially stated.

3.4. Summary

The three trends of emigration, internal displacement, and the inflow of population from the countryside and neighboring rural municipalities (Albanians) and further away (Serbs) have contributed to a complete change of livelihood in the municipality and especially in the town of Mitrovica in the last two decades.

After the dissolution of the former workforce of Trepca and other socialist enterprises in Mitrovica, the population diminished through emigration. At least a third of the Albanian citizens and likely over a half of the other population of Mitrovica has left their homes during the 1990s. With the inflow of

35 OSCE Mitrovicë/Mitrovica Municipal Profiles–based on UNMIK Administration in Mitrovica Local Communities Office – February 2010.

36 IKS, Interview with Kosovo Serb residents in the North of Mitrovica, October 2010.

37 UNDP, Public Opinion Survey Mitrovica, 2011, p.16.

38 UNDP, Public Opinion Survey Mitrovica, 2011.

39 UNMIK Administration in Mitrovica Local Communities Office – February 2010.

40 Republic of Serbia, Serbian Election Commission, Report on the elections results for Municipal Assembly held in Kosovska Mitrovica. May 2010.

rural population and of emigrants from neighboring municipalities the social division in the town has deepened.

Additionally, the inflow of displaced persons in Mitrovica North and Mitrovica South have led to the cultural division of the urban population. The largest part of the population of Mitrovica North has never had any contact with citizens in Mitrovica South. Immigrants from the countryside and other municipalities lack traditions of mutual coexistence, for which Mitrovica was once famous. This impacts especially the younger population. While over a third of the Albanian population older than 30 speaks Serbian, the younger population to a large extent doesn't speak and understand the language.

Still, it would be wrong to interpret the development of Mitrovica only from the angle of ethnic conflict, expulsion and emigration. The population of Mitrovica and its surrounding area was largely stagnant in the first decade of the 20th century. The basic reason for the population growth of Mitrovica until the 1990s was the rise of the Trepca company as a socialist enterprise. The success of this policy was largely dependent on huge transfers of development funds allocated for Kosovo. It still remains to be investigated how much of that development was healthy and based on sound economic theory.

It is also wrong to explain developments in Mitrovica exclusively through the lens of an alleged conflict of the Serb and Albanian population. In fact, the villages around the town of Mitrovica have always been ethnically exclusive; very few of them ever had mixed populations. In this setup the existence of a socialist town with a mixed population in an ethnically divided rural surrounding would have demanded attention to the development of these areas, when in fact little has been done in this regard. On the contrary, the socialist development model even demanded the social uprooting of the rural population and their transfer to the town. Beside the two mining villages Stan Tërg/Stari Trg and Trepca, enterprise employment was almost inexistent in the surrounding mountainous villages of Mitrovica. This state planning put a heavy toll on the rural population, when the only source of employment provided by Trepca throughout sixty years of its development came to a standstill in the 1990s. Most villages had no fallback alternative opportunities other than emigration.

As described, the development of Trepca was also based on the immigration of large numbers of workers from other regions. Part of Mitrovica's growth until the 1980s was dependent on the influx of workforce, first Serb and Montenegrin, then Bosniak and Roma. The largest group nevertheless was Albanian. It seems more than natural, that the group developing another perspective than that of emigration will be the one that enjoys deeper roots in the nearer surrounding. Mitrovica is going through a development phase in the last two decades, in which 'foreign factors' are less and less determinant for its future. This also shapes the expectations of the remaining population. Though foreign troops and security forces are still present in Mitrovica, their determination is not to stay, like it was so often the case in past centuries. While the population of Mitrovica North is still reliant on larger transfers from Serbia, the population of Mitrovica South relies on the means that can be earned in the local economy. Currently, we are observing the process of final 'Kosovarisation' on the side of the Albanian population.

4. THE ECONOMIC DIMENSION

4.1. State Dependency

In 2003, a detailed analysis by the European Stability Initiative (ESI) gave an account of the employment and income situation in the divided town. According to that research, some 10,816 people were employed in the South and some 6,168 in the North of Mitrovica. The situation was much more favorable in the North, because the Serbian Government provided for some 3,456 additional public jobs on top of 1,202 jobs provided by the Government of Kosovo and municipal budget. Moreover, the North benefited from 4,476 additional stipends and transfers (pensions, social aid, etc) from Belgrade. The generous support to Mitrovica North propelled the employment and income level to a historical high. Nevertheless, the Northern private sector was smaller than the Southern one. In the South, the employment rate had reached 27 percent, while the North provided employment only for every second citizen of working age.⁴¹ The massive transfers and wage top-ups supplied every citizen in the North with an average income of about €162 per capita⁴², while the income level in South Mitrovica was just €38 per capita.⁴³

The 2011 population census for Mitrovica showed that the estimates made by ESI for the local population size had only been relatively accurate – the population of South Mitrovica counted some 7,000 inhabitants more now. In March 2011, 71,909 persons were living in South Mitrovica.⁴⁴ The growth of population derived partially from the ongoing return process from Europe. Minority returns from Europe from 2009 until April 2011 alone accounted for 1,259 persons. Additionally, the population in the South increases by almost 1,300 children per annum. The population under 25 years of age in South Mitrovica makes up 47 percent of the total population.

Based on the census we now know the accurate age structure. The working age population includes 46,484 persons, out of which some 12,418 have an own work income⁴⁵, and another 10,456 of them have a regular employment⁴⁶. Persons without formal employment are for the most part farmers⁴⁷. Based on the Agricultural Household Survey 2008 we estimate that around 1,755 people work fulltime in the agricultural sector.⁴⁸ Altogether, the employment ratio (jobs/

41 Concerning the age structure, we are referring to the document of PISG from 2003, in which the difference of the age structure of Kosovo Serbs and Kosovo Albanians, referring to the World Bank LSMS, Living Standard Measurement Survey (LSMS) 2000. The working age population of Kosovo Albanians was in 2000 60.7 percent of the total, while that of Kosovo Serbs was 67.7 percent of the total population. See: Provisional Institutions of Self Government - Statistical Office of Kosovo, Kosovo and its Population - A brief description (Revised version), June 5, 2003

42 European Stability Initiative, Cash income: North Mitrovica and Zvečan (ESI calculations). See: http://www.esiweb.org/pdf/esi_mitrovica_economy_id_2.pdf

43 Lessons Learned and Analysis Unit of the EU Pillar of UNMIK in Kosovo & European Stability Initiative, A Post-Industrial Future, Background Paper Wilton Park Conference, 30 January – 1 February 2004, Prishtina 2004

44 See: <http://census.rks-gov.net/>

45 http://census.rks-gov.net/istarMDEE/MD/dawinciMD.jsp?a1=yC&a2=z_0&n=1UR906000B1&o=1C&v=1UR060GF000B100000000&p=0&sp=null&l=0&exp=0

46 This number implies employed, self-employed (so-called own-account workers), employers, working hands in households. <https://census.rks-gov.net/istarMDEE/MD/dawinciMD.jsp?a1=yC&a2=mF0&n=1UR906000000&o=1C&v=1UR060J300V710000000&p=0&sp=null&l=0&exp=0>

47 387 register no employees, 2,032 register only one employee.

48 USAID, Agricultural Household Survey 2008, Republic of Kosovo, Statistical office of Kosova, Estimated as follows: The working age population in agricultural households all over Kosovo according to AHS 2008 was 851,362. The same population in Mitrovica made out 19,502 persons. That is 9% of the total- Agricultural full employment is 81,740, from

working age population) in South Mitrovica in 2011 is at 27.5 percent, slightly better than the situation described in 2003 by ESI.

TABLE 4: EMPLOYMENT AND OTHER INCOME GENERATING ACTIVITIES IN MITROVICA SOUTH 2011 (IKS) AND NORTH 2003 (ESI)

	South	North
population	71,909	16,352
working age	46,453	11,070
inactive population	20,600	n/a
• lower and higher secondary schools	5,489	n/a
• students	2,350	n/a
• housewives	8,385	n/a
• early pensioners	3,264	n/a
• social aid recipients	1,112	1,895
recipients of stipends & transfers	12,892	622
unemployed	13,066	n/a
working population	12,787	5,315
employment ratio	27.5%	48.0%
• private sector	5,225	1,050
• public sector	4,028	3,805
• farming	1,755	n/a
• SOEs	1,538	572
• IC employment	241	180
recipients of remittances	1,915	n/a

Of all urban municipalities in Kosovo, Mitrovica has the lowest employment rate and the highest number of dependents from state transfers.

4.2. Employment in South Mitrovica

The 2011 census shed light on all sources of income, other than wages, of the citizens of (South) Mitrovica. Even though only 5,074 individuals are registered as older than 64 years, 6,761 individuals receive a pension from the state. This is an indication of the state support to workers, who were formerly employed with Trepca and who now receive these transfers until they reach pension age. In addition, 5,842 citizens of South Mitrovica receive social aid from the budget of Kosovo. The social aid to the citizens includes unemployment benefits, sickness and maternity allowances, scholarships and so on. In total, 12,892 persons live from some sort of state transfer, while around 1,915 citizens declared that their first income source are remittances from abroad. The above mentioned transfers do not constitute a big sum of money and are rather modest when compared to the cost of living, and thus leaving the citizens with weak purchasing power. According to a survey by the UNDP, in 2010, approximately 47.2 percent of the responding households listed their income at €0-211 per month, which means that around 6,236 households in Mitrovica South live on a meager income of €0-211 per month. 40.5 percent of

which 9 % is 1755 people work in Mitrovica agricultural households on a fulltime basis.

households, listed an income between €212-500 per month, while only 2.6 percent declared that their income was above €500 per month. 49

A structural reason for relative poverty is the high percentage of young population, which can still not generate income. 33,552 persons are younger than 25. The second structural reason for the continued poverty is the extremely low employment ratio of women. Only 3,622 women in Mitrovica South actually work, making up for an employment rate of only 15.5 percent. As for the male population, a third of them work in the informal sector, such as agriculture. Finally, 8,796 men are formally employed. Their employment ratio is at 38 percent.

According to the business registry and census data, the private economy of Mitrovica is organized around trade and services. 2,550 individuals are employed in retail and wholesale, while only 1,860 are employed in trading companies, as declared to the business registry. Manufacturing outside of the socially owned factories is largely undeveloped. Other larger sectors of employment are hotels and restaurants (with 460 registered businesses), transportation (mainly of passengers, with 440 businesses), and construction.

4.3. Employment in North Mitrovica

Employment and unemployment rates in North Mitrovica are much more difficult to ascertain. In 2003, ESI calculated that the private sector in the North of Mitrovica employs 1,050 people. The employment in SOEs was estimated at 320 people, while the international community employed 215 people. Public employment paid by the Kosovo municipal budget was estimated at 1,767 workers, while 7,171 people received social assistance and Trepca stipends. In addition, the Serbian Budget kept 4,105 people in the public sector on their payroll and paid some 2,396 through social transfers.⁵⁰

The new situation in Mitrovica and the whole North of Kosovo makes this kind of research extremely difficult. The Serb National Employment Agency located in North Mitrovica refused to provide any information.⁵¹ The Vice President of the Municipality, Saša Petrović, insisted that exact number of people employed in Mitrovica could not be estimated due to “permanent immigration.”⁵² The information that can be collected is therefore scarce and cannot be regarded as a reliable description of the population.

The biggest employers are the public institutions, such as the university, the university clinic, and the municipality administration. However, there are also many cultural organisations, such as the Prishtina National Theatre – Mitrovica, the House of Culture, the Centre for Culture, etc., that account for a considerable share of employment. They all remain located in Mitrovica and their influence on the other Kosovo Serb municipalities is hard to measure.

A comparison of the socio-economic developments between Mitrovica North and South is hampered by uncertain and largely unavailable updated data for the North. It is difficult to know the precise size of the population and the development trends. Still the comparison of available data renders some very interesting parallels between Mitrovica North and South. Both parts of the town suffer largely from the

49 UNDP, Public Opinion Poll November 2010. Around 1000 people from 14 to 64 years of age in Mitrovica were surveyed.

50 European Stability Initiative. 2004. Post Industrial Future? Economy and Society in Mitrovica and Zvečan. p.10. See: http://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=156&document_ID=61

51 IKS interview with Tatjana Avramovic, employee in National Employment Office, 22 June 2011, Mitrovica North

52 IKS interview with Sasa Petrovic vice president of Serbian Municipality, 29 June 2011, Mitrovica North

collapse of the former Trepca giant. Incomes from the industry are inexistent in the North. The same is true for Mitrovica South, where productive jobs in the zinc, in the battery factory and in the chemical industry have almost disappeared. Now employment exists only in the Stan Tërg/Stari Trg mines and at the flotation at Tuneli i Parë/Prvi Tunel. The demise of Trepca explains the existence of a largely impoverished and aging workforce in both parts of Mitrovica.

While in South Mitrovica about 25 percent are employed in the private sector, largely in agriculture, North Mitrovica has almost no agricultural surfaces. The private sector in South and North Mitrovica lacks production enterprises and focuses instead on trade and services. Most of the jobs are in the public sector. North Mitrovica is profiting from an unnatural political preference over other locations in Kosovo exercised by the Serbian Government as of 2004. Instead of providing a decentralized supply of public institutions to the Kosovo Serb population that lives scattered in several municipalities throughout Kosovo, the Serbian Government decided to concentrate most central state institutions and ‘parallel’ former provincial institutions in Mitrovica North.

4.4. Evolution of a new town

None of the Albanian workers that went on a strike in 1991 could have predicted that their dismissal from work as a sanctioning measure by the Milosevic regime would have lasted so long. When the Kosovo war ended in summer 1999, everyone in Mitrovica expected that the future of the town would resemble the prosperous past. However, the hopes of the population that the former industry would be reinvigorated and that most of the households could find work again in one of the factories of the Trepca complex were crushed.

Instead, the last functioning plants closed down in the years following the end of the war.⁵³ Then the Government of Kosovo started the project of privatization of socially owned enterprises. Still at that point, most people expected that the companies could be spun off from the debt-burdened RHMK Trepca. Meanwhile the employment of all remaining Trepca companies shrank to 1,411 employees, with only some 830 remaining in Mitrovca (South).

None of the working units of Trepca can cover their operational costs. The Government has to cover 30 percent of the costs of the mines and flotations in Mitrovica, 65 percent of the costs for the Artana mine and its flotation in Novobërdë/Novo Brdo, and 10 percent of those of the battery factory, the chemical industry, the zinc metallurgy and the process equipment factory. The latter are not producing, but they generate income through renting out their premises to the Kosovo Customs Terminal and to a local university faculty.⁵⁴

⁵³ The flotation in Tunel i parë had been already damaged during the war. Then on July 6th, 1999 the lowest 10th and 11th gallery of the Stan Tërg /Stari Trg mines was flooded, because KFOR stopped supplying the water pumps with electricity. On May 26th, 2000 the electrolysis of the zinc smelter burnt down while guarded by the French KFOR. In addition, on the August 14th, 2000 KFOR stormed the lead factory in Zvecan, when the massive lead intoxication became known. They shut the smelter down in an unprofessional way and damaged it heavily.

⁵⁴ Agjencia Kosovare e Privatizimit, 2010.

■ **TABLE 5: NUMBER OF WORKERS IN THE TREPÇA ENTERPRISE UNDER THE ADMINISTRATION OF PRIVATIZATION AGENCY OF KOSOVO UNTIL 9.11.2011**

Name of the entity	Location	No. of employees
Management	Mitrovica	47
Prishtina ground office	Prishtina	2
Mine and flotation Kishnica	Kishnica	316
Mine and flotation Stari Trg	Mitrovica	636
Zinc metallurgy	Mitrovica	67
Processing parts factory	Mitrovica	39
Energy department	Mitrovica	16
Battery factory	Mitrovica	28
Chemical factory	Mitrovica	31
Ammunition factory	Skenderaj	3
Security	Mitrovica	197
Work health center	Mitrovica	6
Customs terminal	Mitrovica	23
in Mitrovica		1,152
in North Kosovo w/o Mitrovica		1,170
Elsewhere		321
Total		1,411

At the same time, in the Southern part of Trepça the state has to finance the stipends to the 3,926 laid off workers. Another 2,300 receive stipends for their 'formal' employment. Every month, Trepça is obliged to pay €39,000 for early pensions and €10,500 for stipends. The costs of transfers to the unemployed workforce have increased since 2000 to some €35 million.

A vision for the future exists – at least within the management of Trepça. According to their exploration, evaluation and calculations, they foresee the modernisation of the Stan Tërg/Stari Trg, Novobërdë/Novo Brdo, Kishnica/Kižnica, Cernac and Bellobradë/Belo Brdo mines. Two new mines should be opened at Zjaca and Draznja. All three flotations need to be modernized. The plan also foresees the rehabilitation of the zinc smelter, the construction of a new lead smelter and the rehabilitation of the sulfuric acid and the fertilizer plants. Together with the necessary training and costs for social issues the price tag is €176 million.

While most of Trepça's production has stalled, the environmental damages the company has caused over 50 years of its operations remain. Over 60 million tons of ore remains (gangue and slag) are spread mainly along Kosovo river banks, polluting the environment. Settled dust that has been created from mine deposits during the past decades has created a high level of pollution in Mitrovica. Currently, the air pollution in Mitrovica exceeds the WHO recommended values by 20 times (Tahirsylaj, Fejza, Avdullahu, Latifi, 2008, p. 300). Water and soil are equally affected, as water from drainage pours directly into the Ibër/Ibar and Sitnicë/Sitnica rivers. Cleaning the waste has an estimated cost of €60 million.

At the same time, the current company is burdened by demands of foreign investors who invested during the Milosevic regime. The amount of Trepça's accumulated debt stands at about €250 million.

Given these enormous costs deriving from past mismanagement, it becomes clear that the problem for Trepça is not its future potential, but rather its past. The decisions to be taken are so costly, that since

2001, no Government has had the courage to attempt a renationalisation of the company. The peculiar way in which the company collapsed after the Kosovo war has effectively hidden to the public the real causes of its death. The Government cannot afford to cover the costs of a clean restart through transfer of Trepca debts and obligations to the Kosovo consolidated budget. On the other hand, the company has not been privatised even though ten years have passed since the inception of that program. Instead, it has filed for bankruptcy under a special moratorium, protecting it from further demands of its debtors:

“Effective from 8th of November 2011, all actions, proceedings and acts of any kind aimed at determining the validity of, enforcing or satisfying any Claim or Interest with respect to the Enterprises mentioned in this notice, or their Assets, shall be suspended and shall only continue with the permission of the Special Chamber of Supreme Court of Kosovo on Privatisation Agency Related Matters (the Court).”⁵⁵

Within one year, the company will have to collect the demands of creditors. Only then, can the process start. This means that, most probably, a call will be issued in late 2012 for debtors to provide their claims against the former RHMK Trepca to the current Socially Owned Enterprise “Trepca” under PAK administration. The claims will then be handled by the Kosovo Privatisation Agency and will have to be proven, most likely, in court. It is therefore highly unlikely that any major decision about the fate of the current Trepca company can follow before the end of 2013. Foreign investors with claims will attempt to realize them in the course of court procedures that could drag on for a very long time.

Incomes in Mitrovica shrank, until the strongest and brightest left the town for some better future elsewhere. Nowadays they are sending back money to their families or save their earnings for the yearly trips back to Mitrovica. While the government in Pristina is stabilising the impoverished part of the population through pensions, social aid, stipends to former workers and public employment, the most troubled male population is slowly aging.

Meanwhile, at the bottom of the age pyramid grows a new generation of Mitrovicans that cannot even remember the times when the town was an industrial heavy weight in the international arena. Already in 2011, the population under 25 makes up more than 33,000 inhabitants. Every year some 1,200 to 1,300 new citizens are born in Mitrovica. This means that despite the fact, that Mitrovica has not been able to transform its economy from socially owned to private, and despite the lack of any sustainable private sector development its population is continuously increasing.

The absence of a sustainable economy has taken its toll on Mitrovica and its citizens. For most, the only alternative is to leave the town for better opportunities elsewhere, but many of the citizens are either too old or unqualified to do so. Workers, who once had a stable income, have begun to live from renting out premises of their former companies, which cannot be privatised under the present circumstances, a phenomenon particularly widespread in the North. Also, in the socially owned enterprises of the South, namely in Trepca, thousands of people are not embarking on any alternative way of income generation as long as they can earn a minor income from former privileges.

One sector of the economy that had experienced a boom in the post-war period was construction. In the beginning, it was mainly post-war reconstruction, but soon new houses began to be built, both in the town and surrounding villages. In 2011, more than one decade after the war, the total number of newly

55 Agjencia Kosovare e Privatizimit, Moratorium Notice. See: www.pak-ks.org/repository/docs/Moratoriumi-eng.pdf

constructed apartment blocks and private houses in South Mitrovica was 5,564. The number of buildings built before 1999 was 7,383. Construction took place also in North Mitrovica, the sources of which were mainly state-funded loans.

As discussed above, the current population of Mitrovica can hardly be sustained by the number and the type of jobs that are presently available. Additionally people in Mitrovica will seek any employment they can find in Prishtina or elsewhere. The construction of superfluous space in the city will most likely lead to considerably lower prices of living space in the near future, so that further migration to Mitrovica is likely. Mitrovica can turn into a commuter town, in which costs of living and apartment prices will always remain low enough to secure a certain demand. These prices will also keep many people from emigrating permanently to the more expensive Pristina.

While the political and economic situation in Mitrovica remains (at least in the next five to ten years) in a stalemate, with real impulses missing, the town will turn step by step into a fully Kosovarised town with a majority of Serbs in the North and a majority of Albanians in the South. This special situation provides also opportunities for the remaining minorities, who have found their role here. They are settling mainly South and North along the Ibër/Ibar river which remains unappealing for Serbs and Albanians.

The picture we have painted of Mitrovica is not very attractive and hardly very promising. The town will be shaken in the future by further immigration and by an increase of its population in the South, as well as by more emigration in the North. A resurrection of the production of Mitrovica, which will eventually come one day, demands the full attention and financial sacrifice not only of the local Government, but also of the whole Kosovar population. Meanwhile, Mitrovica will lose the importance it has had in the past twenty years.

5. ANNEX

Population of Mitrovica settlements (names of 1981) in census 1961, 1981⁵⁶ and 2011

Albanian	Serbian	1961	1981	2011
Mitrovicë	Косовска Митровица	26,721	52,866	48,404*
Stantërg	Стари Трг (руд.нас. + село)	222	1,833	1,042
Tunel i Parë	Први Тунел	1,627	1,602	1,006
	Subtotal urbanized areas	28,570	56,301	50,452
Kutllloc	Кутловац	282	238	473
Lisicë	Лисица	140	21	519
Kçiq i Vogël	Мало Кичиће	431	572	1,348
Vaganicë	Ваганица	564	1123	2,000
Shipol	Шипоље	456	3131	4,834
Zhabar i Poshtëm	Доње Жабаре	515	1284	7,394
	Subtotal growing settlements	2,388	6,369	16568
Broboniq	Брабоњић	789	1,014	1,023
Kçiq i Madh	Велики Кичић	1,801	3,055	3,412
Koshtovë	Кошутово	984	1,517	1,702
Lushtë	Љушта	230	462	637
Pirq	Пирче	220	351	511
Suhodoll i Poshtëm	Доњи Суви До	402	739	789
Shupkovc	Шупковац	748	1,505	1,518
Vinarc i Epërm	Горње Винарце	210	336	362
Vinarc i Poshtëm	Доње Винарце	384	741	959
Zasellë	Засела	601	594	791
Zhabar i Epërm	Горње Жабаре	389	784	1,070
	Subtotal stagnating settlements	6,758	11,098	12,774
Bajgorë	Бајгора	1,049	1,282	1,098
Bare	Баре	704	1,037	841
Batahir	Батаире	119	70	0
Dedi	Дедиње	339	324	0
Gushac	Ѓушавац	315	538	475
Kaqandoll	Качандол	816	769	119
Koprivë	Коприва	215	229	55
Kovaçicë	Ковачица	363	500	27
Maxherë	Мађера	336	287	55
Mazhiq	Мажић	329	476	253
Melenicë	Мељеница	451	682	475
Ovçar	Овчаре	82	69	0
Rahovë	Орахово	435	782	396
Rashan	Горње Рашане Доње Рашане	564	695	364
Rekë	Река	220	412	224
Rrzhane	Ржана	287	233	0
Selac/seljance	Сељанце	823	554	164
Stranë	Страна	191	133	0
Suhodoll i Epërm	Горњи Суви До	263	428	224

56 Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije, Knjiga I, Podaci po naseljima i opstinama, Knjiga III, Belgrade 1991 and Saveznis Zavod za Statistiku Popisi stanovništva, domaćinstava i stanova u 1961. godini, Nacionalni sastav stanovništva FNR Jugoslavije, Belgrade 1994.

Svinjarë	Свињаре	731	787	567
Tërstenë	Трстена	465	545	163
Vërbnicë	Врбница	456	418	313
Vidishiq	Видушић	674	1,058	249
Vidomiriq	Видомирић	227	272	195
Vllahi /Valac	Влахиње	799	848	271
Zabërxhë	Забрђе	177	222	70
Zijaqë	Зијача	90	113	17
	Subtotal declining settlements	12,121	14,357	7,406
	TOTAL	49,837	88,125	87,200

* Mitrovica (South) plus 16,352 according to the 2004 calculation of European Stability Initiative.

6. LITERATURE

BBC. Timeline: Kosovo. Retrieved from:

http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/3550401.stm

Braem, Y. 2004. Kosovo et diplomatie internationale - Mitrovica/ Mitrovicë : Géopolitique urbaine et présence internationale. *Balkanologie –Revue d'études pluridisciplinaires*, Vol. VIII, n° 1. Retrieved from: <http://balkanologie.revues.org/515>

European Commission. Kosovo 2010 Progress Report. Retrieved from: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ks_rapport_2010_en.pdf

European Stability Initiative. 2004, Jan 30. "A post-industrial future? Economy and society in Mitrovica and Zvečan". Retrieved from:

http://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=156&document_ID=61

EUSR-OSCE. "Security Situation in Mitrovica Dec 2008-January 2009", p. 17.

Feraud, J., Maliqi, G., & Meha, V. 2007. "Famous Mineral Localities: the Trepça mine, Stari Trg, Kosovo", *The Minerological Record* (Jul, 2007)

Human Rights Watch. 2010, Jan 21. Balkans: Human Rights Lagging. Retrieved from: <http://www.hrw.org/news/2010/01/20/balkans-human-rights-lagging>

Hysa, Y. (Coordinators Office for the strategy regarding the North of Kosovo). 2011. Report on Parallel institutions in the North of Kosovo

Iniciativa Kosovare per Stabilitet. 2009, Nov 27. "Mitrovica: Two Realities, One City". Retrieved from: <http://iksweb.org/sq/publikimet/Mitrovica-Dy-realitete-nje-qytet-282>

Iniciativa Kosovare per Stabilitet. 2011. A power primer: A handbook to politics, people and parties in Kosovo. Retrieved from: <http://www.iksweb.org/en-us/publications/A-power-primer-A-handbook-to-politics-people-and-parties-in-Kosovo-267>

Instituti Gap. Policy Brief #1. Nr.PB120701: "Analysis of the Potential closing of the Kosovo Serbia Border Current trends of Trade". Retrieved from:

http://www.institutigap.org/documents/55008_PolicyBrief.pdf

Institute of History in Kosovo. 1985. " *Mitrovica e Titos 1945-1980*", page 13

International Crisis Group. 2002, Jun 3. UNMIK's Kosovo Albatross: Tackling Division in Mitrovica. *Balkans Report No. 131*. Retrieved from:

<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/Kosovo%2031.pdf>

International Crisis Group. 2011, Mar 14. North Kosovo: Dual Sovereignty in Practice. *Europe Report N°211*. Retrieved from:

<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/kosovo/211%20North%20Kosovo%20---%20Dual%20Sovereignty%20in%20Practice.pdf>

Jackson, D. 2011, Mar. "Resolving northern Kosovo: Partition or integration?". *Hertie School of Governance, Working Papers*, No. 58. Retrieved from: http://www.hertie-school.org/fileadmin/images/Downloads/working_papers/58.pdf

- Jagodić, M. 1998. The Emigration of Muslims from the New Serbian Regions 1877/1878. *Balkanologie –Revue d'études pluridisciplinaires*, Vol. II, n° 2. Retrieved from: <http://balkanologie.revues.org/265>
- Kosovo Agency of Statistics. Agricultural Household Survey 2008. Retrieved from: <http://esk.rks-gov.net/ENG/agriculture/methodology/agriculture-household-survey>
- Kosovo Agency of Statistics. Education statistics 2009/2010. Retrieved from: <http://esk.rks-gov.net/ENG/education>
- Kosovo Agency of Statistics. Census of population, households and dwellings 2011. <http://esk.rks-gov.net/eng/>
- Kosovo Property Agency. Total claimed property by municipality. Retrieved from: <http://www.kpaonline.org/claimsmun.asp?mun=Mitrovica>
- Luković, M. 2007. Kosovska Mitrovica: Present and Past, found in: Bataković, D. T. 2007. Kosovo and Metohija - Living in the Enclave, page 225-238. Retrieved from: <http://www.balkaninstitut.com/pdf/izdanja/posebno/Enklave.pdf>
- Knaus, V. 2005. The Mitrovica Dilemma. *Chicago-Kent Law Review*, Vol. 80, Iss. 1. Retrieved from: <http://scholarship.kentlaw.iit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3474&context=ccklawreview>
- Mireless, A. 2008, Feb. "Interview with Bogdan Bogdanović", in: *Rencontre Européenne*, No.7. Retrieved from: <http://www.helsinki.org.rs/doc/RE7%20-%20BBogdanovic.pdf>
- Official Gazette of the Republic of Kosovo. Law No. 03/L-067, Art. 6 on the Privatization Agency of Kosovo. Retrieved from: http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=154&Itemid=56&lang=en
- Organizata Punojnese per veprimtari Grafike. 1979. "Mitrovica and Region", p. 127
- OSCE. 2011, Jan. The Mitrovicë/Mitrovica Justice System: Status update and continuing human rights concerns. Retrieved from: <http://www.osce.org/kosovo/75526>
- Palairat, M. 2002. Trepca 1965-2000. http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_62.pdf
- Prathumratana, L., Kim, R., and Kim, K. W. 2008. Heavy Metal Contamination of the Mining and Smelting District in Mitrovica, Kosovo. *Proceedings of the International Symposia on Geoscience Resources and Environments of Asian Terranes*, Thailand, 2008. Retrieved from: http://www.geo.sc.chula.ac.th/Geology/Thai/News/Technique/GREAT_2008/PDF/138.pdf
- Pravda. 2011, Apr 20. Thousands of counterfeit diplomas at the University of Prishtina. Retrieved from: <http://www.pravda.rs/2011/04/20/hiljade-falsifikovanih-diploma-na-pristinskom-univerzitetu/>
- Privatization Agency of Kosovo. Work Report August 2008 –August 2009. Retrieved from http://www.pak-ks.org/repository/docs/090904-English_Ver.pdf
- Republic of Kosovo. Prishtina, July 2010. "Action Plan 2010 for the Implementation of the European Partnership for Kosovo", p. 25/73
- Republika Srbija, Republička Izborna Komisija Srbije Извештај о утврђивању резултата избора за одборнике Скупштине општине Косовска Митровица одржаних 30. маја 2010. Године
- Republički Zavod za Statistiku, Opštine u godini 1999, Belgrade 2000
- Roux, M. 2003. Controverses sur les frontières du Kosovo. *Balkanologie –Revue d'études pluridisciplinaires*, Vol. VII, n° 2, p. 183-197. Retrieved from: <http://balkanologie.revues.org/504>

Statistical Yearbook of Yugoslavia 1995

Statistical Yearbook of Yugoslavia 1996

Tahirsylaj, S., Fejza, I., Avdullahu, S., Latifi, L. 2008. Spatial Distribution of Settled Air Pollution in Mitrovica-Comparison Between Seasons 2006-2007. Journal on International Environmental Application and Science, Vol. 3 (4): 296-300. Retrieved from:

<http://www.jieas.com/fvolumes/vol081-4/3-4-13.pdf>

The Fuqua School of Business at Duke University. 2006, Mar 7. "Trepca Mining and Metallurgical Complex", p.5

Uberti, L. J. From State Industry to "Enclave"? Kosovo's Mining

and Metals Sector in Industrial Policy Perspective. CENR Working Paper 2. Retrieved from: <http://www.rit.edu/~w-cenr/documents/CENR%20Working%20Paper%202.pdf>

UNDP. 2011, Mar. Mitrovica public opinion survey, p. 48. Retrieved from: http://www.unkt.org/wp-content/uploads/2012/08/Final_ENG_Mitrovica-Opinion-Poll-5.pdf

UNMIK. 2010. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo. Retrieved from: <http://www.unmikonline.org/SGReports/S-2010-5.pdf>

U.S. Department of State. 2010, Mar 11. "2009 Human Rights Report Kosovo". Retrieved from: <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2009/eur/136039.htm>

Veliki Geografski Atlas Jugoslavije. 1987. (page 238)

Wilson, A. 1994. *The Living Rock: The Story of Metals Since Earliest Times and Their Impact*

